UNIVERSITATEA DE STAT „BOGDAN PETRICEICU HASDEU” DIN CAHUL
FACULTATEA FILOLOGIE ŞI ISTORIE
Catedra de Istorie şi Ştiinţe Sociale

Denis FABIAN

NOTE DE CURS

EVOLUŢIA POLITICĂ A ŢĂRILOR DIN SUD-ESTUL EUROPEI ÎN PERIOADA POSTBELICĂ

Cahul, 2010

CUPRINS

I. EUROPA DE SUD-EST ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX – PRIVIRE GENERALĂ 4

I.1. ***Regimurile comuniste postbelice*** 4
I.2. ***Promovarea societăţii oficiale comuniste*** 8

II. INSTAURAREA REGIMURILOR COMUNISTE ÎN EUROPA DE SUD-EST 12

II.1. ***Constituirea nomenklaturii comuniste*** 12
II.2. ***Propaganda comunistă*** 13
II.3. ***Represiunea comunistă*** 14
II.4. ***Instituţia consilierilor militari*** 15
II.5. ***Planul Marshall*** 17

III. ROMÂNIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 23

III.1. ***Evoluţia social-economică*** 23
III.2. ***Evoluţia politică*** 24
III.3. ***Ceauşismul – un stalinism în variantă românească*** 27
III.4. ***Politica externă*** 28

IV. BULGARIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 30

IV.1. ***Evoluţia social-economică*** 30
IV.2. ***Evoluţia politică*** 31
IV.3. ***Politica externă*** 34

V. GRECIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 35

V.1. ***Războiul civil*** 35
V.2. ***Papagos şi Karamanlis: guvernele greceşti până în 1963*** 44
V.3. ***Disputa în privinţa Ciprului*** 49
V.4. ***Perioada Papandreou. Formarea Uniunii de Centru*** 52
V.5. ***Papandreou la putere*** 55
V.6. ***Dictatura militară*** 60
V.7. ***Regimul militar*** 61
V.8. ***Problema Ciprului şi căderea regimului militar*** 64
V.9. ***Revenirea lui Karamanlis*** 66
V.10. ***Andreas Papandreou: alegerile din octombrie 1981*** 68

VI. IUGOSLAVIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 70

VI.1. ***Pretenţiile teritoriale ale Iugoslaviei postbelice*** 70
VI.2. ***Chestiunea macedoneană*** 72
VI.3. ***Conflictul sovieto-iugoslav*** 75
VI.4. ***Conflictele naţionale*** 84
VI.5. ***Problema albaneză*** 86
VI.6. ***Problema macedoneană*** 87
VI.7. ***Politica externă a Iugoslaviei*** 89

VII. ALBANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX 91

VII.1. ***Evoluţia politică a Albaniei postbelice*** 91
VII.2. ***Relaţiile Albaniei cu ţările blocului socialist*** 92

VIII. „REVOLUŢIILE DE CATIFEA” ÎN EUROPA DE SUD-EST 98

VIII.1. ***Căderea lui Nicolae Ceauşescu*** _____98
VIII.2. ***Abandonul comunismului în Bulgaria*** _____107
VIII.3. ***Prăbuşirea comunismului în Iugoslavia*** _____108
VIII.4. ***Sfârşitul regimului comunist în Albania*** _____110

IX. CRIZA ALBANEZĂ _____112

IX.1. ***Regimul Miloševič*** _____112
IX.2. ***Criza albaneză şi mafia kosovară*** _____115
IX.3. ***Declanşarea unui nou conflict*** _____115

BIBLIOGRAFIE_____117

II. EUROPA DE SUD-EST ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX – PRIVIRE GENERALĂ

Ţările Europei răsăritene au urmat un traseu deosebit, marcat de prezenţa pe teritoriul lor a trupelor Armatei Sovietice care au contribuit substanţial la impunerea regimurilor democraţiei populare. Uniunea Sovietica a urmărit exportul modelului sovietic în ţările care au intrat în sfera sa de influenţă, utilizând în acest proiect potenţialul forţelor de stânga, în special marionetele sale – partidele comuniste, finanţate substanţial în perioada anterioară prin intermediul *Kominternului*.

Ţările răsăritene au fost izolate de restul continentului european prin *„Cortina de fier”*, anunţată de Churchill în 1946, fără a fi consultate în prealabil. Democraţiile occidentale au manifestat faţă de Uniunea Sovietică şi ţările din sfera sa de influenţă o politică de conciliere, similară cu atitudinea din perioada interbelică faţă de Germania. Astfel, popoarele din aceasta zonă au fost obligate să accepte modele de export, iar orice revoltă sau disidenţă era aspru înăbuşită cu ajutorul trupelor Armatei Sovietice (cazul Ungariei) sau ale forţelor Tratatului de la Varşovia (*Primăvara de la Praga*).

Regimurile comuniste postbelice. În mai puţin de 5 ani (1945-1949) sistemul comunist înregistrează un avans extraordinar în lume. În 1939, numai URSS-ul şi protectoratul său, Mongolia exterioară, se puteau revendica la ideologia marxistă. Imediat după revoluţia bolşevică din 1917 comuniştii au încercat să pună mâna pe putere în Finlanda, Germania, Ungaria, Slovacia şi Bulgaria, dar încercările lor au eşuat, iar în ţările unde partidele comuniste erau bine implantate – ca în Franţa – speranţa declanşării revoluţiei se diminuase treptat, ca urmare a însăşi politicii Kominternului. Însă după 10 ani de la izbucnirea celui de al doilea război mondial, comuniştii se aflau nu numai în fruntea Uniunii Sovietice şi a Mongoliei (al căror regim fusese consolidat printr-un acord chino-sovietic în 1945), dar şi de la conducerea a opt state din Europa de Est şi Centrală: Albania, Germania de Est, Bulgaria, Ungaria, Polonia, România, Cehoslovacia, Iugoslavia; şi în Asia, în fruntea Chinei Populare şi a Republicii Populare Democrate Coreene.

În 10 ani, numărul populaţiei care trăia sub steagul comunist se mărise de 5 ori, de la 170 de milioane în 1939, la mai bine de 845 de milioane în 1949. Din acel moment, cei care se ghidau după ideile lui Marx şi Lenin nu mai reprezentau 8-9% din populaţia mondială ca în 1939 ci 33%. Aceste cifre, oricât de impresionante ar fi, nu exprimă decât o parte din ceea ce a reprezentat expansiunea comunismului în lume. În jurul acestui *„nucleu dur”*, nu era încă vorba de un bloc, în ţări cu regim liberal sau aflate sub dominaţie colonială, partidele comuniste cunoscuseră, imediat după război, progrese uimitoare atât în Asia (unde Ho Şi Min – fondatorul Partidului comunist indochinez, proclamase încă din august 1945 Republica Democrată Vietnam), cât şi în Europa (unde efectivele partidelor italian şi francez se măriseră în mod considerabil).

Nu este uşor de explicat faptul că o treime din populaţia globului a fost – în mai puţin de 10 ani – regrupată sub regimuri comuniste, căci dacă al doilea război mondial a avut în această problemă un rol preponderent, au intervenit în schimb şi alţi factori. Luarea puterii de către bolşevici în octombrie 1917 şi instalarea durabilă a unui regim comunist au constituit un jalon decisiv, fără de care saltul spectaculos din perioada 1945-1949 n-ar fi fost posibil. Stimulată de exemplul sovietic şi întărită de sechelele primului război mondial, apoi de marea criză economică din anii 30, mişcarea comunistă se dezvoltă de-a lungul întregii perioade interbelice, până la a determina tentative de luare a puterii în mai multe ţări europene, cum ar fi Germania şi Ungaria.

În contextul violenţelor, nedreptăţilor, discriminării, corupţiei, terorii şi crizelor ce se intensifică aproape în toată Europa după anii ’30, comunismul apărea multora ca singura ideologie capabilă să se opună fascismului şi nazismului, şi să propună o adevărată schimbare.

Dacă ideologia comunistă avea mulţi adepţi, acest lucru nu se datora numai răsunetului universal al mesajului său, dar şi faptului că imediat după război ea părea să fi fost deplin încarnată într-o ţară, URSS al cărui prestigiu se afla la apogeu. Participarea sa activă la luptele împotriva nazismului, începând cu 1941, i-a schimbat mult imaginea. Pentru majoritatea opiniei occidentale, ea nu mai este ţara bolşevicilor *„cu cuţitele-n dinţi”*, marile epurări din 1936-1938 sunt ca şi uitate, pactul germano-sovietic din august 1939 la fel, URSS se bucura de două imagini valorizatoare: un stat învingător şi puternic şi o ţară martiră şi vlăguită.

În ciuda atracţiei crescânde pe care o exercita ideologia marxistă asupra anumitor categorii ale populaţiei, instalarea regimurilor comuniste în ţări din Europa şi Asia între 1945-1949 s-a făcut rareori în linişte, potrivit unui proces democratic. Chiar şi în ţări precum Cehoslovacia, unde comuniştii dispuneau de o bază de masă, aceste regimuri s-au impus cu forţa. În alte părţi, precum China, puterea a fost cucerită în urma unui război civil. Cel mai adesea se utilizau presiuni, subterfugii şi intrigi, o strategie inspirate din teoriile şi exemplele bolşevice.

În aria de expansiune unde operează Uniunea Sovietică din 1939 se pot distinge după situaţia geopolitică şi cronologică a cuceririlor două tipuri de zone: teritoriile considerate fundamentale, dobândite foarte devreme şi integrate în Uniune şi o zonă de securitate creată pe măsura oportunităţilor, după diverse formule.

Având în vedere pactele şi acordurile încheiate cu Hitler şi apoi cu Aliaţii, conduc la concluzia că pentru Stalin una din priorităţile politicii externe consta în recuperarea tuturor teritoriilor pierdute de Rusia în războiul contra Japoniei din 1905 şi de URSS în urma tratatului de la Brest-Litovsk din martie 1918. Protocolul secret al pactului germano-sovietic semnat la Moscova la 23 august 1939 şi recunoscut de autorităţile sovietice abia în 1989 plasa Finlanda, Estonia, Letonia, Basarabia, o parte din Polonia în zona de influenţă a Uniunii Sovietice.

Simultan cu puternicul val de expansiune a comunismului controlat în totalitate de Moscova se vor dezlănţui autonom şi alte valuri în Albania şi Iugoslavia, apoi în China.

Odată cu venirea lor la putere, grupările comuniste, urmând exemplul bolşevicilor ruşi de după Octombrie au considerat că cea mai importantă şi cea mai urgentă sarcină a lor este înlocuirea societăţii existente, considerată purtătoarea tuturor relelor provocate de capitalism, cu o societate nouă, înzestrată cu toate virtuţile şi speranţele. Acţiunea conţinea două aspecte distincte: distrugere şi reconstrucţie.

În acest proces de dezagregare a vechii orânduiri s-a urmărit în primul rând distrugerea ţărănimii, era grupul cel mai important din punct de vedere numeric şi cel mai legat de tradiţii. Nu s-au limitat numai la exproprierea latifundiarilor şi la împărţirea proprietăţilor lor. Obiectivul nu era simpla reformă agrară vizând luarea pământurilor de la bogaţi pentru a le împărţi celor săraci, ci se urmărea eliminarea făţişă din noua ordine socială a ţărănimii tradiţionale.

Încă din 1933, în textul intitulat *„Cum se determină apartenenţa de clasă la ţară”*, Mao Ze Dong, apoi vietnamezii Truong Chinch şi Vo Nguyen Giap în 1936, au stabilit o clasificare în patru grupe: proprietarii funciari rentieri, ţăranii bogaţi care exploatează direct o parte a pământurilor lor, ţăranii mijlocaşi ce muncesc întreaga lor proprietate şi ţăranii săraci cu sau fără pământ. Numai cei din primul şi o parte din al doilea grup erau asemănaţi cu chiaburii ruşi. Ei puteau fi găsiţi în toate ţările: în România 215 proprietari deţineau domenii mai mari de 1000 ha, 40% din proprietatea funciară maghiară era în mâinile a 0,2% din proprietari; în RDG 50% din proprietatea funciară era în mâinile a 1,5% din proprietari. Peste tot s-a asistat la un amestec nedrept între diferitele categorii, cadrele de partid au arestat ţărani mijlocaşi, care au fost supuşi unor *„mitinguri de acuzare publică”* şi unor *„tribunale militare”*.

Naţionalizările masive nu vizau numai lichidarea marilor capitalişti, ci a tuturor categoriilor burgheze, inclusiv mica burghezie meşteşugărească, comerciantă. Între *„duşmanii de clasă”* au fost încadraţi şi intelectualii: ziarişti, scriitori, profesori, care în vechea orânduire exercitau o putere spirituală şi morală. Expuşi la presiuni puternice, ei nu mai aveau decât două posibilităţi: de a se supune, punându-se pe deplin în slujba noii orânduiri, sau de a dispărea într-o tăcere totală. În China, o campanie lungă de *„reformă a gândirii”* încearcă din 1951 până în 1955 să facă ordine în rândul profesorilor de la universităţi, colegii, şcoli, acţiune vizând în general pe toţi intelectualii care nu renunţau suficient de repede la confucianism şi la valorile occidentale.

Atacarea structurii însăşi a societăţii s-a dovedit a fi mai dificilă decât înlăturarea *„duşmanilor de clasă”*. Singura parte uşoară a operaţiei consta în neutralizarea organizaţiilor publice (partide, sindicate, gilde, confrerii, fraternităţi, asociaţii profesionale, culturale, regionaliste, sportive). Pentru dizolvarea lor era suficient ca noii stăpâni să pretexteze imperativele epurării, necesităţile naţionalizărilor sau, pur şi simplu, ordinea publică. În câteva săptămâni localurile au fost ocupate,

averile confiscate, iar conducătorii recalcitranţi arestaţi. Milioane de cehi, unguri, polonezi s-au trezit deodată lipsiţi de o structură relaţională veche, bogată şi diversificată. Din 16747 de asociaţii, cluburi şi cercuri existente în Ungaria înainte de război aveau să mai rămână 225.

Urmărind dezintegrarea structurilor de bază ale societăţii civile, trei elemente majore ale structurilor sociale tradiţionale au constituit obiectul unor acţiuni prioritare: familia, religia şi culturile naţionale.

Nu se viza distrugerea **familiei**, ci edificarea unei *„familii sovietice”* prin interdicţia avortului şi îngreunarea procedurii de divorţ, se susţinea deplina egalitate între bărbat şi femeie, socializarea activităţilor casnice, lăsarea educaţiei copiilor în grija societăţii. Puterea capului de familie a căzut fiind înlocuită cu cea a partidului, care intervine tot mai mult în rezolvarea problemelor personale şi familiale, fixează criterii politice de apartenenţă la clasă pentru alegerea soţilor, se impune ca mijlocitor în cazul neînţelegerilor conjugale.

Pentru conducătorii comunişti din anii ’50 orice refacere completă a societăţii impunea eradicarea religiei şi distrugerea **Bisericilor**, puteri veritabile în societate, solid structurate de la bază la vârf, dispunând de resurse economice proprii, bucurându-se de un mare prestigiu în rândul populaţiilor atât prin mesajul lor universal, cât şi prin morală, exercitând o influenţă majoră prin şcolile, publicaţiile şi asociaţiile lor, putând deveni locul firesc de refugiu al unei eventuale opoziţii.

În perioada anterioară cuceririi puterii, marea majoritate a responsabililor comunişti din anii ’40 s-au arătat prudenţi, evitând ciocnirea frontală cu Bisericile. Controlul Bisericilor ortodoxe (în Bulgaria, România, Iugoslavia) s-a făcut fără prea mari dificultăţi, având în vedere legăturile cu patriarhatul Moscovei, deja foarte supus statului sovietic. Comportamentul mult mai agresiv al comuniştilor faţă de Biserica catolică se explică prin structura centralizată a acesteia, puternica ei subordonare faţă de Roma şi solidaritatea dintre diferitele comunităţi din întreaga lume. Această sufocare a bisericilor a îmbrăcat diferite forme: comuniştii au încercat să taie resursele materiale ale adversarului prin reforma agrară, s-a încercat reducerea rolului social al Bisericilor prin adoptarea de noi legislaţii precizând laicizarea stării civile, a căsătoriilor, prin secularizarea instituţiilor şcolare (important măr al discordiei între comunişti şi creştini) şi a spitalelor. Sub diferite pretexte presa creştină încetează să mai apară (lipsa hârtiei, cenzura).

Pentru regimurile ultracentralizatoare şi uniformizate **naţionalităţile** se dovedeau a fi suprastructuri supărătoare. S-au aplicat măsuri de deportare a unor sate întregi în condiţii de distrugere fizică, au avut loc operaţii de deculturalizare şi distrugere a identităţii naţionale. Măsurile vizau minorităţi cum ar fi: ungurii din România, popoarele Asiei Centrale – uiguri, kazahi, kirghizi, tibetani, mongoli, dar şi naţiunile satelit Uniunii Sovietice au suferit presiuni puternice pentru slăbirea identităţii naţionale. Nimic nu a fost omis pentru a distruge culturile popoarelor dependente. Istoria a fost rescrisă, au dispărut producţiile literare, au fost trecute sub tăcere mişcări de eliberare. Ofensiva se

desfăşura pe toate fronturile: literatură, istorie, arte, cinema şi mai ales limba. Rusa se învăţa peste tot, ca primă limbă străină obligatorie.

Pentru a duce la bun sfârşit acţiunea de dezagregare a societăţii civile puterea comunistă nu a ezitat să utilizeze teroarea, un aparat represiv de anvergură şi poliţia politică.

Promovarea societăţii oficiale comuniste. Moartea omului vechi era doar unul din aspectele proiectului măreţ al liderilor comunişti, al doilea aspect era naşterea omului nou şi pentru acest fapt era necesară mobilizarea mai multor energii şi mijloace.

Creierul acestei operaţiuni ambiţioase era departamentul de propagandă care la ordinul *Comitetului Central* trebuia să se ocupe de controlul propagării ideilor oficiale în întregul corp social – şcoli, administraţii, întreprinderi, mass-media. Această reţea de propagandişti era repartizată în funcţie de diferitele tipuri de acţiuni. Unii membri – numiţi *„agitatori”* – operau la locul de muncă căutând să *„lămurească”* şi să dinamizeze personalul, alţii – aşa-zişii *„informatori politici”* sau *„conferenţiari”* ofereau sugestii privind punerea la punct a unor probleme sensibile. Acestui nucleu de specialişti i se adaugă ziariştii, presa comunistă, ca şi radioul şi televiziunea mai târziu, nucleul având ca obiect nu atât prezentarea de ştiri, cât şi convingerea opiniei publice să adere la ideile şi programul partidului. Odată cu venirea comuniştilor la putere în toate ţările se produce o transformare considerabilă a conţinutului şi prezentării presei, care urmează exemplul sovietic. Beneficiind de tiraje excepţionale, citite şi comentate analfabeţilor, aceste ziare se disting prin abundenţa textelor politice şi articolelor despre economie şi proces tehnologic. În coloane mari ele dădeau glas răspicat ambiţiilor mari ale regimurilor şi sloganurilor campaniilor de masă. În acelaşi timp sunt folosite şi alte forme de propagandă. În întreprinderi, şcoli, pe străzi şi în locurile publice – banderole, panouri, afişe reamintesc ideile forţă ale partidului şi măgulesc pe cei mai zeloşi indivizi punându-le numele şi fotografiile la *„panoul de onoare”*. Datorită acestei organizări dense şi diversificate influenţa asupra întregii populaţii este foarte puternică.

Un efort uriaş s-a depus în rândul copiilor şi tineretului, pentru inocularea valorilor comuniste, eliminarea *„ideilor burgheze”* şi difuzarea limbajului folosit de stăpânii puterii, şcoala se impunea ca un loc privilegiat. Toate regimurile comuniste au făcut din şcolarizare o prioritate. Învăţământul marxist-leninist devine obligatoriu. La terminarea şcolii, tinerii trec printr-un alt tipar ideologic deosebit de eficace: serviciul militar obligatoriu şi lung 2-3 ani în funcţie de armă în URSS; 2-5 ani în China; 4-5 ani în Coreea. Cu această ocazie tinerii recruţi îşi consolidau formarea politică, ceea ce de foarte multe ori le permitea ca la reîntoarcere să devină cadre în satul lor.

Odată intrat în viaţa activă individul nu vede diminuându-se efortul de socializare şi politizare. Încă de la sosirea la locul de muncă el este asaltat de mesaje sau informaţii transmise de megafoane, afişe sau de ziarul partidului – citit cu voce tare şi comentat. În fiecare săptămână este invitat să participe la multiple reuniuni în cadrul întreprinderii, la nivel de cartier sau de stradă (în China aceste

şedinţe de informare sunt obligatorii cel puţin pentru un membru al familiei). Pentru a dovedi coeziunea şi forţe societăţii se organizează cu regularitate mitinguri şi manifestaţii.

Structura vechii societăţi fiind în principiu distrusă era necesară propunerea de noi cadre sociale sau, în lipsă, impunerea unei concepţii de structuri imposibil de zdrobit. Astfel, familia se menţine, dar numai drept cadru pentru transmiterea noilor valori, ocupând un loc redus în viaţa indivizilor. Codul etic care se încearcă a fi impus tinde să devalorizeze timpul consacrat familiei, considerat o diversiune dăunătoare obiectivului major al construcţiei socialismului. Pe de altă parte se urmăreşte ca influenţa părinţilor asupra copiilor să fie contrabalansată de influenţa educatorilor şi conducătorilor organizaţiilor de tineret. Fiecare din membrii familiei sunt supuşi unei constante supravegheri din partea responsabililor de imobil, de stradă, de cartier.

În materie de organizaţii sociale efortul de creaţie este general şi uriaş, se stabileşte o reţea densă care o reproduce cu exactitate pe cea sovietică – de la naştere până la moartea sa individul nu există decât prin intermediul grupului, nimeni nu poate scăpa de înrolarea în una sau mai multe organizaţii de masă: sindicate, asociaţii profesionale, uniuni de femei, de tineri, societăţi culturale, cluburi sportive, nici un spaţiu din vidul lăsat în urmă de dezintegrarea societăţii civile nu este lăsat neocupat. Există astfel organizaţii de tineret: octombreii (şoimii) – pentru 7-9 ani; pionerii – pentru 10-14 ani; tineretul comunist sau muncitor – *Komsomol* în URSS pentru 15-25 ani. Create în toate ţările ele contribuie decisiv la modelarea elevilor şi adolescenţilor oferindu-le o adevărată mistică a comunismului.

Adunând şi el milioane de indivizi – *sindicalismul* se prezintă în sistemul comunist ca o administraţie imensă care în principiu veghează la respectarea legislaţiei muncii şi la apărarea muncitorilor. De fapt sindicatul nu era altceva decât un auxiliar docil al partidului, singura sa misiune fiind aceea de a-i susţine politica. Sindicatele – declară Kim Ir Sen în iunie 1964, constituie înainte de toate o şcoală pentru educaţia comunistă a clasei muncitoare. Ele nu sunt un serviciu administrativ ci o organizaţie de lucrători ce adună numeroşi muncitori şi slujbaşi, o *„curea de transmisie”* care uneşte partidul cu clasa muncitoare.

Generale şi de masă sunt şi organizaţiile de femei, scopul lor iniţial este accelerarea emancipării femeii atât în celula familială cât şi în viaţa publică şi profesională, ca de altfel şi intensificarea formării lor ideologice şi a angajării lor politice. Efortul de încadrare este sistematic şi deosebit de rapid mai ales în ţările asiatice, unde condiţia feminină tradiţională se afla la antipozii modelului comunist.

Prezentarea deosebit de pozitivă a regimului comunist ascundea grave disfuncţionalităţi. Noua societate era o societate ierarhizată şi inegalitară, în care coexista un grup de privilegiaţi cu o masă de defavorizaţi. Încă de la început conducătorii partidului, ai armatei, ai diverselor structuri birocratice şi ai organizaţiilor sociale se bucură de condiţii de viaţă net superioare celor în care trăieşte restul

societăţii. Avantajele sunt multiple: atribuiri de apartamente – un privilegiu în perioada de penurie a locuinţelor; magazine speciale; facilităţi pentru călătorii şi mai ales salarii mult mai mari – în China funcţionarii erau împărţiţi pe categorii, iar remuneraţia varia de la simplu la dublu, în Cehoslovacia, unii şefi de întreprinderi câştigau la sfârşitul anilor ’40 de 16 ori mai mult decât majoritatea muncitorilor, în URSS până la Hruşciov, funcţionarilor partidului li se dădeau prime care măreau de cinci până la 10 ori salariul normal.

Alt defect major al acestei societăţi este instabilitatea, controlată îndeaproape de o mână de conducători, ea este supusă îndeosebi la vârf unor *„vânători de vrăjitoare”* şi *„epurări”* care o dezarticulează şi o fac nesigură.

Ţinând cont de *„memoria”* infailibilă a birourilor şi a poliţiei, fiecăruia i se putea imputa într-o zi sau alta chestii mai vechi. Astfel în anii de după cel de-al doilea război mondial, în Europa de Est, sau după războiul civil în China, partidul lansează brusc anchete împotriva membrilor sau funcţionarilor guvernamentali, care au avut în trecut relaţii cu ţările occidentale. Aceste acuzaţii câteodată fondate, dar de cele mai multe ori nu, duc la epurări masive în toate partidele est-europene cu excepţia Bulgariei şi Poloniei, antrenează o micşorare sensibilă a efectivelor. După o asemenea campanie de verificări efectivele *Partidului Comunist Român* ajung de la 1 milion în 1948 la 600.000 în 1954; *Partidul Comunist Cehoslovac* ajunge de la 2.500.000 la 1.500.000, în timp ce *Partidul Comunist Maghiar* şi *Partidul Comunist Est-German* se reduc cu aproape o treime, în China campania declanşată în 1954-1955 pentru depistarea contrarevoluţionarilor ascunşi este nemiloasă, mai ales pentru cadrele de partid. Elitele sunt ţinta privilegiată a acestor vaste *„vânători de vrăjitoare”*. Potrivit tacticii staliniste este vorba de o rotaţie periodică a cadrelor. Pentru putere, procedeul are dublul avantaj de a evita consolidarea periculoasă determinată de longevitatea unor funcţii şi de a promova în mod regulat noi elite. Procesele spectacol desfăşurate atunci de noile democraţii populare servesc pentru a aminti tuturor, în special elitelor, că poziţiile lor pot fi repuse în discuţie oricând şi oricum va dori partidul. Dacă primul val de procese 1947-1948 îi vizează pe adversarii comuniştilor, al doilea 1948-1949 este destinat epurării partidelor de conducătorii naţionali care nu datorau totul Uniunii Sovietice şi care nu păreau decişi să se lase cu totul în grija ei, sunt astfel îndepărtaţi în urma unor mărturisiri smulse cu forţa – ministrul de justiţie, Lucreţiu Pătrăşcanu în România; fostul secretar general al partidului comunist clandestin Traicio Kostov în Bulgaria, acuzat în special de *„sectarism stângist”* şi *„apreciere insuficientă a rolului istoric al Uniunii Sovietice”*, Raik – fost ministru de interne ungar; vice-ministrul cehoslovac al afacerilor externe Clementis; ministrul de interne albanez Koçi Xoxe. Al treilea val de procese 1951-1953 îi priveşte pe comuniştii moscoviţi, stalinişti fideli – Ana Pauker şi Vasile Luca în România, Slánský în Cehoslovacia. Câteva luni mai târziu – februarie 1954 în China doi conducători cu responsabilităţi foarte înalte, Gao Gang şi Rao Shushi cad sub acuzaţia de individualism şi activităţi fracţionare în interiorul partidului pentru primul şi *„deviere de*

dreapta" pentru al doilea, în realitate principala lor vină pare să fi fost punerea în pericol a poziţiei lor de lider a marilor demnitari ai regimului Liu Shaoqi şi Zhou Enlai. Simultan în alte partide asiatice epurări gigantice sunt lansate la cel mai jos nivel al ierarhiei. În Vietnam, reforma agrară este pretextul unei refaceri de celule care a atins în perioada 1953-1954 86% din efectivele militanţilor rurali. Aceste epurări masive efectuate chiar în sânul partidului dovedesc distanţa enormă existentă între ambiţia promotorilor unei noi societăţi, drepte şi solidare şi realitate.

Decepţia faţă de regimurile comuniste este generală, impunerea cu brutalitate a noilor structuri, a noilor moduri de viaţă şi chiar a unei gândiri noi a fost dezastruoasă pentru imaginea lor. În câţiva ani capitalul lor de încredere s-a redus considerabil. La sate, amărăciunea şi nemulţumirea au atins paroxismul, cu greu acceptată în principiu, reforma agrară, în special colectivizarea a cauzat un adevărat traumatism, cu atât mai mult cu cât se manifestă şi se acumulează foarte repede efectele sale negative, ţăranul simte că este exploatat şi împovărat de stat, sarcinile fiscale, inclusiv taxele locale şi contribuţiile *„voluntare"* sunt evaluate la 50% din venitul brut, în schimb, statul comunist se dovedeşte a fi rău platnic, cumpărând produsele agricole la preţuri foarte mici şi întârziind să-şi achite datoriile. Are loc o stagnare a producţiilor agricole care îngreunează condiţiile de viaţă ale întregii populaţii, îndeosebi a populaţiei urbane, penuria bunurilor de consum, mai ales a produselor alimentare rămâne una din problemele cotidiene majore ale orăşenilor, care acceptă cu greu privaţiunile, cu atât mai mult cu cât preţurile urcă vertiginos atât pe piaţa oficială, cât şi pe piaţa paralelă. Din 1947 până în primăvara lui 1953 preţurile cresc în Cehoslovacia de la 600 la 800% pe piaţa oficială şi de la 3.500 la 6.000% pe piaţa paralelă, deşi salariile înregistrează o creştere de numai 800%. Muncitorii din Ungaria trebuie să aloce aproape 75% din salariu cumpărării de alimente de primă necesitate, faţă de 30% în 1938. Dacă chiriile nu prea mari nu afectează veniturile, în schimb locuinţele rare, neîncăpătoare şi modeste constituie un alt aspect negativ al condiţiilor de viaţă. Îngrămădirea familiilor în două sau trei camere contribuie la micşorarea spaţiului vital privat, accentuându-se tensiunile intra- şi inter-familiale. Locuind în condiţii grele, plătit prost şi alimentat necorespunzător, orăşeanul nu mai suportă taxele fiscale mari, pe care de multe ori nu poate să le achite.

Deşi această situaţie la fel de generală pe cât de profundă nu se traduce, în majoritatea cazurilor, printr-o respingere globală a sistemului comunist, ea exprimă foarte clar ostilitatea unei mari părţi a societăţii faţă de proiectul colectivist. Dacă pe de o parte expresia acestei ostilităţi rămâne adeseori difuză, punctuală, categorială, este fără îndoială cauza sfâşierii şi atomizării corpului social de către noile puteri.

II. INSTAURAREA REGIMURILOR COMUNISTE ÎN EUROPA DE SUD-EST

În perioada 1949-1953, statele Europei Răsăritene au fost cuprinse de cel de-al doilea *„val totalitarist”*, caracterizat prin: consolidarea de regimuri politice noi – în principiu – pentru această regiune, caracterizate prin faptul că ele reprezentau variante locale ale socialismului de tip sovietic. El se deosebeau doar prin gradul de apropiere faţă de *„stalinismul de tip clasic”* din URSS, care avea la bază dictatura birocraţiei de partid. Consolidarea rapidă a acestor regimuri politice a fost posibilă graţie unor factori:

- Intensificarea dezvoltării economice şi tranziţia la modernizarea sferei economice (aceste programe au fost propuse de către guvernele de coaliţie);

- Compromiterea – în timpul războiului – în conştiinţa publică, a ideilor europene de orientare liberală (şi principiilor de organizare a societăţii pe baze liberale), care, potrivit propagandei sovietice, nu erau capabile să se opună pericolului fascist;

- După război, în statele din zonă, tendinţa de negare a *„vechilor stări”* se intensifica, un factor care a contribuit la aceasta fiind aşa-numitul *„sindrom de forţă”*, graţie căruia la nivelul conştiinţei opiniei publice a luat naştere o reacţie faţă de ororile fascismului;

- Atracţia exercitată – pentru o parte a populaţiei – de socialism, în general, şi modelul sovietic de socialism, în special. Evident că, atracţia faţă de modelul sovietic s-a datorat statutului de supraputere, dobândit de către URSS la sfârşitul războiului, precum şi faptului că modelul economico-social propus de către URSS rezistase loviturilor Germaniei şi, în final, obţinuse victoria.

Toţi aceşti factori au contribuit la intensificarea şi consolidarea simpatiei faţă de forţele de stânga în Europa, în general, şi Europa Răsăriteană, în special. Drept consecinţă, ponderea categoriilor sociale marginale în viaţa publică sporeşte, reprezentanţii acestei categorii fiind dispuşi să schimbe *„vechea stare”* în folosul lor. Evident, procesul a avut succes graţie prezenţei *Armatei Roşii* pe teritoriile acestor state, precum şi graţie *Comisiilor Aliate de Control* (organisme create la sfârşitul conflictului şi compuse din reprezentanţi ai celor trei mari puteri învingătoare), în cadrul cărora, în Europa Răsăriteană, reprezentanţii sovietici aveau dreptul de *„first say”*.

Instaurarea regimurilor comuniste în statele Europei Răsăritene a fost un proces pe parcursul căruia vechea elită politico-socială a fost înlocuită la toate nivelurile. Din punct de vedere sociologic, acele categorii sociale care se aflau la baza scării sociale au beneficiat de o şansă istorică. Totodată, accederea lor în structurile de vârf a făcut posibilă instaurarea modelului sovietic de dezvoltare economico-socială, precum şi conturarea unei noi clase sociale.

Constituirea nomenklaturii comuniste. Analiza procesului de constituire a noului corp de cadre şi de transformare a sa într-o forţă de comandă, a mentalităţii acestor cadre, a orientării lor

psihologico-sociale şi politice arată că baza ierarhiei verticale a reprezentat-o *nomenklatura* de partid şi de stat, fenomen specific regimurilor totalitare de stânga. *Nomenklatura*, la rândul ei, s-a aflat la origine unui funcţionar de tip nou, caracterizat printr-un nivel profesional neadecvate noului statut. Temporal, apariţia nomenclaturii în statele din regiune are loc în perioada 1946-1953. Deja la începutul anilor ’50, noul mecanism al puterii executive (nu în sens constituţional), cu ajutorul căruia conducerea de partid şi de stat va controla societatea în toate aspectele ei, va deveni o realitate. Intensul proces de *„sudare”* a aparatului de partid şi de stat a favorizat transformarea birocraţiei: aceasta din urmă şi-a pierdut rolul de mecanism de transmisie şi a început să joace un rol din ce în ce mai important în societate. Următorul pas l-a reprezentat apariţia monopolului politico-birocratic al puterii (ca şi în URSS).

Înlăturarea vechii elite social-politice, blocarea şi destabilizarea influenţei acesteia în societate s-a produs prin intermediul distrugerii acesteia. Este vorba despre aşa-numita teroare profilactică, graţie căreia *„terenul”* administrativ (şi nu numai) a fost curăţat pentru a face loc noilor funcţionari, care aderaseră la ideea comunistă şi politica promovată de către partidul comunist. În acest context, partidele comuniste au devenit *„izvorul”* de cadre şi, în special, *nomenklaturişti*. Astfel, criteriul profesionalismului în promovare a fost înlocuit cel al fidelităţii faţă de ideal, al supunerii faţă de instanţele superioare. Consecinţa directă a fost diminuarea capacităţii noilor structuri ale aparatului de stat şi transformarea funcţionarilor de partid şi de stat în simpli executanţi ai directivelor şi indicaţiilor venite de sus. Astfel, ia naştere verticala puterii, al cărei principiu de funcţionare se baza pe îndeplinirea directivelor venite de sus, fenomen caracteristic socialismului de tip stalinist.

Lipsa acută de cadre, precum şi modalităţile de recrutare a acestora, a dat naştere instituirii a unui *„tabel de ranguri”*, în cadrul căruia figurau toate funcţiile care aparţineau *nomenklaturii* de partid şi de stat. Pe cale de consecinţă, apare o metodă nouă de numire a funcţionarilor – rotaţia cadrelor – singura aptă să asigure stabilitatea partidului şi a situaţiei politice din ţară. Această nouă metodă însă a avut drept urmare blocarea circulaţiei sociale, împiedicarea reînnoirii profesionale la nivelul structurilor de partid şi de stat, consolidarea potenţialului dictatorial al puterii. Ispita puterii s-a dovedit a fi mai puternică decât considerentele de ordin moral. Altfel spus, în totala contradicţie cu principiile enunţate oficial (edificarea unei societăţi a echităţii sociale), privilegiile care însoţeau statutul de *nomenklaturist* au fost percepute de către noua elită politico-socială din Europa Răsăriteană ca un drept legal al ei. În timp, la nivelul reprezentanţilor nomenklaturii a apărut un tip de psihologie elitistă.

Propaganda comunistă. Pentru instaurarea şi consolidarea noilor regimuri politice a fost folosit un întreg arsenal de metode verificat de-a lungul timpului în URSS. Astfel, în vederea formării în conştiinţa publică a mitului modelului de societate egalitară statele est-europene au fost supuse unei adevărate blocade informaţionale, a cărei consecinţă a fost reorientarea acestor ţări dinspre Occident

spre URSS. În paralel, au fost create instituţiile şi elaborate metodele cu ajutorul cărora s-a atins acest obiectiv:

- introducerea cenzurii politice;
- lichidarea centrelor culturale, institutelor şi bibliotecilor statelor occidentale;
- interzicerea circulaţiei libere cetăţenilor străini (inclusiv diplomaţilor, ziariştilor);
- bruierea staţiilor de radio străine; suprimarea mijloacelor (la nivelul populaţiei) care făceau posibilă captarea a emisiunilor radio din statele capitaliste vecine (este cazul Iugoslaviei, care după 1948, a fost văzută ca un stat capitalist).

Toate aceste măsuri au redus la minimum capacitatea de acţiune a reprezentanţilor vechii elite şi au făcut imposibilă apariţia nemulţumirilor faţă de noua ordine la nivelul societăţii. Unica sursă de informaţie au devenit publicaţiile oficiale, a căror funcţie a constat în modelarea conştiinţei sociale.

Noile autorităţi au alocat mijloace (financiare, umane, infrastructură) uriaşe pentru reproducerea modelului sovietic de control al informaţiei şi ermetizarea societăţii din punct de vedere informaţional. Aparatul ideologic (*Direcţia de Agitaţie şi Propagandă*) a avut ca obiect impunerea în conştiinţa publică a modelului de societate a armoniei sociale cu avantajele sale: înfăţişarea creşterii nivelului de trai, al bunăstării sociale, îmbunătăţirea perspectivelor sociale ale individului, garantarea puterii tuturor categoriilor sociale. Astfel, a fost elaborată imaginea societăţii ideale, caracteristică idealului comunist. În pofida acestor eforturi, spre deosebire de URSS, influenţa occidentală la nivelul societăţilor est-europene s-a menţinut într-un grad mult mai ridicat decât în URSS.

Represiunea comunistă. Pe lângă mecanismele de control ale societăţii, represiunea a jucat un rol foarte important în crearea noilor structuri statale şi modelarea oamenilor. La începutul anilor ’50, represiunea în regiune a dobândit un caracter de teroare politică, la originea ei aflându-se autorităţile statului. Scopul principal pentru care a fost folosită teroarea politică a fost ca prin intermediul spaimei/fricii/terorii instituite în societate să se ajungă la aşa-numita concordie socială. Se subînţelege că manifestarea dezacordului era imposibilă. Obiectul represiunii l-au constituit reprezentanţii vechii elite (foşti membrii ai partidelor democratice, funcţionari de stat din vechea gardă, ofiţeri), care ar fi putut să se constituie într-o viitoare posibilă bază a unei opoziţii faţă de regim. Vechea elită a pierdut orice perspectivă de a mai dobândi vreo pondere în viaţa politico-socială a ţării.

Represiunea a afectat nu numai pe reprezentanţii vechii ordini, ci şi pe membrii de partid. În partid, represiunea a fost promovată cu scopul creării partidului-stat, ca bază a regimului politic. În acest context, orice tentativă reformatoare din interiorul partidelor a fost anihilată complet (prin interzicerea pluralismului opiniilor), partidele comuniste est-răsăritene suferind un proces de bolşevizare, asemeni PC(b)US.

Partidele comuniste din regiune s-au transformat, astfel, în organisme totalitare, care se identificau cu proprii lor conducători, aceştia din urmă fiind caracterizaţi de un anumit excepţionalism, întreţinut prin cultul personalităţii.

Represiunea a mai fost utilizată pentru schimbarea *„garniturii”* partidului: cei noi, luau locul vechii gărzi. Spre deosebire de URSS, în ţările est-europene, criteriul de bază folosit la înlăturarea reprezentanţilor vechii gărzi de partid l-a constituit şederea în ţară sau în URSS (de unde sosiseră cu Armata Roşie), în perioada războiului.

În condiţiile războiului rece, represiunea a mai fost utilizată pentru a-i transforma pe noii lideri politici din Europa Răsăriteană în simpli executanţi ai directivelor sovietice de politică externă. Acest lucru a permis consolidarea disciplinei de bloc.

Exista opinii, potrivit cărora, represiunea a permis statelor est-europene din aceasta regiune, a căror economii erau, în mare lor majoritate, preponderent agrare, atingerea unor obiective: modernizarea economică şi socială, favorizarea elementelor sociale, defavorizate anterior, etc.

Instituţia consilierilor militari. A reprezentat, de departe, cea mai importantă pârghie pe care URSS a avut-o la îndemână şi graţie căreia a putut să instaureze în ţările est-europene regimuri de tip stalinist. Obiectivul consilierilor sovietici a fost acela de a contribui la introducerea principiilor sovietice de conducere în aceste state.

Această instituţie a consilierilor a corespuns intereselor noilor lideri politici şi *nomenklaturii*, în general, deoarece partidul nu dispunea de cadre suficiente cu ajutorul cărora să-şi impună politica. Prezenţa consilierilor sovietici a avut şi consecinţe negative asupra imaginii URSS. Noua elită politică locală, dorind să-şi asigure securitatea politică (ea depindea de voinţa liderului de la Kremlin) a început să canalizeze nemulţumirile existente în societate în direcţia URSS. Drept consecinţă, a avut loc o creştere a popularităţii elitei locale la nivelul populaţiei, sporirea bazei sociale a puterii şi intensificarea sentimentelor privind suveranitatea naţională. Cei mai importanţi consilieri militari au fost aceia care au activat în cadrul Ministerului Securităţii Statului, de Interne şi al Forţelor Armate.

La sfârşitul anilor ’50, în statele est-europene au fost create elementele de bază ale modelului stalinist de societate:

- concentrarea putere politice şi economice în mâinile conducătorului;
- prezenţa partidului unic (comunist), deţinător al puterii reale;
- monopolul ideologiei marxist-leninste în sfera ideologicului;
- monopolul partidului asupra mass-media şi a structurilor de forţă (Ministerul de Interne, Ministerul Apărării şi Ministerul Securităţii Statului);
- centralizarea economică;
- instituirea sistemului represiv.

Prezenţa acestor elemente oferă argumente pentru a afirma că prezenţa regimurilor comuniste în Europa Răsăriteană a fost o realitate. Există, însă, unele aspecte care permit identificarea unor diferenţieri a acestor regimuri faţă de matricea modelului stalinist de societate:

1) Instaurarea modelului sovietic în societăţile est-europene nu s-a făcut pe un teren gol. Altfel spus, la momentul instaurării, în multe din aceste ţări se declanşase un proces de formare a societăţii civile (cele mai avansate, din acest punct de vedere, au fost Ungaria, Polonia, Cehoslovacia). Nu trebuie omise nici legăturile (culturale, economice, politice, realităţile mentale) cu Occidentul. În URSS, deşi existase un proces oarecum similar, primul război mondial a *„curăţat"* terenul, creând condiţiile apariţiei mişcărilor de stânga şi extremă stângă. În statele Europei Răsăritene, cel de-al doilea război mondial, dimpotrivă, a permis reapariţia partidelor democratice, care au propus populaţiei propria lor variantă de dezvoltare a ţării. O astfel de etapă, în URSS, nu a existat. În aceasta constă diferenţa experienţei statelor est-europene faţă de cea sovietică. Aceste ţări, au preluat modelul sovietic într-o variantă proprie, naţională.

2) Cea de-a două deosebire vizează starea partidelor comuniste din aceste ţări. Niciodată, în nici unul din aceste state nu a putut fi construit un partid comunist puternic, disciplinat şi centralizat ca PCUS. Mai mult, în pofida represiunilor promovate, elita politico-culturală nu a putut fi distrusă în totalitate şi astfel a fost posibilă apariţia tendinţelor reformiste chiar în interiorul partidelor comuniste (Lukocs, în Ungaria; Djilas, în Iugoslavia; Dubcek, în Cehoslovacia; Gomulka, în Polonia). Acest lucru a permis distanţarea ulterioară de modelul sovietic de dezvoltarea şi apariţia, după Congresul al XX-lea al PCUS, a aşa-numitelor căi proprii de edificare a socialismului. Cu alte cuvinte, stalinismul în varianta sa sovietică nu a funcţionat pe termen lung în statele est-europene. Din punctul de vedere al măreţiei şi personalităţii liderului, nici unul din liderii est-europeni nu a avut o pondere atât de însemnată în conştiinţa colectivă, aşa cum au avut-o Lenin sau Stalin.

3) A treia deosebire care a redus posibilitatea funcţionării pe termen lung a modelului stalinist de dezvoltare o constituie diferenţa de ordin tehnic al perioadelor când a avut loc instaurarea regimului comunist în URSS şi Europa Răsăriteană. În cea din urmă zonă, regimurile comuniste au fost instaurate în ajunul revoluţiei tehnologice mondiale, care a atras după sine ample înnoiri de ordin tehnic, mai ales în domeniul electronicii, informaticii şi al sistemelor de comunicaţii. Din acest punct de vedere, *„cortina de fier"* ar trebui înţeleasă, mai degrabă, ca *„grilajul de fier"* prin care schimburile economice între statele est-europene socialiste şi Occident au fost posibile.

4) Perioada prea scurtă, din punct de vedere istoric, în care aceste regimuri au funcţionat. Modelul stalinist a funcţionat decenii, iar victoria obţinută în cel de-al doilea război mondial a consolidat poziţiile şi influenţa conducerii staliniste. În Europa Răsăriteană, nu a fost timp, din punct de vedere istoric, pentru ca regimul să se consolideze şi nici unul din evenimentele din perioada Războiului rece nu l-au consolidat. Din contra, industrializarea intensivă, colectivizarea, dezvoltarea,

cu precădere, a industriei grele în detrimentul celei a bunurilor de larg consum au avut ca efect diminuarea entuziasmului a celor care crezuseră sincer în mesajul noilor autorităţi şi, evident, îngustarea bazei sociale a puterii.

Moartea lui Stalin (1953) a deschis o nouă etapă în cadrul lagărului socialist. Este o etapă presărata de crize. Destalinizarea iniţiată de Hruşciov după 1956, a reprezentat impulsul pentru procesul de autodistrugere al regimurilor comuniste din Europa Răsăriteană, care a avut loc la sfârşitul anilor ’80 şi începutul anilor ’90.

Acordul de procentaj şi succesele comuniştilor în Iugoslavia, Bulgaria şi Albania au deschis o nouă perspectivă realizării unui brâu de securitate în Europa de Sud-Est. În 1939-1940, Stalin, prin înţelegerile cu Hitler, realizase un cordon de securitate, alcătuit din teritorii anexate (poloneze, finlandeze, ţările baltice şi româneşti). Acum, graţie acordului cu Churchill şi victoriilor Armatei Roşii, se contura posibilitatea instituirii unei centuri de securitate, compusă din teritoriile anexate în 1939-1940 şi dintr-un sistem de state-satelit, în care puterea să fie exercitată de guverne de coaliţie, aflate sub controlul mandatarilor Moscovei: comuniştii.

Istoricul englez Hugh Seton-Watson a dat o excelentă periodizare a procesului de impunere a regimului comunist, periodizare având drept criteriu compoziţia guvernului:

a) coaliţia autentică, în cadrul căreia comuniştii colaborează cu partidele democratice. Este punerea în practică a formulei *Frontului Unic Naţional*, preconizată de *Komintern* încă din iulie 1941;

b) coaliţia fictivă, compusă din partide şi organizaţii cripto-comuniste sau dirijate din umbră de comunişti precum şi din *„tovarăşi de drum”* – altfel spus, oameni politici burghezi sau social-democraţi, dispuşi, din diverse raţiuni, să colaboreze cu comuniştii;

c) regimul monolitic al PC, care exercita singur puterea.

În pofida legendei de largă răspândire, nu a însemnat o *„împărţire a lumii”* între URSS şi marii ei aliaţi occidentali. În Balcani, situaţia era stabilizată prin blocarea definitivă – în urma vizitei lui Churchill la Atena (25-28 decembrie 1944) a accesului comuniştilor spre putere, iar Stalin respecta cu scrupulozitate acordul de procentaj, abandonându-i pe comuniştii greci. Principala problemă a conferinţei a fost cea a Poloniei: a frontierelor sale şi, mai ales, a guvernului. Noile graniţe – *Linia Curzon* în est, o extindere neprecizată în vest – au fost mai lesne de acceptat. Cea a instalării unui guvern cu adevărat reprezentativ s-a dovedit mult mai spinoasă pentru că Stalin nu intenţiona să cedeze într-o problemă capitală pentru segmentul central-european al brâului de securitate.

Planul Marshall. Cercetătorul american Scott Parrish a analizat evoluţia aşa-numitei dileme de securitate din cadrul raporturilor americano-sovietice. SUA au crezut că, profitând de marasmul economic din Europa Occidentală, ruinată de război, Stalin, folosindu-se de forţa partidelor comuniste din Franţa şi Italia, va încerca să-şi impună adepţi la Roma şi Paris; din această teamă s-a născut *Planul Marshall*, destinat să contracareze ascensiunea comuniştilor spre putere.

La rândul sau Stalin a văzut în *Planul Marshall* o încercare a SUA de a-i smulge prin mijloace economice brâul de securitate abia constituit, de a izola URSS şi de a reface sub egida occidentală Germania. Reacţia lui Stalin a fost pe măsura temerilor sale: el a interzis ţărilor-satelit să participe la ceea ce îi părea a fi un adevărat complot american. Delegaţiei cehoslovace, convocate la Moscova (guvernul de la Praga acceptase să participe la Conferinţa de la Paris privind *Planul Marshall*), Stalin i-a declarat răspicat, la 9 iulie 1947: *„Suntem surprinşi că aţi acceptat să participaţi la această consfătuire. Pentru noi această problemă este problema prieteniei dintre Uniunea Sovietică şi Cehoslovacia. Vrând, nevrând, Dvs. ajutaţi la izolarea Uniunii Sovietice (...) Este necesar să anulaţi această hotărâre, trebuie să renunţaţi să participaţi la această consfătuire şi cu cât o veţi face mai curând cu atât va fi mai bine”*.

Interdicţia Kremlinului de a participa la *Planul Marshall* a fost urmată cu stricteţe de toate ţările satelite. A fost o manifestare clară, exemplară a disciplinei de bloc, impusă de Stalin în zona brâului de securitate lărgit. Faţă de bănuielile lui Stalin în privinţa intenţiilor occidentale *(„Doctrina Truman”*, proclamată la 12 martie 1947, şi *Planul Marshall*, din 5 iunie 1947) cordonul de securitate lărgit devenea un adevărat front înaintat, a cărui organizare devenea vitală pentru interesele de securitate ale URSS.

Între 22 şi 27 septembrie 1947 s-a desfăşurat în Polonia, la Szklarska Poreba, consfătuirea partidelor comuniste şi muncitoreşti (Comuniste) din Bulgaria, Cehoslovacia, Iugoslavia, Polonia, România, Ungaria, URSS, Franţa şi Italia. Compoziţia însăşi a conferinţei transmitea un mesaj Occidentului: Moscova refăcea un centru de conducere a mişcării comuniste internaţionale – dar nu la dimensiunile *Kominternului* – destinat să coordoneze activitatea partidelor comuniste din brâul de securitate extins intangibil pentru Occident. În acelaşi timp, prezenţa celor două partide comuniste apusene – cel francez şi cel italian – adică a celor mai puternice detaşamente ale mişcării comuniste internaţionale, era un avertisment: în orice moment – dacă Occidentul nu respecta brâul de securitate extins sovietic – Kremlinul dispunea de mijloacele necesare pentru a destabiliza *„lumea capitalistă”*.

Declaraţia finală, cuprindea teza de bază din raportul reprezentantului sovietic, A. A. Jdanov, privind situaţia internaţională – împărţirea lumii în două lagăre: *„Astfel s-au format două lagăre – lagărul imperialist şi antidemocratic, care are ca scop principal instaurarea dominaţiei, a imperialismului american şi zdrobirea democraţiei, şi lagărul antiimperialist şi democratic, care are ca scop principal surparea imperialismului, întărirea democraţiei şi lichidarea resturilor fascismului”*.

Evoluţia politică a ţărilor din Europa Centrală şi de sud-est după terminarea războiului a fost marcată de împărţirea sferelor de influenţă între *Marile Puteri* în perioada războiului şi în timpul conferinţelor interaliate. *„Acordul de procentaj”*, pe de o parte, precum şi imaginea deformată a URSS în calitate de stat învingător, pe de alta parte, au creat o atmosferă defavorabilă ţărilor eliberate de

Armata Roşie. Alexander Dubcek menţiona că *„în 1945, impresia ce domina asupra generaţiei mele era aceasta: spectacolul unei puteri sovietice strivitoare. Capacitatea de a se ridica după dezastrele iniţiale şi de a riposta cu forţa era o dovadă evidentă şi de netăgăduit”*.

URSS era preocupată de *„recuperarea”* teritoriilor sale mai vechi. În acest sens, a urmărit respectarea prevederilor protocolului adiţional secret din 23 august 1939, ce s-a regăsit în textele Tratatelor de pace, care confirmau frontiera din 1 ianuarie 1941. De asemenea, Stalin urmărea crearea unei zone de securitate pentru a proteja hotarele URSS în momentul expansiunii sale de după război Stalin cu siguranţă nu a uitat că occidentalii nu au încercat niciodată să se opună cu adevărat oportunităţilor sale de cucerire. El a reuşit sa folosească cu succes diplomaţia, forţa şi viclenia pentru realizarea obiectivelor sale prioritare. Începând cu anul 1940 opinia publică a asistat la aplicarea celor mai aprige tehnici de manipulare şi dezinformare care, cinci ani mai târziu, au împins ţările Europei de Est în zona sovietică:

- crearea de guverne de coaliţie;
- preponderenţa impusă a partidului comunist;
- alegeri în diete şi parlamente a candidaturilor impuse de comunişti.

Primele contacte diplomatice au loc în timpul războiului: în decembrie 1943 a fost semnat un tratat de prietenie şi alianţă cu Cehoslovacia, astfel această ţară este prima care cade în viitoarea zonă de influenţă sovietică. La 11 aprilie 1945 un tratat similar a fost semnat cu Iugoslavia, iar la 21 aprilie cu Polonia. Tratativele diplomatice erau însoţite în paralel de tot felul de acţiuni: pregătirea cadrelor din rândul *„kominterniştilor”* la Moscova, unde se aflau o mulţime de cetăţeni străini, originari din aceste ţări.

Un rol important în realizarea obiectivelor propuse trebuia să-l joace Armata Roşie, care, prin înaintarea în Europa Centrală şi în Balcani, devenise omniprezentă. Astfel, prin dreptul de cuceritor Uniunea Sovietică deţinea controlul asupra României, Bulgariei, Ungariei, ca şi asupra unor părţi ale Austriei şi Germaniei, Poloniei, Cehoslovaciei. Armata Roşie a avut un comportament totalitar în această zonă, intervenind direct în treburile interne: cazul lui A.Vâşinski în România, a lui K.Voroşilov în Ungaria.

Impunerea modelului socialist-stalinist în statele din Europa Centrală şi de Sud-Est s-a făcut în câteva etape, după cum urmează:

- etapa precomunizării, 1944-1945, când au fost create *„guverne de uniune naţională”*, provenite din *„fronturi”*: în România – *Frontul democratic*, format din comunişti, social-democraţi şi ţărănişti;
- în Ungaria – *Szeged – Frontul naţional de independenţă*, alcătuit din micii proprietari, naţional-ţărăniştii, socialişti şi comunişti;
- în Bulgaria – *Frontul patriei*, format din ţărănişti, comunişti şi socialişti;

- în Cehoslovacia – *Frontul naţional*, format din membrii partidului popular, social-democrat, social-naţionalist, şi partidul comunist ceh şi slovac.

În ***Polonia*** se impune guvernul format din 21 de membri, dintre care 17 erau de la Comitetul din Lublin. În zona de ocupaţie sovietică din Germania, la 14 iunie 1945, se creează un *Front unit* al organizaţiilor antifasciste. Comuniştii reuşesc, astfel să pătrundă în toate sferele importante, controlând sectoarele cheie – armata, justiţia, afacerile interne. Armata în aceste ţări era organizată după modelul sovietic. Dominând fără probleme administraţia, armata şi justiţia, comuniştii au continuat procesul de *„curăţare"* a acestor domenii de aşa-numiţii *„duşmani de clasă"*, început de Armata Roşie. În Bulgaria, în timpul acestui proces, au fost arestaţi în jur de 12.000 de oameni, dintre care 4.000 au fost executaţi; în Ungaria, România, de asemenea, are loc o epurare masivă a celor declaraţi *„duşmani"* de către comunişti.

România. Mult mai simplu, din unghiul de vedere al sovieticilor, s-au desfăşurat evenimentele în România. Spre deosebire de Polonia, unde exista o puternică fractură între comunişti şi anticomunişti, între prosovietici şi antisovietici, în România se crease o amplă alianţă politică – *Blocul Naţional-Democratic* – în care PNŢ, PNL, PSD şi PCR, ultimul, deşi minuscul, admis numai pentru că se ştia că în spatele lui se afla colosul sovietic. Această coaliţie beneficia de patronajul regelui Mihai I şi de sprijinul unui şir de comandanţi militari. Evident, fără voia lor (cu excepţia comuniştilor), participanţii la amintitul bloc dădeau viaţă Directivei Kominternului din 7 iulie 1941 privind crearea de Fronturi Unite Naţionale. Toate forţele politice din BND se pronunţau în favoarea strângerii relaţiilor cu URSS, astfel că Moscova nu putea decât să se felicite de a vedea realizându-se la Bucureşti ceea ce preconizase din 1941.

Actul de la 23 august 1944 a deschis *Armatei Roşii* drumul într-o ţară în care – spre deosebire de Polonia – existau instituţiile unui stat perfect articulat: monarhia, guvernul, partide politice, armata etc. Atitudinea sovieticilor faţă de acest stat, care se desprinsese prin propria-i forţă din orbita Reichului avea să fie un adevărat test pentru viitoarea politică sovietică în perioada postbelică.

Este semnificativ că, pentru a calma neliniştea anglo-americană privind intenţiile sovietice faţă de ţările *„eliberate"*, guvernul sovietic dăduse cele mai liniştitoare declaraţii privind viitoarea situaţie a României şi Poloniei. La 2 aprilie 1944, V. M. Molotov declarase că *„guvernul sovietic nu urmăreşte scopul de a dobândi vreo parte din teritoriul României sau de a schimba orânduirea socială existentă în România"*; la 26 iulie, o formulare identică în declaraţia sovietică privind Polonia: *„URSS nu urmăreşte scopul dobândirii vreunei părţi a teritoriului polonez sau schimbarea ordinii sociale în Polonia"*. Sub camuflajul unor astfel de declaraţii liniştitoare – crezute, din naivitate sau rea credinţă de anglo-americani – Kremlinul pregătea includerea Poloniei şi României în cordonul de securitate al URSS.

Bulgaria. Această ţară fusese în stare de război cu Marea Britanie şi SUA, dar rămăsese neutră în conflictul sovieto-german. Cu un partid comunist puternic şi experimentat politic, politica *Kominternului* de creare a unui *Front Politic* (variantă a *Frontului Unic Naţional*) avusese rezultate destul de notabile. Alianţa aflata sub egida PCB cuprindea elemente ale aripii stângi din *Uniunea Populară* şi *Partidului Social-Democrat*, din gruparea *„Zveno”* şi personalităţi politice de orientare prosovietică.

La 26 august, când Poarta Focşanilor (linia Focşani-Nămoloasa-Galaţi) fusese deschisă Armatei Roşii, CC al PCB a fixat planul unei insurecţii, destinate să asigure victoria coaliţiei politice *(„Frontul Patriotic”)* controlată de comunişti.

La 5 septembrie 1944, URSS a declarat război Bulgariei pentru a putea intra cu trupele sale pe teritoriul acestei ţări. În aceeaşi zi, Gheorghi Dimitrov a trimis instrucţiunile sale PCB, care fixau următorul obiectiv: *„Poporul bulgar şi forţele sale armate trebuie să se alăture hotărât Armatei Roşii, care eliberează Bulgaria de sub opresiunea germană şi izgoneşte pe bandiţii germani şi pe ticăloşii lor complici de pe pământul bulgar”*.

Conjugarea între intrarea Armatei Roşii şi acţiunile *Frontului Patriotic*, dirijate de comunişti, a permis ca într-un răstimp scurt (6-8 septembrie) aparatul de stat central şi local să ajungă în mâinile comuniştilor şi aliaţilor lor. La fel ca în Polonia, şi în România, şi în Bulgaria, rolul decisiv în instalarea unui regim de obedienţă comunistă a aparţinut Armatei Roşii.

Grecia. Din perspectiva Londrei, Grecia apărea ca avanpostul de apărare al Suezului, jalon de însemnătate capitală pe drumul imperial spre posesiunile Coroanei britanice din Asia. Pentru a obţine o garanţie ca trupele sovietice nu vor ocupa Grecia, Churhill a iniţiat, încă de la începutul lui mai 1944 (discuţiile dintre A. Eden şi F. Gusev, ambasadorul sovietic la Londra), negocieri privind delimitarea sferelor de influenţă (termenul era evitat pentru a nu indispune Washingtonul, ostil, în principiu, unor astfel de practici) în Europa de Sud-Est, principiul de bază fiind România pentru URSS, Grecia pentru Marea Britanie.

După discuţii tripartite – anglo-sovieto-americane (Stalin dorea şi acordul lui Roosevelt) – a căror desfăşurare exactă nu este nici astăzi foarte bine cunoscută (poziţia SUA), s-a ajuns la călătoria lui Churchill la Moscova, în cursul căreia s-a încheiat faimosul acord de procentaj anglo-sovietic, în urma căruia URSS a dobândit o preponderenţă de 90% în România, 80% în Ungaria şi Bulgaria, egalitate în Iugoslavia (50%-50%) şi 10% în Grecia.

Acordul de procentaj a însemnat, practic, recunoaşterea brâului de securitate strategic sovietic de către Marea Britanie într-o formă incompletă: Ungaria, România şi Bulgaria. Iugoslavia, unde proporţiile de influenţă ale celor doi parteneri erau egale, se află, practic, sub controlul forţelor comuniste ale lui I. B. Tito, un lider plin de iniţiative, care, nu întotdeauna coincideau cu interesele şi directivele Moscovei. Albania, neinclusă în acordul de procentaj, se afla de asemeni sub autoritatea

comuniştilor. În toamna lui 1944, Finlanda, Polonia şi Cehoslovacia rămâneau încă, cel puţin în principiu, cu un statut nedefinit din unghiul de vedere al gradului de dependenţă faţă de URSS.

Iugoslavia. Încă înainte ca acordul de procentaj să fi livrat, practic, lui Stalin sud-estul Europei (cu excepţia Greciei), dictatorul sovietic vedea în Iugoslavia (dar înţelegerea cu Churchill prevedea o paritate de influenţă a celor doi parteneri) principalul reazem al brâului de securitate sovietic în Balcani. La 15 aprilie 1944, într-o telegramă adresată lui Tito, Stalin şi Molotov au formulat explicit acest obiectiv: *„Considerăm Iugoslavia ca un aliat al Uniunii Sovietice şi Bulgaria, ca un aliat al duşmanilor Uniunii Sovietice. În viitor, am dori ca Bulgaria să se desprindă de Germania şi să devină aliatul Uniunii Sovietice. În orice caz, am dori ca Iugoslavia să devină principalul nostru reazem în Europa de Sud-Est. Considerăm necesar să explicăm că nu intenţionăm sovietizarea Iugoslaviei şi Bulgariei, ci preferăm în schimb să menţinem contacte cu Iugoslavia şi Bulgaria democratice, care vor fi aliatele URSS”*.

Acest text releva planurile URSS în Balcani, poate, mult mai clar decât memorandumurile redactate de M. M. Litvinov, I. M. Maiski, A. A. Gromâko asupra intenţiilor şi politicii URSS în lumea postbelică. Aşa cum a remarcat istoricul rus Vladimir Pechatnov, toate aceste proiecte aveau la bază principiile continuării cooperării dintre partenerii Marii Alianţe, sub forma unui directorat al lor şi satisfacerea intereselor de securitate ale URSS.

După precomunizare urmează etapa desăvârşirii ocupaţiei sovietice-comuniste şi instaurarea regimurilor *„democraţiei populare”*, 1946-1948. În aceşti ani, continuă eliminarea elitei societăţii civile, sunt interzise partidele politice şi eliminaţi conducătorii lor. Partidele comuniste au jucat rolul de *„cal troian”* în procesul de comunizare, îndeplinindu-şi cu succes misiunea: comuniştii, sprijiniţi de Moscova, s-au străduit să *„câştige”* alegerile prin orice mijloace: au creat o atmosferă apăsătoare, au destabilizat opoziţia prin presiuni etc. În 1947 pentru a coordona activitatea partidelor comuniste a fost creată o nouă organizaţie internaţională, *Kominform*. În anul 1947, în urma alegerilor din ianuarie în Polonia au fost aleşi un preşedinte şi prim-ministru comunist; în Bulgaria a fost desfiinţată opoziţia politică; în România, lichidată monarhia; în Cehoslovacia, după o perioadă de democraţie relativă, în urma loviturii de la Praga din 1947, a fost adoptată o *Constituţie* de tip sovietic. Blocada Berlinului în perioada iunie 1948-mai 1949 va duce la crearea în zona de ocupaţie sovietică a Republicii Democrate Germane, condusă de comunişti. Urmează o serie de experimente sociale: naţionalizarea mijloacelor de producţie; colectivizarea agriculturii; *„revoluţia culturală”* după modelul sovietic. În domeniul economic începe procesul industrializării forţate, pe prim plan situându-se industria grea: sunt construite uzine care nu-şi justificau capacitatea şi nu dispuneau de materiile prime pentru a funcţiona. În sectorul agrar, după modelul sovietic, începe colectivizarea forţată. În ianuarie 1949 a fost creat *Consiliul de Ajutor Economic Reciproc* (CAER), alcătuit din Bulgaria, Cehoslovacia, Polonia,

România, Ungaria, URSS. În aprilie 1949 în CAER a intrat Albania, în 1951 RDG. Scopul acestei organizaţii era de a ţine sub controlul sovietic economia ţărilor est-europene.

III. ROMÂNIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Evoluţia social-economică. Liderii români, ca şi cei bulgari, şi-au concentrat după 1948 atenţia asupra construirii economiei socialiste. Ei întâmpinau mai multe dificultăţi decât vecinii lor, întrucât, spre deosebire de Bulgaria, România fusese complet jefuită. S-a apreciat că pagubele suferite în timpul războiului împreună cu despăgubirile plătite Uniunii Sovietice reprezentau o sumă de trei ori şi jumătate mai mare decât venitul naţional al ţării din 1938. Exploatarea economică îmbrăca formele obişnuite ale exproprierii fabricilor şi echipamentelor industriale, ale perceperii de sume mari pentru întreţinerea trupelor de ocupaţie, ale înfiinţării de companii mixte şi ale aplicării unui sistem echitabil al preţurilor pe care l-am întâlnit şi în alte părţi. Pe lângă aceasta, în comparaţie cu celelalte ţări din Balcani, România pierduse o mare parte a teritoriului său de dinaintea războiului: Basarabia şi nordul Bucovinei, anexate de Uniunea Sovietică în 1940 şi sudul Dobrogei, returnat Bulgariei, însumau o cincime din vechiul teritoriu naţional şi 15% din populaţia anterioară. Deci România pierduse o serie de ţinuturi în favoarea a două dintre vecinele ei, ea primise înapoi partea din Transilvania cedată Ungariei în 1940. Stăpân din nou pe pământul Transilvaniei antebelice, guvernul român era din nou confruntat cu problema minorităţii maghiare. Această chestiune delicată avea să rămână un subiect de dispută cu Ungaria, cu toate că cele două state făceau parte din aceeaşi tabără diplomatică şi militară. Basarabia şi Transilvania continuau deci să constituie o sursă potenţială de controverse pe plan internaţional. În aprilie 1948 a fost adoptată o nouă *Constituţie*, iar guvernul a trecut la implementarea unor masive schimbări economice. În iunie 1948 au fost naţionalizate băncile, fabricile, companiile de asigurări, minele şi toate mijlocele de transport. În 1950 fuseseră preluate 1.060 de întreprinderi, adică 90 % din capacitatea de producţie a ţării. Firește, companiile mixte sovietice nu puteau fi atinse, ele au continuat să funcţioneze sub conducerea managerilor sovietici cu privilegii speciale, în care intra şi scutirea de taxe. În iulie 1948 a fost inaugurată planificarea de stat centralizată. Autorităţile române au întâmpinat problemele obişnuite în introducerea acestor măsuri. Cu toate că regimul antebelic manifestase un interes deosebit faţă de industrie, el trecuse doar ceva mai mult decât să instituie unele măsuri protecţioniste şi o serie de reglementări privind taxele speciale. Asemeni guvernului bulgar, cel român era şi el nevoit a se bizui foarte mult pe Uniunea Sovietică în ce priveşte asistenţa tehnică şi în alte domenii. Adoptarea modelului economic sovietic a constituit şi aici cauza apariţiei unor dificultăţi. România avea petrol, dar nu şi utilaj care trebuia importat din Uniunea Sovietică la un preţ foarte ridicat la început. În pofida acestui fapt, accentul era pus tot pe construirea de mari complexe industriale.

Colectivizarea a avut, însă, un ritm mai lent decât în Bulgaria. Pus în faţa unei rezistenţe violente din partea ţăranilor, guvernul şi-a pus în practică politica treptat. Au fost mai întâi confiscate marile moşii, iar proprietarii lor expropriaţi. Pământul a fost împărţit între ţărani, fiind în schimb organizat în ferme de stat şi gospodării colective. În iarna 1949-1950 a fost aplicată o politică de colectivizare forţată, care a dat rezultate iniţial. Dat fiind faptul că au fost făcute investiţii mici în direcţia aceasta, gospodăriile colective erau lipsite de uneltele necesare şi de alte utilaje ce le-ar fi putut permite să fie eficiente. Atunci când producţia a scăzut, guvernul a dat înapoi şi a trecut la o politică de percepere a unor cote pe produsele provenite din gospodăriile particulare. Cu toate acestea, obiectivul era în continuare colectivizarea aceasta fiind aproape complet realizată până în 1962.

Chiar dacă fusese nevoită să cedeze unele teritorii, România avea totuşi un mare număr de cetăţeni neromâni, mai ales unguri, germani, sârbi, turci şi evrei, ce reprezentau la un loc peste 12% din totalul populaţiei. Ca şi în Bulgaria, cea mai mare parte a evreilor rămaşi la sfârşitul războiului au emigrat în Israel. Mulţi turci au plecat în Turcia, iar oficialităţile române, aidoma celor bulgare, încurajau emigrarea lor pentru a pune mâna pe mai mult pământ în Dobrogea. Extinderea acestei schimbări demografice este ilustrată de următoarele cifre: în 1930 erau 728.115 evrei în ţară, dar numărul a scăzut la 146.264 în 1956 şi la 42.888 în 1966; din cei 154.772 turci în 1930, în 1956 mai rămăseseră în România doar 14.329.

Problema majoră în privinţa minorităţilor rămânea însă tot cea din Transilvania. Elementul german se diminuase foarte mult în timpul războiului şi după terminarea acestuia, când zeci de mii de saşi au fost ucişi şi forţaţi să emigreze au plecat împreună cu armata germană. Din totalul de 745.000 de germani care trăia 1930 în România, mai rămăseseră 385.000 în 1956. Ca şi în perioada interbelică această minoritate nu a creat mari probleme politice. Dificultăţile cele mai mari constau în relaţiile românilor cu grupul maghiar, care număra 1,6 milioane de oameni în 1956, majoritatea lor locuind în centrul Transilvaniei. Conflictele crâncene în timpul războiului nu au făcut decât să agraveze controversele de până atunci. Încercând să detensioneze situaţia, *Constituţia* emisă în 1952 prevedea instituirea în Transilvania a unei *Regiuni Autonome Maghiare*, formată dintr-un teritoriu în care locuitori majoritari erau ungurii. Cu toate că evreilor şi turcilor li se permisese, ba chiar fuseseră încurajaţi să emigreze imediat după război, politica aceasta nu a fost aplicată şi în cazul ungurilor. Mai mult, peste puţin timp a fost blocată orice emigraţie, atât a românilor cât şi a minorităţilor.

Evoluţia politică. Profitând de prezenţa trupelor sovietice în România şi de dominaţia sovietică, în general, comuniştii au forţat unirea PCR (sub 1.000 de membri) cu *Partidul Social-Democrat Român* (peste 100.000 de membri); unirea s-a realizat în februarie 1948 şi a fost prezentată ca *„unificare politică şi organizatorică a clasei muncitoare din România”*. Noul partid s-a numit *Partidul Muncitoresc Român* (PMR) şi îl avea în fruntea sa pe Gheorghe Gheorgiu-Dej, un fost

muncitor feroviar, fără prea multă cultură politică, dar deosebit de inteligent şi bun organizator. El avea o anumită aură de erou printre ilegalişti, datorită deselor arestări şi detenţii.

Fiind un partid slab din punct de vedere organizatoric, fără structuri în teritoriu, fără oameni politici de valoare şi fără o susţinere populară adevărată, PCR/PMR a devenit o simplă anexa a PC (b) din URSS, devenit în 1952 *Partidul Comunist al Uniunii Sovietice* (PCUS). În acest context, socialismul în România nu a urmat liniile directoare ale teoriei lui Marx, şi nici măcar ale teoriei lui Lenin. El a fost aplicarea modelului sovietic de socialism, adică un stalinism adaptat la condiţiile româneşti. În numele *„internaţionalismului socialist”* a fost nimicită orice tradiţie naţională (culturală, ideologică, politică); istoria naţională a fost re-scrisă, fiind exagerat rolul istoric al mişcării muncitoreşti şi al partidului comunist.

Imediat după război, puterea în stat se afla în mâinile grupului moscoviţilor, format din Ana Pauker, Vasile Luca şi Teohari Georgescu, ministrul de interne. Cel mai influent comunist autohton era Gheorghe Gheorghiu-Dej, care fusese secretar al partidului începând din 1944. Un alt comunist local important, Lucreţiu Pătrăşcanu, fusese epurat în timpul perioadei de agitaţie anti-Tito. În 1952 Gheorghiu-Dej deţinea o poziţie suficient de puternică pentru a putea porni ofensiva împotriva rivalilor săi. El beneficia nu numai de sprijinul partidului, dar avea şi aprobarea lui Stalin; Pauker, Luca şi Georgescu şi-au pierdut toţi trei poziţiile. Luca a fost judecat şi condamnat la moarte în 1954, dar sentinţa i-a fost apoi înlocuită cu închisoarea pe viaţă. Pauker a fost pur şi simplu trecută pe linie moartă în iunie 1952, când Gheorghiu-Dej a preluat postul de prim-ministru, rămânând totodată în fruntea partidului. Născut în Moldova în 1901, el participase în tinereţe la mişcările revoluţionare. În 1933 a fost arestat şi condamnat la doisprezece ani de închisoare din cauză că participase la greva feroviarilor de la Griviţa din acel an. Stalinist în politica internă, el a sprijinit entuziast condamnarea deviaţionismului lui J. Tito. Moartea lui Stalin şi schimbarea ulterioară a politicii sovietice, care s-au produs în acelaşi timp cu perioada consolidării propriei lui puteri, au produs fireşte tulburări. Nici lui, nici adepţilor săi nu le plăcea ideea conducerii colective, dar, datorită atitudinii Moscovei, Dej a fost totuşi nevoit să ia unele măsuri în direcţia aceasta. Astfel, el a renunţat în 1954 la postul de secretar al partidului, dar a rămas premier. După un an, însă, şi-a reluat funcţia în cadrul partidului, numindu-l prim-ministru pe Stoica, unul dintre suporterii lui. De teama unei eventuale opoziţii el a ordonat, în aprilie 1954, executarea lui Pătrăşcanu.

Ca stalinist într-o perioadă de destabilizare, Gheorghiu-Dej se afla într-o postură dificilă. întrucât avea nevoie de un *„ţap ispăşitor”*, el i-a învinuit pentru excesele anterioare pe Pauker, Luca şi Georgescu, care au fost catalogaţi drept *„stalinişti”*. Lui i se mai opuneau unele persoane din cadrul partidului, în primul rând Iosif Chişinevschi şi Miron Constantinescu, dar aceştia au fost înlăturaţi din *Biroul Politic* în cadrai unei epurări iniţiate în iulie 1957. Miron Constantinescu a devenit după aceea ministru al culturii şi educaţiei. Între timp, politica lui Gheorghiu-Dej pe plan intern fusese

considerabil întărită drept urmare a revoltei din Ungaria şi a intervenţiei ulterioare a sovieticilor, pe care a aprobat-o fără rezerve. Linia lui dură părea justificată de evenimentele de la Budapesta, care dovedeau, din punctul lui de vedere, că orientarea liberală punea realmente în pericol controlul comunist.

Izbucnirea revoltei maghiare a provocat desigur o reacţie puternică în România, unde s-a manifestat o mare simpatie faţă de rebeli, mai ales în rândul ungurilor din Transilvania. Exprimarea sentimentelor naţionale a dus în perioada aceasta la o restrângere a drepturilor lor culturale. O măsură foarte importantă în acest sens a fost luată în iulie 1959, când Universitatea maghiară *„Bolyai"* de la Cluj a fuzionat cu Universitatea românească *„Babeş"*. Rezultatul a fost reducerea numărului de ore predate în limba maghiară. Aveau să fie iniţiate şi alte acţiuni anti-maghiare. În 1960, limitele *Regiunii Autonome Maghiare*, numită acum *Regiunea Autonomă Maghiară-Mureş*, au fost artificial modificate pentru ca aceasta să includă mai mulţi români, iar procentajul populaţiei maghiare să scadă astfel la 62%.

Sigur pe puterea pe care o deţinea, Gheorghiu-Dej a trecut la colectivizarea completă a ţărănimii; realizarea acestui obiectiv a fost anunţată în 1962. Accentul principal era, însă, pus în continuare pe industrializare. Stalinist şi marxist convins Dej era deosebit de interesat de dezvoltarea industrială a ţării, iar hotărârea lui de a atinge acest obiectiv avea să ducă în curând la declanşarea unor controverse, între guvernul român şi cele ale ţărilor vecine.

În domeniul afacerilor externe, el colabora strâns cu Ion Gheorghe Maurer, care a devenit ministru de externe în 1957 şi prim-ministru în 1961, fiind deci al doilea om ca influenţă în cadrul conducerii de la Bucureşti. Iniţial, în anii '50, politica externă a României era strâns legată de cea a Moscovei, ea sprijinind intervenţia din Ungaria. În ciuda lipsei de simpatie faţă de măsurile de destalinizare, conducătorii români şi-au dat seama de avantajele noii politici sovietice. Mai puţin interesat de afirmarea deplinei sale dominaţii, guvernul sovietic a vândut României în 1954 majoritatea companiilor mixte, cu excepţia celor care aveau drept obiect de activitate petrolul şi uraniul. Deşi presiunea economică a scăzut, trupele sovietice au fost retrase total din ţară abia în 1958. Pe tot parcursul acestei perioade, oficialităţile române nu numai că au cooperat cu Uniunea Sovietică, dar au jucat totodată un rol de frunte în atingerea obiectivelor urmărite de sovietici în Balcani. În 1957, membrii *Pactului de la Varşovia* au elaborat un plan de creare a zonelor denuclearizate în Europa Centrală şi în Balcani, propunere care avea să se bucure de un larg sprijin popular şi să aducă avantaje strategiei militare a Uniunii Sovietice. Stoica a trimis în septembrie 1957 note oficiale Albaniei, Bulgariei, Turciei şi Iugoslaviei, propunând convocarea unei conferinţe pentru discutarea problemelor comune, inclusiv chestiunea armelor nucleare. Bulgaria şi Albania au acceptat imediat, dar Grecia şi Turcia au refuzat să participe. Guvernul iugoslav a fost de acord doar în principiu. În 1958, după ce Iugoslavia a introdus un nou program mult mai liberal de reforme economice, relaţiile acestui stat cu

restul blocului s-au deteriorat din nou. Cu toate acestea în iunie 1959, când Statele Unite au instalat baze de rachete în Grecia. URSS a cerut încă o dată instituirea unei zone neutre în regiune şi interzicerea armelor nucleare. Guvernul sovietic a sugerat chiar extinderea dezarmării nucleare până la Marea Adriatică, incluzând astfel şi instalaţiile similare din Italia.

Afirmarea independenţei României în afacerile externe şi în relaţiile statele din cadrul blocului comunist avea să se realizeze treptat. Anexarea în 1940 a Basarabiei şi a nordului Bucovinei de către sovietici era încă profund resimţită. Comportamentul armatelor sovietice, ocupaţia şi exploatarea economică de după aceea nu făcuseră decât să adâncească nemulţumirile anterioare. Ca prim pas spre o poziţie mai independentă, guvernul român a început să se implice în mai mare măsură în diplomaţia internaţională; el era deosebit de interesat să stabilească legături cu noile naţiuni din Asia şi Africa.

În ceea ce priveşte *Pactului de la Varşovia,* România a luat o poziţie fermă împotriva instituirii unei autorităţi militare centrale cu puteri extinse de amestec în afacerile interne. Sarcina implementării acestei politici avea să fie realizată de noua conducere. Gheorghiu-Dej a murit în 1965, poziţia lui ca lider al partidului fiind moştenită de Nicolae Ceauşescu, colaboratorul său apropiat. Născut în ianuarie 1911 într-o familie de ţărani, Ceauşescu a intrat în partid în 1936. După victoria comuniştilor, el a fost activ în cadrul partidului şi în domeniul militar. A devenit membru al *Comitetului Central* în 1952 şi al *Biroului Politic* în 1955. După 1965, noul lider împărţea puterea cu Stoica şi cu Maurer, dar spre sfârşitul anului 1967, el şi suporterii lui deţineau controlul asupra celor mai importante posturi din cadrul guvernului şi partidului. Sub conducerea lui, puterea în stat a rămas concentrată în mâna unui grup restrâns. Un nou organism, *Biroul Permanent al Comitetului Politic Executiv*, a fost plasat în fruntea problemelor partidului în ianuarie 1974. Acesta era format în 1977 din nouă membri, printre care se afla şi Elena Ceauşescu, soţia liderului român. Ceauşescu şi-a rezervat posturile principale, inclusiv pe acela de preşedinte al ţării, creat în 1974. Pe la mijlocul anilor ’70, el deţinea astfel poziţiile: *Preşedinte al Republicii Socialiste România, Preşedinte al Consiliului de Stat Preşedinte al Consiliului Suprem de Dezvoltare Economică şi Socială, Preşedinte al Consiliului Apărării, Comandant Suprem al Forţelor Armate Române şi Secretar General al Partidului Comunist Român.* El ocupa deci toate posturile importante în ţară şi prin instituirea în acelaşi timp a unui incredibil de extins şi intens aplicat cult a personalităţii a făcut ca expresia *„statul sunt eu”* să constituie o realitate în România. Deci poziţia sa personală era sigură pe plan intern.

Ceauşismul – un stalinism în variantă românească. Pentru a pune stăpânire pe complexul partid-stat, Nicolae Ceauşescu a început prin măsuri de liberalizare şi de ridicare a nivelului de trai. După 1989, mulţi oameni de stânga au crezut că e cazul să se întoarcă la această perioadă, în care vedeau un *„socialism cu faţă umană”*, adică un socialism democratic, capabil să se reformeze din interior. Din păcate, experienţa istorică îi contrazice. Măsurile de liberalizare au fost retrase în momentul în care ele riscau să atenteze la interesele păturii dominante. Concomitent a fost pusă la cale

o *„revoluţie culturală”* de tip chinezesc, adică o nouă formă de *„proletcultism*”, dar, de data aceasta, combinată cu naţionalismul xenofob. Acest lucru a determinat închiderea treptata faţă de Occident şi orientarea politicii externe spre *„lumea a treia”*, adică spre cele mai sărace ţări ale lumii.

Anii 1965-1970 din România ne demonstrează nu faptul că stalinismul era reformabil din interior, ci faptul că regimul politic din România a fost o formă extremă de totalitarism, iar Ceauşescu – *„mai stalinist ca Stalin”*.

Din momentul în care Ceauşescu a luat în stăpânire complexul partid-stat, el a folosit această maşinărie pentru uzurparea puterii de stat şi extinderea puterii sale personale. Noua elită a partidului, creată în jurul lui, a acaparat funcţiile-cheie ale aparatului de stat, prin intermediul aşa-numitului *„cumul de funcţii pe linie de partid şi de stat”*. În acest fel, grupul conducător de la vârful partidului şi-a însuşit întregul sistem al puterii de stat, pe care l-a folosit pentru satisfacerea propriilor nevoi şi interese, precum şi pentru reprimarea din faşă a oricărei încercări de contestare sau critică a puterii. Prin aceasta, pătura dominantă a devenit ostilă întregii societăţi. Astfel, controlul politic a ajuns până în sufletul oamenilor, ceea ce a determinat scindarea lor psihologică: una spunea la serviciu şi alta spuneau acasă. Rezultatul: o făţărnicie generalizată, pe care românii de astăzi au moştenit-o şi care nu-i ajută prea mult la instaurarea democraţiei şi a unei economii de piaţă eficiente.

Politica externă. În plan extern Ceauşescu era un fel dansator pe sârmă pe scena politică internaţională. Pe lângă noile legături cu naţiuni africane şi asiatice, guvernul român depunea mari eforturi ca să-şi îmbunătăţească relaţiile cu statele Europei Occidentale, în primul rând cu Franţa, prietena tradiţională a României. În ianuarie 1967 au fost stabilite relaţii diplomatice oficiale cu Republica Federală a Germaniei, acţiune importantă pentru comerţul exterior român. Cu toate disputele privind CAER-ul, cea mai mare parte a comerţului românilor era alcătuită de relaţiile cu blocul socialist. Uniunea Sovietică era unicul partener comercial major şi sursa unor materii prime esenţiale, în special de minereu de fier, a cărei pierdere ar fi avut repercusiuni dezastruoase asupra industriei. Mai mult, ca şi Bulgaria, România avea puţine alternative în relaţiile internaţionale; nici o altă mare putere nu i-ar fi acordat sprijin. Statele Unite nu intenţionau să provoace Uniunea Sovietică de dragul intereselor românilor, iar chinezii au dat de înţeles că nu le puteau oferi sprijin militar prietenilor lor din Europa de Est. Rezistând integrării economice, guvernul român se opusese politicii lui Hruşciov. Căderea acestuia în 1964 nu a adus, însă, nici o schimbare fundamentală a relaţiilor dintre cele două ţări. Pe lângă deosebirile economice şi militare, apăruse o altă problemă. Sprijinit de opinia publică, guvernul român nu recunoscuse niciodată legalitatea cedării Basarabiei, a cărei populaţie majoritară era formată din români. Nu exista nici un resentiment asemănător faţă de nordul Bucovinei, care avea într-adevăr o populaţie predominant ucraineană. Cu toate că era evident că Uniunea Sovietică nu va fi niciodată dispusă să cedeze aceste teritorii, chestiunea legată de ele a devenit o problemă în politica internaţională. Într-un interviu acordat presei în 1964, Mao a menţionat

regiunea ca unul dintre teritoriile pe care ruşii puseseră pe nedrept stăpânire în trecut. Întreaga problemă s-a complicat şi mai mult datorită poziţiei sovieticilor. Încurajaţi de guvern, istorici şi scriitori din Republica Sovietică Moldovenească, majoritatea lor nefiind de origine română, ci slavă, au început să afirme existenţa unei naţionalităţi moldoveneşti unice, cu o limbă şi o istorie distincte faţă de cele ale românilor. Pe lângă faptul că a dat naştere unor interpretări foarte stranii ale istoriei trecute, implicaţiile acestui *„efort istoric”* erau foarte periculoase: dacă moldovenii constituiau cu adevărat o naţionalitate separată, atunci putea fi pusă în discuţie soarta Moldovei româneşti, integritatea teritorială a României putea fi, astfel, încă o dată periclitatr. Deşi a recunoscut oficial în cadrul unei vizite făcute la Moscova în 1965 graniţele dintre România şi Uniunea Sovietică, chestiunea a rămas o sursă de controverse.

Între timp, vechile dispute în privinţa Transilvaniei erau în continuare de actualitate. Problema era aici tot statutul ungurilor din România şi efectul acestei chestiuni asupra relaţiilor dintre Bucureşti şi Budapesta. Chiar dacă guvernul român depunea eforturi reale în vederea încurajării activităţilor culturale ale ungurilor şi a promovării lor în unele posturi în funcţie de ponderea numerică a acestora, multe dintre aspectele problemelor acestei naţionalităţi erau rezolvate într-o manieră care provoca destule nemulţumiri. Cu toate numeroasele declaraţii elegante despre egalitatea tuturor cetăţenilor ţării, adevărul era că oficialităţile române nu aveau pur şi simplu încredere în acest segment al populaţiei. În 1968, după o reorganizare administrativă radicală, regiunea autonomă maghiară a fost desfiinţată şi înlocuită cu trei judeţe obişnuite. Deşi era interzisă editarea de cărţi şi ziare şi transmiterea de programe radiofonice şi de viziune în limba maghiară, tipărite si, respectiv, produse în România, nu erau importate publicaţii din Ungaria. Erau descurajate schimburile de vizite peste graniţă, schimburile culturale erau puţin numeroase. Problema era justificată de faptul că nivelul de viaţă din Ungaria era mai ridicat, situaţie care constituia un element de atracţie suplimentar pentru ungurii din România.

Chestiunea populaţiei germane nu a provocat controverse de acest fel. Cu toate că membrii acesteia întâmpinau greutăţi ca să emigreze, practic mulţi au plecat. Nemulţumirile lor nu găseau o înţelegere adecvată în nici unul din cele două state germane.

Invazia din 1968 din Cehoslovacia a fost un şoc neaşteptat pentru relaţiile româno-sovietice. Întrucât o asemenea intervenţie în afacerile interne ale unui stat membru al blocului constituia una dintre temerile principale ale liderilor români, ei s-au alăturat Iugoslaviei în condamnarea vehementă a acestei acţiuni. Ambele state au afirmat clar hotărârea de a ţine piept oricărei ameninţări la adresa ţărilor lor şi au declarat mobilizarea trupelor. România nu putea accepta implicaţiile *Doctrinei Brejnev.* Ulterior, relaţiile cu Moscova s-au îmbunătăţit totuşi, iar în iulie 1970, România a semnat un nou tratat de prietenie şi asistenţă mutuală. Textul acestuia era foarte generos în acordarea autonomiei militare a românilor şi a neamestecului în problemele interne ale României.

Un anumit echilibru în relaţiile sovieto-române a fost menţinut pe toată durata anilor ’70. Cu toate punctele de fricţiune existente în continuare, nu s-a produs o criză majoră. Chiar dacă atitudinea românilor îl deranja, guvernul sovietic îşi permite să rămână calm. La urma urmei, din punct de vedere militar, el controla complet situaţia. În plus, guvernul român nu contestase niciodată sistemul condus de Ceauşescu şi suporterii lui, care erau membri loiali a unui partid de tip sovietic; duşmani convinşi ai liberalizării, ei menţineau un control ferm al ţării lor. Cât timp ei deţineau puterea, era puţin probabil ca România să urmeze calea unor reforme interne reale şi să urmeze exemplul iugoslav.

IV. BULGARIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

În istoria Bulgariei, perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial este legată indubitabil de numele lui Vulko Cervenkov, care deja în 1950 deţinea atât funcţia de prim-ministru, cât şi pe aceea de secretar al partidului, devenise omul cel mai puternic din Bulgaria. El şi-a petrecut tinereţea activând în cadrul partidului comunist. În 1925 a plecat în Uniunea Sovietică, unde a urmat atât o şcoală militară, cât şi una de partid. Având legături strânse cu Gheorghi Dimitrov, cumnatul lui, Cervenkov a jucat un rol de frunte în activităţile Kominternului. S-a întors în Bulgaria în 1945, după o perioadă de absenţă de douăzeci de ani, şi a urcat până în vârful ierarhiei în 1949, după moartea lui Dimitrov. Dat fiind că era un adept al sistemului stalinist, poziţia lui Cervenkov a avut de suferit după 1953. Conform directivelor Moscovei, el a fost nevoit să aplice mai puţin strict măsurile de control şi să pună un mai mare accent pe *„legalitatea socialistă”*. Au existat în acest timp câteva tentative de îmbunătăţire a condiţiilor din mediul rural, în special a celor din gospodăriile colective. Membrii docilei *Uniuni Agrare* au fost trimişi să încerce să-i convingă pe ţărani de avantajele colectivizării şi de faptul că politica aceasta se conducea după linia doctrinelor lui Stamboliski. S-a acordat o mai mare atenţie problemei locuinţelor şi producţiei de bunuri de consum. Pentru a merge pe urma modelelor sovietice, posturile de partid şi cele de stat au fost separate. Cervenkov l-a ales pe postul de premier, iar Todor Jivkov, care a devenit secretarul partidului. Ajungând în acest post în 1954, când era relativ tânăr, avea patruzeci şi trei de ani, Jivkov nu a fost considerat iniţial ca un posibil succesor al lui Cervenkov. Gheorghi Ciankov, şeful *Comisiei Stat a Planificării*, se bucura de o reputaţie mai mare.

Evoluţia social-economică. După 1944, Bulgaria a menţinut cele mai strânse relaţii cu Uniunea Sovietică comparativ cu toate statele est-europene. Guvernul şi conducătorii lui aveau să copieze ulterior orice schimbare din sistemul intern sovietic şi să urmeze întocmai orientarea Moscovei în politica externă. Sistemul economic stalinist, care acorda atenţia principală construirii de mari întreprinderi industriale în detrimentul industriei uşoare şi al agriculturii, fusese deja adoptat cu entuziasm. Ca şi în alte state, obiectivele erau defalcate în cadrul unei serii de planuri, primul dintre acestea fiind de doar doi ani pentru intervalul 1947-1948, după care au urmat mai multe planuri

cincinale. Bulgaria este o ţară extrem de săracă şi nu posedă cărbune, fier, petrol, elementele fundamentale ale dezvoltării industriale. Aproape toate aceste resurse vitale trebuiau importate din Uniunea Sovietică. Pe lângă aceasta, ţara nu avea tehnicieni şi manageri experimentaţi, deficienţă suplinită în parte de experţii sovietici a căror salarii erau aproape de patru ori mai mari decât cele ale colegilor lor bulgari, în pofida faptului că Bulgaria s-a bucurat de un tratament mai favorabil decât oricare alt stat din blocul comunist, ea a suferit realmente după război de pe urma unui anumit tratament de exploatare din partea sovieticilor; produsele sovietice, de pildă, aveau preţuri ridicate, iar cele de export ale bulgarilor erau subevaluate. După 1953 s-a renunţat la cea mai mare parte a acestor politici, iar companiile mixte şi-au încetat activitatea în 1955. Odată cu punerea accentului pe industrie, economia bulgară a cunoscut într-adevăr o oarecare ameliorare în acest domeniu; au fost puse bazele unei industrii metalurgice şi siderurgice. Electrificarea ţării a făcut de asemenea progrese rapide, exista însă, în continuare o foarte mare lipsă de locuinţe în mediul urban şi de bunuri de consum.

Agricultura Bulgariei, ca şi aceea a celorlalte state socialiste, constituia segmentul slab al sistemului. Bulgarii se bucuraseră până atunci de o reputaţie de buni fermieri şi grădinari în toată Europa. Deţinând un teritoriu în care predominau gospodăriile ţărăneşti, statul dispunea de o bună bază agricolă. Urmând exemplul sovietic, guvernul a depus un efort de colectivizare rapidă a pământurilor, dar nu a investit fonduri suficiente în echipament mecanizat sau în eficientizarea gospodăriilor colective. Producţia agricolă a cunoscut un declin semnificativ. Ţăranilor li se permitea să folosească pentru propriile lor nevoi loturi de la 0,5 până la 1,3 acri (2 până la 5 decari, un decar - 10 ari, adică 0,1 ha) pământul acesta se afla teoretic tot în proprietatea statului, dar vitele crescute pe el constituiau proprietatea particulară a individului. Producţia era ridicată în acest segment. În 1958, o treime din oi, 38% din bovine şi 40% din porci proveneau din acest sector; 52% din carne şi 40% din lapte erau asigurate de gospodăriile private. Deşi aceste procentaje s-au modificat în anii care au urmat, pământurile individuale erau cultivate şi acum cu mai *„multă grijă şi preocupare decât pământul gospodăriilor colective”*. Cu toate acestea, nu s-a renunţat niciodată la colectivizare**,** iar ea a schimbat înfăţişarea satelor. Drept urmare a importanţei acordate marilor unităţi agricole, terenul arabil al Bulgariei era organizat pe la sfârşitul anilor ’50 în 932 gospodării colective mari, a căror întindere medie era de 42.000 de decari (10.378 de acri, circa 4.200 ha) în ciuda rezistenţei permanente a ţăranilor acestei forme de organizare agricolă a apărut totuşi un nou model al satului şi al vieţii acestuia.

Evoluţia politică. Poziţia lui Cervenkov a continuat să se deterioreze. După ce a renunţat la funcţia de secretar în favoarea lui Jivkov, influenţa lui a scăzut. Ulterior, în cadrul luptei pentru putere care era încă în plină desfăşurare în Uniunea Sovietică, el s-a alăturat fracţiunii lui Malenkov. Pe măsură ce dobândea o influenţă tot mai mare, Hruşciov a început să manifeste o oarecare ostilitate faţă

de liderii est-europeni stalinişti; întrucât urmărea reconcilierea cu Tito, el avea totodată tendinţa să-i dezaprobe pe cei care se aflaseră printre cei mai vehemenţi critici ai liderului iugoslav. Profitând de situaţie, Anton Iugov, ministru de interne în perioada 1944-1948, a reuşit să-şi recapete poziţia pierdută, în plus, cei întemniţaţi sub acuzaţia de presupuse legături cu Kostov au fost eliberaţi şi reabilitaţi. Cervenkov se confrunta, astfel, cu o opoziţie deschidă. Lovitura de graţie i-a fost dată în 1956 de cuvântarea secretă a lui Hruşciov. Implicaţiile acuzaţiilor i-au adus daune extrem de mari lui Cervenkov, care fusese practic considerat un reprezentant tipic al cultului personalităţii. *Comitetul Central* al partidului bulgar s-a întrunit în aprilie ca să discute viitorul lui în lumina noului curs al politicii sovietice. Cervenkov a fost nevoit în aceeaşi lună să demisioneze din funcţia de premier, cu toate că a rămas în guvern ca vice prim-ministru.

Iugov a devenit noul premier, deşi au fost introduse unele schimbări, conducerea fundamental conservatoare a partidului nu a fost niciodată în favoarea reformelor. Reprimarea de către sovietici a revoltei ungare din 1956 a constituit o uşurare pentru ea. Cervenkov, care, în ciuda demiterii sale, era încă activ, a devenit în februarie 1957 ministru al educaţiei şi culturii şi a dus o politică de control strict al statului. În primăvara şi vara aceluiaşi an, în perioada când Hruşciov a luat măsuri împotriva lui Molotov şi a lui Malenkov, s-au produs epurări şi în cadrul partidului din Bulgaria, iar Cervenkov şi-a pierdut total influenţa.

Singura derogare de la politica perseverent conservatoare a conducerii bulgare a avut loc în 1958. Cel de al treilea plan cincinal al Bulgariei, elaborat pentru perioada 1958-1962, avea obiective moderate; el insista în mai mare măsură decât cele anterioare pe dezvoltarea industriei uşoare şi a prelucrării alimentelor. O delegaţie bulgară a făcut o vizită în China în octombrie şi noiembrie. Erau multe asemănări evidente între cele două ţări, amândouă având o populaţie predominant rurală şi dornică de a se moderniza. Sub influenţa exemplului chinez, guvernul Bulgariei a decis aplice unele aspecte ale *Marelui Salt Înainte.* S-a anunţat deci că planul urma să fie îndeplinit nu în cinci, ci mai curând, în trei sau patru ani. Au fost făcute încercări mobilizare a populaţiei în vederea acestui efort deosebit; au fost organizate adunări a maselor menite să trezească entuziasmul necesar. În ciuda acestor măsuri iniţiativa s-a dovedit a fi un eşec. Deşi guvernul a anunţat oficial obţinerea unui succes, deplin, el a reuşit să-şi justifice afirmaţia doar prin modificarea definirii obiectivelor care urmau să fie atinse. Pe viitor, nici un program de acest fel nu avea să mai fie elaborat. După accentuarea dezbinării chino-sovietice, Bulgaria a încetat să mai fie atrasă de ideile chinezilor.

În acest timp, disputele dintre fracţiuni au continuat să divizeze partidul, Cervenkov şi Iugov rămânând ostili. O nouă criză a fost precipitată de evenimentele din timpul celui de a-l XXII-lea congres al PCUS ţinut în octombrie 1961, la o nouă cuvântare Hruşciov a lansat o nouă campanie anti-stalinistă. În Bulgaria, Cervenkov era ţinta evidentă, astfel încât el a fost înlăturat la sfârşitul anului din *Biroul Politic*. Din momentul acesta, Iugov şi Jivkov erau figurile principale de pe scena politică

bulgară. Hruşciov a făcut în mai 1962 o vizită de mai lungă durată în această ţară. Pe parcursul acesteia, el şi-a arătat preferinţa pentru Jivkov, această alegere fiind confirmată la o conferinţă a partidului, care a avut loc mai târziu. În acelaşi an Iugov nu numai că şi-a pierdut postul de premier, dar a şi fost exclus din partid acuzat de mai multe încălcări ale *„legalităţii socialiste”*. Cervenkov a avut aceeaşi soartă, iar Jivkov, deja prim-ministru, a preluat şi funcţia de secretar al partidului.

Născut în 1911, Todor Jivkov provenea dintr-o familie de ţărani săraci, intrat în partid în 1932 şi a fost ulterior activ în cadrul mişcării de partizani. A fost ales membru al *Comitetului Central* în 1948 şi, aşa cum am menţionat, secretar al partidului din 1954. După eliminarea lui Cervenkov, Ciankov şi Iugov, el nu mai are nici un concurent puternic. Suporterii lui dominau ierarhia partidului. În anii următori a existat o singură ameninţare la adresa poziţiei lui Jivkov, dar şi aceasta a fost minoră, în aprilie 1965, generalul-maior Ivan Todorov-Gorunia s-a împuşcat în apartamentul său din Sofia. Au fost apoi arestaţi nouă oameni, dintre care cel important era generalul-maior Ţviatko Anev, comandantul garnizoanei capitalei. Au fost condamnaţi sub acuzaţia de implicare într-o pretinsă conspiraţie pro-chineză. Ţviatko Anev a primit o sentinţă relativ uşoară de doisprezece ani de închisoare, ceilalţi au primit între trei şi cincisprezece ani. Cu excepţia acestui incident de mică importanţă, afacerile interne ale Bulgariei s-au desfăşurat în linişte, regimul menţinându-si poziţia conservatoare în problemele politice, culturale şi economice.

După cum am menţionat deja, atât ca organizare cât şi ca perspectivă, panificarea economică bulgară se înscria pe linia stalinistă. Enorma barieră aflată în calea dezvoltării industriale rămânea baza slabă a materiilor prime esenţiale, mai ales în privinţa zăcămintelor de cărbune şi de minereu de fier, care trebuiau importate aproape în întregime din Uniunea Sovietică. Petrolul constituia o altă problemă majoră. Aceste deficienţe nu au împiedicat totuşi guvernul bulgar să întreprindă construirea combinatului metalurgic de la Kremikovţi. Acest gigantic complex metalurgic şi siderurgic, realizat graţie unui substanţial ajutor sovietic, a fost înălţat în apropiere de Sofia şi inaugurat în noiembrie 1963. Menit să constituie o mostră a marilor realizări ale regimului comunist, acesta a absorbit o cincime din totalul investiţiilor de capital din industrie pe anii 1962 şi 1963. Numit adesea *„cimitirul economiei bulgare”*, el a fost construit într-o zonă unde rezervele de fier şi de cărbune nu numai că erau de calitate slabă, dar erau şi limitate. În viitor, cea mai mare parte a cărbunelui şi fierului necesar va trebui importat pe cale maritimă; plasarea combinatului în interiorul uscatului făcea ca transportul acestora să fie foarte scump. Portul Varna ar fi fost o alegere mult mai bună. Întreprinderea era o ilustrare elocventă a capcanelor planificării centrale şi ale conceptelor economice staliniste. Ea a contribuit, de asemenea, la explicarea comentariului unui cetăţean bulgar: *„Nici o naţiune nu munceşte atât de mult şi din greu şi de încordat ca a noastră şi cu toate acestea nici una nu trăieşte atât de mizerabil ca ea”*.

Politica externă. În relaţiile sale externe, guvernul bulgar era în continuare loial orientării sovietice, loialitate pe care am văzut-o manifestându-se şi pe plan intern. O dificultate foarte importantă o constituia însă hotărârea lui Hruşciov de a stabili relaţii normale cu Iugoslavia. Cu toate directivele Moscovei, atitudinea Sofiei faţă de Belgrad era prudentă. Problema majoră era şi acum tot Macedonia, regiune la revendicarea căreia bulgarii nu puteau renunţa. De fapt, vechiul conflict avea să devină şi mai înverşunat. Guvernul Bulgariei recunoscuse existenţa naţionalităţii macedonene şi fusese dispusă să accepte crearea unui stat macedonean, doar ca parte integrantă a unei federaţii balcanice. Chestiunea aceasta avea o importanţă aparte pentru districtul Petrici, numit şi Macedonia pirineană. La recensământul din 1956 au fost înregistraţi oficial 187.789 de macedoneni în Bulgaria, majoritatea locuind doar în regiunea aceasta. Ulterior s-a produs o schimbare radicală a politicii. Odată cu intensificarea ostilităţii în legătură cu această dispută, guvernul bulgar a decis că era necesară o abordare diferită; începând din acest moment existenţa unei naţionalităţi macedonene separate a fost vehement negată. La recensământul din 1965, doar 8.750 de locuitori s-au declarat ca fiind macedoneni. Problema era extrem de complicată: două dintre figurile de frunte ale mişcării comuniste bulgare, Blagoev şi Dimitrov, erau născuţi în Macedonia.

Scrierile istorice bulgare erau bazate pe ideea că bulgarii şi macedonenii constituiau un popor unic, adică cel bulgar. Pe lângă acesta dacă se considera că exista cu adevărat o naţionalitate macedoneană, putea fi pus în discuţie controlul Bulgariei asupra Macedoniei pirineane.

În ceea ce priveşte relaţiile cu celelalte ţări vecine, atitudinea Bulgariei faţă de România a devenit mai puţin cordială după ce Bucureştiul a început să opună rezistenţă controlului sovietic în domeniile economic şi militar. Bulgaria sprijin întotdeauna poziţia sovietică, indiferent care ar fi fost aceasta. Au existat, de asemenea, fricţiuni foarte serioase cu Turcia, în special în anii care au urmat imediat sfârşitul războiului al doilea mondial. Dobrogea de sud, pe care Bulgaria o anexase în 1940 şi a cărei stăpânire o deţinea din 1945, avea o numeroasă populaţie turcească. Guvernul bulgar a exercitat presiuni puternice asupra acestor oameni ca să-i forţeze să emigreze deoarece avea nevoie de pământurile lor în cadrul programului de colectivizare. Cu toate că aproximativ 150.000 de turci au plecat la începutul anilor ’50, în 1965 erau încă în jur de 750.000 de turci în ţară. În plus, nu mult după aceea, 45.000 evrei au plecat în Israel. Numărul membrilor minorităţilor din Bulgaria s-a redus şi mai mult.

O îmbunătăţire majoră s-a produs în atitudinea faţă de Grecia. După cum era de aşteptat, în primii ani de după încheierea războiului civil din ţara aceasta, relaţiile erau încordate. Mai mult, conform tratatului de pace din 1948, Grecia urma să primească 45 milioane de dolari ca despăgubiri. Pe lângă aceasta, deşi acelaşi tratat limita efectivele armatei bulgare la 65.000 de oameni, ele fuseseră mărite de la 150.000 la 200.000 de militari. Controversa îşi avea originea şi în naţionalizarea de către bulgari a proprietăţilor greceşti. Din cauza acestor conflicte, pe toată durata anilor ’50 graniţa dintre

cele două state a rămas închisă; drumurile şi căile ferate directe au fost blocate, iar legăturile telefonice au fost întrerupte. Situaţia s-a schimbat în anii ’60, după venirea la putere la Atena a unui nou guvern grec. Cele două naţiuni au semnat în 1964 o serie de acorduri referitoare la relaţiile comerciale şi diplomatice şi la cooperarea culturală. În acest moment, reprezentanţii Greciei renunţaseră la multe din revendicările lor anterioare; guvernul bulgar a plătit numai şapte milioane de dolari sub formă de bunuri în contul despăgubirilor.

Principala trăsătură distinctivă a politicii Bulgariei după 1945 era constituită de legăturile strânse cu Uniunea Sovietică şi de favorurile speciale dobândite datorită acestei atitudini. Ţara funcţiona în multe privinţe în perioada aceasta ca şi cum ar fi fost o republică făcând parte din URSS. Ambasadorul bulgar la Moscova avea la Sofia statutul unui membru din oficiu al guvernului. Reprezentanţii sovietici încurajau totodată adoptarea unei atitudini servile şi era limpede că aşteptau dovezi frecvente de devotament, cum era declaraţia lui Jivkov după vizita lui Hruşciov din 1962, care afirma următoarele: *„cadranul ceasului politic al bulgarilor este la secundă cu cel al Uniunii Sovietice [...] ceasul nostru merge după ora Moscovei. Acest fapt constituie un motiv de mare mândrie pentru poporal bulgar”*. Cu toate că această atitudine poate fi aspru criticată, aşa cum a şi fost, bineînţeles, în alte capitale socialiste unde era adoptată o poziţie mai independentă faţă de Moscova, Bulgaria poate fi perfect înţeleasă. Era clar că nu exista nici o altă putere care să ia, atunci sau mai târziu, locul Uniunii Sovietice în ceea ce priveşte sprijinirea ţării. Bulgaria avea nevoie de materii prime, iar bunurile ei manufacturiere nu aveau valoare competitivă pe piaţa mondială. În 1974 comerţul Bulgariei cu Uniunea Sovietică se ridica la 46,9% din totalul relaţiilor ei în acest domeniu. Bulgariei îi era dificil să găsească un partener comercial echivalent. În privinţa statutului ţării pe plan internaţional, situaţia era aproape identică. Asemeni tuturor guvernelor vecine, guvernul bulgar este perseverent în privinţa obiectivelor lui regionale şi avea într-adevăr nevoie de o mare putere pe post de patron. Şi în privinţa aceasta nici un alt stat nu i-ar fi putut acorda un ajutor şi o protecţie similare.

V. GRECIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Războiul civil. Anii de după cel de al doilea război mondial au constituit pentru poporul grec o repetare a experienţei anterioare. Războiul se încheiase în 1918 pentru cea mai mare parte a Europei, dar armata grecească a luptat aproape fără întrerupere până în 1922. De asemenea, cu toate că în mai 1945 în Europa Occidentală era pace, grecii au fost angajaţi într-un sângeros război civil până în 1949. Ambele perioade au avut drept rezultat o masivă recolonizare şi o dislocare a aşezărilor greceşti. În anii ’20, ca urmare a dezastrului din Anatolia şi a schimbului de populaţii, aproximativ 1,3 milioane de greci aveau cămine noi. Războiul civil a dus după 1946 la crearea unui grup de circa 700.000 de refugiaţi, care trebuiau ori să fie trimişi înapoi în satele lor, ori să li se ofere alte locuri de muncă. Cei

care aveau propriile gospodării sau ateliere au întâmpinat cele mai mici greutăţi ca să-şi reia o existenţă normală. O mare parte a grecilor nu s-au mai întors niciodată în casele lor sărace din munţi, unii au emigrat, alţii s-au mutat în oraşe.

În perioada în care *Partidul Comunist* şi coaliţiile dominate de comunişti puneau mâna pe putere în statele învecinate, situaţia politică din Grecia s-a deteriorat şi ea. Guvernul britanic luase în decembrie 1944 măsuri hotărâte pentru a-şi păstra în continuare influenţa la Atena. Pe parcursul lunilor viitoare s-a menţinut presupunerea generală că Marea Britanie va continua să fie puterea dominantă în Marea Mediterană, cu o bază puternică în Grecia. Pe linia acestei politici, reprezentanţii britanici acordau o foarte mare atenţie evenimentelor politice la Atena şi depuneau eforturi în vederea facilitării reconstruirii postbelice a ţării. Au sosit misiuni de la Londra pentru a da o mână de ajutor la restabilirea instituţiilor financiare, a sistemului juridic şi a poliţiei, precum şi la implementarea proiectelor de sprijinire a economiei şi a celor de înlăturare a urmelor războiului. Generalul Scobie şi ambasadorul sir R. Leeper aveau o mare influenţă; ei au fost consultaţi la alcătuirea celor opt guverne care s-au perindat între ianuarie 1945 şi aprilie 1946. Un observator atent al acestor evenimente comenta astfel situaţia: *„Până în 1947, guvernul britanic l-a numit şi demis pe primul ministru, acordând o atenţie pur formală prevederilor constituţionale. Experţii britanici dictau politica economică şi financiară, cea a apărării şi a afacerilor externe, a securităţii şi justiţiei, precum şi cea în privinţa sindicatelor şi a şomajului”*.

În general, consilierii britanici colaborau şi încurajau elementele progresiste şi moderate ale scenei politice greceşti, cum erau partidele conduse da Papandreou, Plastiras şi Sofoulis. Totodată, dreapta şi regaliştii au reuşit să-şi întărească influenţa asupra poliţiei şi a Gărzii Naţionale nou înfiinţate. Implicarea fermă a Marii Britanii era marcată de intensificarea criticilor din partea stângii şi adesea a Statelor Unite, al căror guvern rămăsese în mare parte neimplicat în evenimentele din Grecia. Fondurile americane constituiau însă baza ajutoarelor masive furnizate *Administraţia de Ajutorare şi Reabilitare a Naţiunilor Unite* (UNRHA), care a salvat ţara de la foamete.

Între timp, vechile coaliţii politice s-au refăcut; cea mai mare influenţă era exercitată de populiştii lui Tsaldaris, de liberalii lui Soufoulis, de naţional-liberalii lui Gonatas şi Zervas şi de *Uniunea Politică Naţională* alcătuită din adepţii la Papandreou, Panaghiotis Kanellopoulos şi Sofoklis Venizelos. Ca şi mai înainte, partidele erau grupate în jurul unor personalităţi puternice. Astfel de combinaţii confereau un element de nesiguranţă scenei politice. Deşi centrul şi dreapta erau divizate în fracţiuni, stânga prezenta o imagine mai haotică. Prin 1945, coaliţia EAM (*Frontul de Eliberare Naţională*) slăbise. Unii din vechii ei membri fuseseră dezamăgiţi de politica dusă în războiul civil şi de atrocităţile comise în unele zone, acţiuni care includeau executarea la scară largă a adversarilor şi luarea de ostateci. Stânga republicană, care era alcătuită dintr-o serie de grupări mici, ca, de exemplu, agrarienii şi socialiştii, care aveau programe contradictorii, era lipsită de un centru puternic. Principalul

lor punct era împotrivirea faţă de revenirea regelui pe tron, dar aveau dezacorduri în majoritatea altor probleme. Dintre partidele de stânga, în pofida tensiunilor lui interne, *Partidul Comunist Grec* rămânea cel mai puternic. În timpul războiului toată puterea politică se aflase în mâinile membrilor de partid locali şi aceasta s-a schimbat în 1945, când Nikos Zachariadis s-a întors din prizonieratul Germania. Având legături strânse cu cercurile comuniste internaţionale, a criticat aspru politica dusă până atunci. Cu toate că teoretic, era în continuare în favoarea unei politici gen *front popular* şi era dispus să între în guvern, partidul a adoptat acum o poziţie activă şi agresivă faţă de politica perioadei respective. Era atacat în special rolul jucat de britanici în afacerile Greciei, iar guvernul era acuzat de faptul că ar fi fost *„monarho-fascist”*. Erau menţinute relaţii strânse cu partidele comuniste din Albania, Bulgaria şi Iugoslavia care erau în măsură să ajute mişcarea grecească. Ca şi în vremea războiului, colaborarea cu organizaţiile bulgară şi iugoslavă întâmpina mari dificultăţi. Partizanii greci beneficiaseră întotdeauna de un mare sprijin în Macedonia grecească. În pofida incontestabilului caracter grec al majorităţii populaţiei, macedonenii slavofoni jucaseră roluri importante în rezistenţă. Cu ajutorul partizanilor iugoslavi, ei organizaseră *Frontul Slavo-macedonean de Eliberare Naţională* (SNOF). Membrii acestuia aveau să constituie spre sfârşitul războiului civil o componentă majoră a forţelor comuniste. Chiar şi înainte de izbucnirea unui nou conflict naţional, legăturile cu partidul iugoslav erau apropiate. Comuniştii greci puteau trece liber graniţa; în 1945 au fost înfiinţate în interiorul Iugoslaviei tabere destinate adăpostirii refugiaţilor şi asigurării unei oarecari instruiri militare a acestora. Aceasta asociere strânsă cu vecina de la nord implica inevitabil problema Macedoniei şi chestiunea viitorului statut al sectorului ei egeean.

Cu toate eforturile britanicilor, guvernul grec nu era suficient de puternic ca să ţină sub control evenimentele din mediul rural. Au reapărut toate vechile resentimente şi ura din timpul războiului. Atât comuniştii cât şi regaliştii, ca şi alte fracţiuni, organizaseră detaşamente armate. Şi-a făcut reapariţia şi brigandismul grecesc tradiţional. Existau deci mari posibilităţi de răzbunări şi represalii în nume personal. Avantajul era totuşi de partea segmentelor aripii drepte din guvern. Operaţiunea de reinstituire a armatei greceşti regulate, ai cărei membri erau înrolaţi, a fost condusă mai ales de corpul de ofiţeri de înaintea războiului, care era în mare parte format din monarhişti. Deşi armata avusese prioritate un numeros, adesea predominant, element republican fuseseră în cea mai mare parte înlăturaţi în 1936. Forţele poliţieneşti erau de asemenea alcătuite în primul rând din oameni care îşi păstraseră posturile pe toată durata ocupaţiei şi erau comunişti. În plus, dreapta putea apela la secţiunea din acordul de la Varkiza care prevedea arestarea foştilor partizani care comiseseră delicte de drept comun. Cele mai importante arme de represiune se aflau deci în mâinile centrului şi în cele ale dreptei, grupări care se bucurau evident şi de sprijinul majorităţii poporului grec în perioada aceasta.

Prima chestiune politică ce trebuia rezolvată era cea a monarhiei. În pofida protestelor sovietice şi răsturnând o decizie anterioară, guvernele occidentale au decis că alegerile pentru legislativ să fie

organizate înaintea plebiscitului privind revenirea regelui, măsură care a fost dezaprobată şi de regele Ghiorghios al II-lea. Urmau să fie trimise misiuni britanice, franceze şi americane că să supravegheze votarea. Dat fiind că situaţia de la sate făcea ca partidele de stânga să întâmpine dificultăţi în privinţa desfăşurării campaniei lor electorale, acestea au cerut amânarea alegerilor. Atunci când cererea lor a fost refuzată grupurile de centru nu au participat la vot. Această acţiunea avea să fie ulterior extrem de dăunătoare pentru interesele acestora. Din cauza refuzului lor de a participa la campanie şi de a-şi prezenta candidaţii, ele urmau să nu aibă nici un reprezentant în adunare pe perioada următorilor patru ani. *Partidul Comunist* era astfel privat de influenţa politică pe care ar fi putut-o exercita pe calea aceasta.

Ţinute conform programării în martie 1946, alegerile au fost câştigate cu o majoritate absolută de *Partidul Populist* al lui Tsaldaris, care sprijinea reinstaurarea monarhiei. În urma acestei răsturnări a situaţiei, rezultatul plebiscitului referitor la revenirea regelui era previzibil. În septembrie, aşa cum era de aşteptat, Ghiorghios al II-lea a obţinut aprobarea a 68% din electorat. Ambele acţiuni electorale au dat totuşi naştere unor serii de controverse. Stânga invoca argumentul că un număr foarte mare din alegătorii ei nu participaseră la vot, astfel că rezultatele nu reflectau adevărată voinţă a poporului grec. Acuzaţiile ei relativ la amestecul masiv al poliţiei erai incontestabil justificate. Desigur, este imposibil să stabilim cu precizie care ar fi fost rezultatul dacă stânga ar fi intrat în competiţie.

În acest timp situaţia din mediul rural se înrăutăţise. În 1946 au fost comunicate un număr mai mare de incidente politice violente: *„Cifrele adunate de un observator britanic arătau că din crimele comise în Macedonia într-o singură săptămână a lunii iulie două puteau fi atribuite detaşamentelor stângii, şase celor ale dreptei, iar cinci aveau autori nesiguri; într-o altă săptămână, cifrele au fost de douăzeci şi trei pentru dreapta, şaisprezece pentru stânga”*.

Dată fiind atmosfera aceasta haotică, este imposibil să stabilim exact momentul începerii noului război civil. Detaşamente înarmate reprezentând întregul spectru politic rămăseseră active încă de la începutul războiului; acţiunile lor nu au făcut decât să se intensifice pur şi simplu acum, iar incidentele dintre suporterii guvernului şi ai stângii s-au înmulţit. *Armata Democrată a Greciei* (KKE) era sub comanda lui Markos Vafiadis. Zachariadis se afla la Atena, centrul comuniştilor era şi acum intact iar presa acestora continua să funcţioneze rămânând pe baricade până în octombrie 1947. Adevărata putere a KKE era constituită de detaşamentele din munţi; recruţii care le alcătuiau erau în cea mai parte ţărani. În schimb, mişcarea nu era sprijinită de muncitorii din mediul urban. Guvernul şi armata regulată au deţinut controlul asupra marilor oraşe, inclusiv a Atenei, Pireului şi Salonicului. Numărul celor din fiecare tabăra este dificil de estimat, dar în vara anului 1946 se ştie că rebelii totalizau între 1.500 şi 2.700 de oameni, cifră care a crescut între 8.000 şi 13.500 de oameni spre sfârşitul războiului. Forţele guvernamentale opuse lor erau o armata de 90.000 şi din poliţia de 30.000 de oameni care aveau şi avantajul înzestrării cu echipament militar greu, în care intrau mitraliere, maşini blindate şi

tancuri. Forţele navale şi aeriene, ca şi armata terestră, au rămas loiale guvernului. Cu toată diferenţa aceasta de efective şi dotare cu armament, rebelii erau prin primăvara lui 1947 pe o mare parte a ţării. Asemeni forţelor de partizani din alte părţi, ei deţineau anumite avantaje. Aplicând tactica loveşte şi fugi, ei se foloseau din plin de mobilitatea lor superioară. Armata nu putea apela la echipamentul greu în zonele de munte unde erau purtate o mare parte a luptelor. Deşi rolul luptătorilor activi era relativ mic, rebelii erau ajutaţi de o armată clandestină simpatizanţi din sate şi oraşe. Spre deosebire de armata regulată, detaşamentele insurgenţilor nu erau îngreuiate de necesitatea menţinerii unor unităţi de sprijin numeroase; ei locuiau în afara satelor. În plus, întrucât controlau regiunile muntoase, aveau avantajul liniilor de comunicaţie interne. Guvernul era în schimb stăpân pe cele mai importante oraşe, pe zonele de coastă şi pe drumurile principale. În anumite privinţe, situaţia era deci asemănătoare celei din anii ’20 ai secolului XIX, când armata otomană nu i-a putut disloca din adăposturile lor fortificate pe luptătorii de gherilă.

O altă problemă majoră cu care se confrunta guvernul era moralul scăzut al soldaţilor lui, care nu au luptat eficient la început. Misiunea militară britanică îi instruia pe soldaţi conform principiilor care duseseră la câştigarea războiului împotriva Germaniei; aceşti ofiţeri nu dispuneau de cunoştinţele necesare predării tacticilor de gherilă. Soldaţii greci nu erau deci pregătiţi să facă faţă adversarilor lor. Ei erau, de asemenea, foarte dispersaţi, armata trebuind să păzească frontierele, să supravegheze liniile de comunicaţie şi să apere satele loiale. Pe lângă aceasta, eficienţa lor era limitată şi de numeroasele amestecuri de natură politică în chestiuni legate de stabilirea strategiei şi de numirea comandanţilor. Moralul soldatului de rând era influenţat negativ de faptul că fiii celor bogaţi puteau să-şi cumpere scutirea de serviciul militar şi de incapacitatea statului de a avea grijă în mod corespunzător de soldat şi de familia lui şi de a asigura aprovizionarea adecvată a lor.

Era firesc faptul că rebelii controlau o mare parte a Greciei să devină o chestiune de interes internaţional, ţinând cont mai ales de victoriile obţinute de comunişti în alte părţi şi de presiunea exercitată concomitent de Uniunea Sovietică asupra Iranului şi Turciei. Se părea că guvernul sovietic depunea un efort decisiv că să dobândească o poziţie puternică în regiunea Mării Egee şi în estul Mediteranei. Stalin şi exprimase la conferinţa de la Potsdam dorinţa de a institui o bază navală în zona Egeei. Presa sovietică a vremii lansase o campanie înverşunată împotriva guvernului monarho-fascist de la Atena. Era de asemenea limpede că *Partidul Comunist Grec* primea ajutor din partea Iugoslaviei, Albaniei şi Bulgariei. Statele occidentale presupuneau fireşte că asemenea acţiuni nu puteau fi realizate decât în urma aprobării sau chiar datorită iniţiativei sovieticilor.

Guvernul grec întâmpina între timp dificultăţi tot mai mari. Era evident că nu cei aflaţi la putere aveau să câştige războiul civil, ei putându-se în cel mai bun caz menţine în defensivă. Dat fiind că britanicii s-au aflat curând într-o postură în care le era imposibil să-i mai acorde sprijin, guvernul a apelat la Statele Unite. Profunda implicare a americanilor în afacerile greceşti care a urmat s-a produs

în faze treptate. A fost iniţial intensificat ajutorul economic. Guvernul american a început să considere evenimentele Greciei drept un exemplu a ceea ce părea să fie un model al agresiunii sovietice împotriva regiunilor slabe şi vulnerabile; reflectând această opinie, Linca MacVeagh, ambasadorul Statelor Unite la Atena, scria în februarie 1947 Departamentului de Stat: *„Dacă Grecia cade pradă comunismului, întregul Orient Apropiat şi o parte a Africii de Nord vor trece cu siguranţă sub influenţa sovietică”*.

Turnura decisivă a politicii americane a avut loc în martie 1947. În februarie guvernul Marii Britanii a informat Statele Unite că nu mai putea face faţă responsabilităţilor lui în privinţa Greciei. Drept urmare, preşedintele Truman a cerut Congresului acordarea unui ajutor în valoare de 400 de milioane de dolari destinat Greciei cât şi Turciei, lată ce declara el într-o cuvântare ţinută în ziua de 12 martie: *„Însăşi existenţa statului grec este astăzi ameninţată de activităţile teroriste ale câtorva mii de oameni înarmaţi conduşi de comunişti, care sfidează autoritatea guvernului. Grecia trebuie ajutată dacă ea urmează să devină o democraţie de sine stătătoare demnă de propriul ei respect”*. Pentru a obţine aprobarea Congresului şi a opiniei publice americane, preşedintele şi-a justificat iniţiativa printr-o afirmaţie generală, a devenit cunoscută ulterior sub numele de *Doctrina Truman: „Cred că este necesară politica Statelor Unite să fie cea de sprijinire a popoarelor libere care se opune încercărilor de a fi subjugate de către unele minorităţi înarmate sau presiuni externe”*. Implicarea aceasta directă într-o zonă în care influenţa americană nu se exercitase până atunci a marcat un punct major de plecare în politica externă a Statelor Unite. Ea era o completare a *Planului Marshall* de ajutorare economică a Europei lansat în iunie 1947, care includea şi Grecia.

Guvernul american l-a înlocuit astfel pe cel britanic ca influenţă străină la Atena. Misiunile şi consilierii Statelor Unite îndeplineau aceleaşi sarcini că predecesorii lor. Aşa cum fusese cazul şi cu alţi protectori anteriori ai grecilor intervenţia americană a provocat multe fricţiuni şi avea să fie mai târziu atacată violent de mulţi politicieni greci. Prezenta americanilor a introdus un nou stil şi o nouă manieră; s-a comentat că grecii îşi considerau noii patroni *„mai inflexibili, mai puţin adaptabili, mai puţin dispuşi să facă excepţii, mai înclinaţi să impună aplicarea metodelor americane, indiferent de caracteristicile naţionale... Erau viguroşi, plini resurse şi extraordinar de eficienţi”*. În pofida asigurărilor în privinţa ajutorului american, era clar că urma să mai treacă ceva timp până la sosirea proviziilor, echipamentului militar promis. În acest timp, în aprilie 1947, regele Ghiorghios al II-lea a murit, fiind urmat de fratele lui Pavel. Anul 1948 a adus o situaţie de remiză militară; ambele tabere se pregăteau pentru viitorul conflict decisiv. Cu ajutorul americanilor, armata grecească şi-a sporit efectivele de la 132.000 la începutul lui 1948 la o cifră finală a tuturor forţelor de 232.500 de militari. Au fost, de asemenea, trimişi ofiţeri şi consilieri americani. Cu toate că fondurile erau alocate pentru economie, cea mai mare parte a ajutorului Statelor Unite era destinată înzestrării cu echipament militar a armatei. Până în septembrie 1948 acestea furnizaseră 140 de avioane, 3.890 de automate şi mortiere,

97.000 de puşti şi 10.000 de automobile şi camioane. În pofida protestelor sovietice, Naţiunile Unite au fost de acord cu aceste acţiuni de ajutorare.

KKE nu a putut face faţă acestei provocări. În pofida faptului că primea provizii din Iugoslavia şi Bulgaria, guvernul sovietic nu le dădea rebelilor nici un sprijin. De fapt, Stalin dorea încetarea revoltei, deoarece ea provoca greutăţi politicii Uniunii Sovietice în alte părţi ale lumii. El şi-a exprimat dezaprobarea faţă de liderii iugoslav şi bulgar aflaţi în vizită la Moscova, afirmând că rebeliunea nu avea absolut nici o şansă de reuşită. *„Credeţi că Marea Britanie şi Statele Unite – Statele Unite, cel mai puternic stat din lume – vă vor permite să le tăiaţi liniile de comunicaţie din Marea Mediterană! Prostii. Iar noi nu avem nici o flotă [acolo]. Revolta din Grecia trebuie oprită şi asta cât mai repede posibil”*. Această atitudine a sovieticilor nu a pus capăt nici ajutorului iugoslav şi nu a dus la schimbarea politicii KKE. Cu toate acestea, era evident că naţiunile balcanice nu puteau ţine piept Statelor Unite în domeniul acordării sprijinului militar. Rebelii greci erau dezamăgiţi de calitatea ajutoarelor primite. În plus, a devenit curând clar că ei nu puteau obţine sprijinul celei mai mari părţi a ţăranilor greci. Deşi reuşiseră la început să atragă tineretul de la sate, Markos a recunoscut după aceea că, pe la jumătatea anului 1947, aproximativ 90% din recrutările lor trebuiau făcute cu forţa. Mai mult, o mare parte a acţiunilor lor provocau nemulţumiri profunde. De pildă, atunci când erau forţaţi să evacueze zonă, rebelii îi luau adesea cu ei pe copiii din partea locului. Circa 28.000 de copii au fost duşi departe de casele lor, iar mulţi dintre ei au fost trimişi peste hotare, numai 10.000 s-au întors cu timpul la căminele lor.

Tabăra insurgenţilor era slăbită şi de dezbinarea din cadrul conducerii şi de dezacordurile în privinţa strategiei. Zachariadis nu avea nici o experienţă personală în domeniul luptelor purtate în munţi. Influenţat de ideologia marxistă, el era convins că victoria va fi repurtată în oraşele industriale. Această credinţă a dus bineînţeles la declanşarea unui conflict între el şi Markos, satele constituind punctul forte ale influenţei celui din urmă. Având experienţă în luptele de gherilă, comandantul militar dorea să continue aplicarea acestor metode, dar a fost învins de cei care preferau adoptarea principiilor războiului convenţional. În decembrie 1947, influenţaţi tot de experienţa iugoslavilor, rebelii au înfiinţat un Guvern Democrat Provizoriu al Greciei, care semăna cu AVNOJ (*Consiliul Anti-Fascist de Eliberare Naţională a Iugoslaviei*), Markos era prim-ministru şi ministru de război. Este interesant să observăm că nici unul dintre guvernele est-europene nu a recunoscut acest regim. În timpul războiului civil, *Armata Democrată*, care avea 25.000 de oameni pe la sfârşitul anului 1948, se bizuia pe proviziile aduse de peste graniţă şi apoi trecute prin munţi de caravane de catâri. Datorită acestei dependenţe de ajutorul străin, conflictul izbucnit între Iugoslavia şi Uniunea Sovietică în primăvara lui 1948 s-a dovedit un dezastru pentru cauza rebelilor. Disputa aceasta nu a implicat numai Belgradul şi Moscova, având drept rezultat ruperea completă a relaţiilor dintre Iugoslavia şi vecinele ei – Albania, Bulgaria, Ungaria şi România. În pofida acestei crize, ajutorul iugoslav a continuat să fie acordat pe

toată durata anului 1948, dar perspectiva era tot mai sumbră pentru forţele KKE. Către sfârşitul anului, Markos era convins că războiul era pierdut, într-un raport din noiembrie 1948, el considera că principalele cauze ale eşecului erau problema găsirii de noi resurse, lipsa de sprijin în mediul urban şi insuficienţa ajutorului din afară. El a fost înlocuit din funcţia de comandant al *Armatei Democrate* în februarie 1949 şi a plecat în Iugoslavia.

Cauzei insurgenţilor i-au fost aduse prejudicii şi de aprobarea de către KKE a formării statului macedonean. Postul lui de radio, care emitea din România, a sprijinit această idee în martie 1949. În cadrul disputei ivite în lagărul socialist, Zachariadis sprijinise poziţia sovieticilor, acceptând deci soluţia bulgarilor în problema macedoneană. Se părea acum că o victorie a KKE putea foarte bine duce la o pierdere teritorială pentru Grecia. Legăturile comuniştilor cu guvernele ţărilor vecine, care aveau toate pretenţii asupra ţinuturilor greceşti, constituiseră întotdeauna un punct vulnerabil. Trebuie, de asemenea, să menţionăm că macedonenii slavofoni, organizaţi în NOF (fost SNOF, adică *Frontul Slavo-Macedonean de Eliberare Naţională*) alcătuiau o parte importantă a trupelor KKE. Numărul lor era apreciat că fiind între 11.000 de oameni la începutul anului 1948 şi de 14.000 spre sfârşitul revoltei. Revolta s-a încheiat în cele din urmă în 1949. În primăvară armata a început să lichideze centrele rebelilor, pornind din Peloponeş şi deplasându-se apoi spre nord. În iulie 1949 Tito a închis graniţa cu Grecia, întrerupând astfel liniile de aprovizionare ale insurgenţilor. Luptele s-au încheiat în septembrie; o mare parte forţelor învinse au fugit din ţară. În octombrie conducerea KKE a acceptat realitatea şi l-a blamat pe Tito pentru înfrângerea suferită.

Războiul civil a constituit un dezastru pentru naţiunea greacă. S-a estimat că fuseseră ucişi circa 70.000 de oameni din tabăra guvernamentală şi 38.000 din cea a rebelilor. Pagubele fizice provocate ţării erau imense, mult mai mari decât cele din războiul european anterior. Pe lângă aceasta, guvernul dusese o politică de curăţire a satelor din zonele ameninţate, acţiune care a dat naştere unei enorme probleme a refugiaţilor. Către sfârşitul anului 1947 existau aproximativ 400.000 de astfel de oameni, iar numărul lor a crescut prin 1949 la aproape 700.000; a fost nevoie ca toţi aceştia să fie îngrijiţi în timpul conflictului şi recolonizaţi ulterior. Şi mai rău era faptul că îndelungatul conflict lăsase moştenire multă înverşunare şi ură. Ca toate războaiele civile, el a fost dus cu violenţă şi cruzime.

Cel de-al doilea război mondial şi războiul civil provocaseră distrugeri economice enorme. Pe lângă aceasta, situaţia din timpul războiului dusese la intensificarea problemelor economice fundamentale. Suprafaţa limitată de pământ arabil şi lipsa multor cerinţe de bază necesare unei economii industriale rămâneau marile impedimente ale progresului economic al Greciei. În 1950 agricultura era încă ocupaţia majoră la jumătate din populaţie. Ca şi înainte, fragmentarea proprietăţilor individuale, datorată în primul rând obiceiurilor în privinţa moştenirii, făcea dificilă introducerea metodelor moderne. Dezvoltarea industrială rămânea modestă predominând fabricile şi atelierele mici. Majoritatea firmelor reprezentau afaceri de familie, ele erau furnizoarele unui grup

restrâns de clienţi locali şi nu fusese desfiinţate cu scopul de a face faţă competiţiei de pe piaţa internaţională. Protejate până atunci de tarife ridicate, ele aveau nevoie de continuarea acestei politici ca să supravieţuiască. Era dificil pentru aceste afaceri să adopte noile tehnologii sau să achiziţioneze echipament modern scump. Ele se bizuiau în schimb pe forţa de muncă ieftină. Grecii ezitau în acelaşi timp să investească în industrie, continuând să prefere să cumpere proprietăţi imobiliare şi să facă comerţ. În anii aceştia multe familii greceşti aveau mai curând tendinţa să achiziţioneze case şi apartamente decât să investească în întreprinderile locale chiar şi pe scară mică.

Izbucnirea războiului civil determinase fireşte cursul evenimentelor viitoare, Grecia avea să-şi menţină sistemul politic şi economic vest-european. Ţara urma însă să fie supusă acum unei noi şi extrem de controversate influenţe, cea a Statelor Unite. Era deci inevitabil ca orice încercare a oficialilor americani de a influenţa politica internă a grecilor să fie întâmpinată cu mare suspiciune si, din păcate, amestecul american era adeseori flagrant. În plus, în vreme ce guvernul sovietic reuşea de obicei să-şi ascundă activităţile din Europa de est sub un val de secretism prin impunerea unei cenzuri stricte, acţiunile americanilor beneficiau de o mare publicitate nu numai în presa opoziţiei greceşti, ci şi în aceea din toată Europa, precum şi din Statele Unite.

Semnul cel mai evident al implicării americanilor era marea cantitate de bani furnizată, fără de care Grecia nu s-ar fi putut redresa economic. Acestei naţiuni de aproximativ 8 milioane de oameni i s-au acordat între 1947 şi 1966 un ajutor economic de 1.895 milioane de dolari şi o asistenţă militară în valoare de 1.854 milioane de dolari, adică un total de 3.749 milioane de dolari. În 1966-1967, ea a primit o asistenţă militară, care s-a ridicat la circa 65 de milioane de dolari, sume asemănătoare fiind furnizate şi în anii următori. Furnizând aceşti bani, guvernul american insista asupra faptului ca oficialii lui să fie consilieri sau să participe la programele finanţate cu aceste sume. Condiţia aceasta se datora îngrijorării americanilor faţă de corupţia extrem de răspândită în cercurile politice greceşti. De experţii americani era nevoie şi în domeniul asistenţei tehnice în vederea realizării anumitor proiecte. Oficialii şi misiunile americane supravegheau deci o mare parte a activităţilor grecilor şi le controlau cheltuielile, mai ales pe cele legate de atribuţiile *Ministerului Coordonării*, care includea departamentele finanţelor şi comerţului. Intervenţia americanilor era, de asemenea, extrem de mult simţită în problemele militare. Ofiţerii americani făceau parte din Statul Major al armatei greceşti şi erau ataşaţi pe lângă unităţile acesteia la nivel de divizie. Prezenţa reprezentanţilor americani în atât de multe posturi importante i-a implicat, desigur, profund în afacerile interne ale Greciei şi în conflictele politice. Dat fiind că erau asociaţi cu partidele şi cu persoanele aflate la putere, cei care îşi pierduseră poziţiile oficiale sau cei a căror mândrie naţională fusese rănită au luat fireşte atitudine împotriva influenţei străine. În plus, din moment ce ambasada americană de la Atena era implicată în alcătuirea şi schimbarea cabinetelor, era de aşteptat ca ea să poarte blamul pentru eşecurile şi slăbiciunile regimurilor pe care le sprijinea.

Multe probleme aveau să învenineze relaţiile greco-americane, unele dintre ele fiind obişnuitele fricţiuni pe care le-am văzut făcându-şi apariţia ori de câte ori o mare putere europeană încerca să se erijeze în postură de călăuză sau să controleze un stat balcanic. Deşi Statele Unite, spre deosebire de atitudinea Uniunii Sovietice în Europa de est în anii care au urmat imediat după sfârşitul războiului, nu au profitat de poziţia lor, existau multe dificultăţi, unele dintre ele de natură personală. Misiunile britanice anterioare fuseseră formate din oficiali cu educaţie clasică, cea mai mare parte a lor erau filo-eleni care admirau sincer civilizaţia antică grecească. Ei aveau, de asemenea, mai multă experienţă în înţelegerea mentalităţii greceşti decât omologii lor americani. Consilierii americani proveneau dintr-un mediu diferit. Cu toate că o mare parte a lor lucrau cu mare bunăvoinţă şi mult devotament, alţii îi deranjau pe sensibilii greci. Resentimentele au răbufnit cu violenţă abia în anii ’60, când, pe drept sau pe nedrept. Statele Unite au fost identificate cu regimurile nepopulare.

Poziţia americanilor era bineînţeles influenţată şi de modificarea situaţiei internaţionale. După deviaţionismul lui Tito şi evidenta dispariţie într-o oarecare măsură a pericolului de la graniţa de nord, Grecia avea mai puţină nevoie de o putere protectoare. În ceea ce priveşte recunoştinţa pentru sprijinul acordat până atunci, unii susţineau că Statele Unite acţionaseră în propriul lor interes în această privinţă şi că de fapt, majoritatea ajutoarelor fuseseră acordate după ce nu mai era nevoie de ele. În anii de după războiul civil, când prezenţa americanilor era încă masivă, după cum era de aşteptat, politica Statelor Unite în partea de est a Mediteranei era mai curând bazată pe interesele americanilor decât pe nevoile şi preocupările grecilor. Obiectivele urmărite de americani nu coincideau întotdeauna cu cele ale grecilor mai cu seamă în privinţa Ciprului, singura problemă majoră a relaţiilor externe ale Greciei.

Papagos şi Karamanlis: guvernele greceşti până în 1963. Liderii *Partidelor Liberal* şi *Populist* au colaborat în timpul războiului civil. Cabinetele erau alcătuite din reprezentanţii centrului şi ai dreptei spectrului politic, cel mai puternic partid din adunare era *Partidul Populist*. Influenţa dreptei a crescut în acelaşi timp în armată şi în poliţie. Aşa cum era de aşteptat, măsurile de pedepsire şi recompensare au fost luate împotriva liderilor rebeli şi a suporterilor lor. Între iunie 1946 şi octombrie 1949 au fost pronunţate 3.150 condamnări la moarte, dintre care 1.233 au fost executate. Mii de persoane au fost condamnate la închisoare pe diferite termene. Aceste procese şi continuarea întemniţării deţinuţilor politici aveau să devină problemele politice majore în anii următori.

După încheierea conflictului civil, politica Greciei a revenit la normal, un mare număr de fracţiuni grupate în jurul unor personalităţi puternice luptau iar pentru putere. Fragmentarea aceasta a vieţii politice a fost ilustrată elocvent de alegerile din martie 1950, în care patruzeci şi patru de partide s-au angajat în competiţie pentru ocuparea a 250 de locuri. Sistemul reprezentării proporţionale asigura unui mare număr din aceste grupări obţinerea unui anumit număr de locuri în ciuda faptului că populiştii erau singurul partid unic care a obţinut cel mai mare număr de locuri, 62, majoritatea voturilor au fost acordate candidaţilor liberali de centru. Astfel, fracţiunea lui Venizelos a câştigat 56

de locuri, suporterii lui Papandreou 35, iar Plastiras, care era liderul *Uniunii Naţionale Progresiste*, sau EPEK, 45. *Partidul Comunist* fusese scos în afara legii în 1948, dar membrii lui au putut participa la alegeri în cadrul noului *Partid Democrat*, care a obţinut 18 locuri. Acest echilibru dintre partide făcea dificilă formarea unui guvern stabil. Folosindu-se de ameninţarea sistării ajutoarelor, americanii au încercat să unească partidele de centru şi de dreapta, dar situaţia a continuat să fie confuză. În următoarele optsprezece luni au fost formate cinci cabinete de coaliţie slabe, patru conduse de Venizelos şi unul de Plastiras. Acest sistem eşuase prin toamna anului 1951, astfel că a fost nevoie să fie organizate alegeri noi.

Dorinţa americanilor de instalare a unui guvern stabil nu se împlinise deci, partidele de centru nu reuşiseră să colaboreze în vederea instituirii unei administraţii care să funcţioneze armonios. După izbucnirea războiului din Coreea, la care trupele greceşti au participat ca parte a contingentului *Naţiunilor Unite*, politica americană s-a schimbat, în sensul sprijinirii unor cabinete mai conservatoare şi nu a coaliţiilor liberale. A fost, astfel, susţinut Alexandros Papagos, care dobândise o reputaţie naţională în campania grecilor împotriva Italiei şi comandase armata la sfârşitul războiului civil. Întrucât petrecuse cea mai mare parte a anilor celui de-al doilea război mondial în mai multe lagăre de prizonieri germane, el nu luase parte la complicatele manevre politice din perioada aceasta. Fiind în primul rând militar, Papagos, care a devenit în 1949 singurul feldmareşal al Greciei, nu avea o părere prea bună despre politicienii de profesie. El a format acum o coaliţie a partidelor de dreapta cunoscută sub numele de *Alianţa Grecească*, intenţionat copiată după *Alianţa Poporului Francez* organizată de generalul Charles de Gaulle. Papagos a reuşit să obţină sprijinul a patru oameni care aveau să joace pe viitor un rol major în afacerile Greciei: Panaghiotis Kanellopoulos, Ştefan Stefanopoulos, Constantin Karamanlis şi Spiros Markezinis. Acest nou front politic nu a obţinut succese imediat. În alegerile ţinute în 1951, care s-au bazat pe un sistem modificat al reprezentării proporţionale, *Alianţa Grecească* a obţinut 114 din 258 de locuri. Ea le-a dat totuşi o lovitură decisivă populiştilor, care au câştigat doar două locuri, dar nu a obţinut majoritatea necesară. Alegerile acestea au însemnat câştigarea a 10 locuri de către o nouă coaliţie, *Stânga Democrată Unită*, sau EDA, care avea să rămână o combinaţie stabilă în anii minatori. Ea i-a absorbit pe foştii membri ai *Partidului Comunist*, care au jucat un rol important, poate rolul dominant, în activităţile acesteia. Dintre locurile rămase, *Uniunea Naţională Progresistă* (EPEK) a lui Plastiras şi secţiunea *Partidului Liberal* condusă de Venizelos aveau împreună 131 de locuri. Deoarece Papagos a refuzat să între într-o coaliţie, guvernul a fost bazat pe ultimele partide menţionate, iar Plastiras a devenit prim-ministru.

Guvernul acesta a iniţiat unele acţiuni importante. În ianuarie 1952 a intrat în vigoare o constituţie revizuită şi au început negocierile pentru intrarea Greciei în NATO. Au fost luate o serie de măsuri în favoarea celor care fuseseră închişi pentru activităţile depuse în timpul războiului civil. Aproape toate condamnările la moarte au fost comutate, unora dintre inculpaţi le-au fost reduse

sentinţele, iar alţii au fost achitaţi. Guvernul se confrunta totuşi cu o opoziţie constantă, iar situaţia economică se înrăutăţea. Chiar dacă era sprijinită de americani, coaliţia era prea slabă ca să facă faţă situaţiei. Încercând să asigure baza unui guvern stabil, Papagos a propus adoptarea în alegerile următoare a sistemului majoritar în vigoare în Statele Unite în locul celui al reprezentării proporţionale. Plastiras era şi el de acord cu schimbarea aceasta. Ambasada Statelor Unite a intervenit din nou în momentul acesta în politica Greciei, avertizând-o că va sista orice ajutor dacă nu se va institui o situaţie politică stabilă. Pe lângă aceasta, ambasadorul american, John E. Peurilby, a făcut o declaraţie publică în sprijinul schimbării legii electorale, în care se declara: *„Deoarece guvernul american consideră că restabilirea sistemului electoral al „proporţionalităţii simple", cu inevitabilele lui consecinţe privind continuarea instabilităţii guvernului, ar avea rezultate restrictive asupra utilizării efective a ajutorului acordat Greciei de Statele Unite, Ambasada americană se simte obligată să facă public cunoscutul ei sprijin faţă de poziţia patriotică a primului-ministru Plastiras în legătură cu acest subiect"*.

Declaraţia aceasta este citată în general ca ilustrare a extinderii presiunii exercitate de americani asupra politicii Greciei. În ciuda faptului că depăşea cu siguranţă limitele procedurilor diplomatice normale şi era desigur neînţeleaptă, ea nu se compara în nici un caz cu amestecul sovietic din cadrul blocului socialist. Fireşte, votantul grec avea într-adevăr alternativa de a vota pur şi simplu în favoarea partidelor anti-americane, respingând astfel dolarii acestora. Statele Unite nu-şi puteau impune dorinţele prin mijloace militare, ele nu aveau o armată de ocupaţie, deşi aveau o mare influenţă asupra politicii şi armatei greceşti.

Au fost într-adevăr adoptate proceduri de votare diferite, iar alegerile au avut loc în noiembrie 1952. După cum era de aşteptat, schimbarea a favorizat *Alianţa*, care a obţinut 49% din voturi şi 247 din cele 300 de locuri în adunare. Fostele partide de guvernământ, liberalii şi EPEK, au câştigat 34% din voturi, dar numărul reprezentanţilor lor s-a redus la 51. *Stânga Democrată Unită* (EDA) şi populiştii nu au obţinut nici un loc. Puterea politică a trecut, astfel, în mâinile dreptei, cu toate că o parte din liberali, inclusiv Papandreou, sprijineau noul regim.

Cu o conducere conservatoare la cârmă şi Papagos ca premier, Grecia a beneficiat de unsprezece ani de stabilitate politică, între 1952 şi 1963. Atenţia principală putea fi acum schimbată de la certurile dintre fracţiuni la rezolvarea problemelor interne. Au fost depuse mari eforturi în privinţa îmbunătăţirii situaţiei economice generale, o serie dintre aceste măsuri bucurându-se de un succes deosebit de mare. În mediul rural s-a acordat o mare atenţie îmbunătăţirii metodelor agricole. Introducerea de seminţe selecţionate a dus la recolte mai bogate, iar proiectele de irigaţii, inclusiv cele de asanare a mlaştinilor, au dus la intrarea în circuit a unor suprafeţe mai mari de pământ cultivabil. Să ne amintim că Grecia nu reuşise în trecut să-şi hrănească propria populaţie. Ţara se dezvoltase suficient de mult prin 1957 ca să facă faţă cererilor interne, 31% din terenurile arabile erau destinate

acestui scop. Deşi realizarea aceasta era importantă, ea însemna totodată că exista mai puţin pământ disponibil pentru recoltele menite exportului, atât de importante pentru balanţa de plăţi a Greciei. Ca şi în anii anteriori, acestea erau în primul rând tutunul, bumbacul şi fructele proaspete şi uscate. La mijlocul anilor ’60, produsele acestea reprezentau 51% din valoare totală a exporturilor greceşti.

Pe lângă îmbunătăţirile din agricultură au fost făcute progrese şi în alte sectoare ale economiei. Markenizis a fost numit la Ministerul Coordonării şi, cu toate că îşi părăsise postul în 1954, şi-a continuat politica. Asemeni suporterilor americanilor, el era în favoarea unei economii deschise a liberei iniţiative, dar cu introducerea unor reforme stricte în anumite domenii. El a redus de pildă ponderea serviciilor civile şi a încercat să le facă mai eficiente. În scopul asigurării unei valute stabile, Markenizis a devalorizat în 1953 drahma cu 50%. Un sprijin puternic a fost acordat în perioada aceasta planurilor de dezvoltare economică, cum ar fi construirea de noi centrale electrice şi exploatarea resurselor minerale ale Greciei. Cu ajutorul americanilor, în 1955 a intrat în funcţie un sistem energetic naţional, în următorii cincisprezece ani, chiar şi cel mai îndepărtat sat de munte avea să beneficieze de avantajele acestei facilităţi moderne. O reţea de drumuri, începută în timpul războiului civil din necesităţi militare, unea strâns toate regiunile ţării.

Influenţa americană a rămas puternică pe tot parcursul acestei perioade, dar obiectivele cabinetului Papagos coincideau cu cele ale Statelor Unite. Imediat după încheierea războiului civil, scopul central al consilierilor americani era restabilirea cât mai curând posibil a situaţiei normale. Au fost introduse în acest moment reforme evidente care implicau restrângerea numerosului aparat birocratic, accentul pe strângerea taxelor şi o reducere a efectivului armatei, care înghiţea o mare parte a bugetului naţional. Măsurile de sprijinire a agriculturii erau şi ele importante. Reformele impuse guvernului grec se înscriau în mare parte pe linia *Noii Politici Economice* a epocii Roosevelt din Statele Unite. Punându-i pe greci pe acelaşi plan cu propriii lor cetăţeni, consilierii americani sperau să introducă o schimbare de atitudine şi să pună capăt relaţiilor tradiţionale de patronaj pe care le considerau corupte. Era de aşteptat ca sprijinul financiar american să nu dureze mult timp, ajutorul din cadrul Planului Marshall era prevăzut să se încheie în 1952. Cu toate acestea, după izbucnirea războiului din Coreea şi inerenta deteriorare a relaţiilor dintre Statele Unite şi Uniunea Sovietică, intenţiile americanilor s-au schimbat. Drept urmare, guvernul american a acordat o importanţă mai mare rolului jucat de Grecia în NATO şi locului ei în politica de blocare a influenţei sovietice. Reprezentanţii americani colaborau bine în acest sens cu guvernul Papagos, care voia totodată să aibă o armată puternică şi se opunea ferm comunismului. Aspectele militare ale relaţiilor greco-americane au dobândit astfel o nouă importanţă şi era limpede că sprijinul financiar avea să fie acordat şi pe mai departe.

Cele două ţări au semnat în octombrie 1953 un acord adiţional privind cooperarea militară. Acest pact conferea Statelor Unite privilegii extraordinare în Grecia, mult dincolo de cele acordate în

mod obişnuit altui guvern de un stat care nu se afla sub directa stăpânire colonială a acestuia. Personalul american putea folosi dramurile şi căile ferate, precum şi să construiască şi să controleze baze militare. El avea de asemenea drepturi extinse de extrateritorialitate, un subiect care fusese întotdeauna extrem de delicat. Era firesc ca intensificarea prezenţei militare americane să stârnească ostilitate. Atacurile la adresa influenţei americane au devenit curând un element fundamental al programelor politice ale partidelor de stânga. Mai mult, atunci când relaţiile Greciei cu Iugoslavia şi Turcia s-au îmbunătăţit se părea că prezenţa aceasta era mai puţin necesară. Să nu uităm că Grecia a semnat în august 1953 o alianţă militară cu aceste două state: foştii inamici erau acum aliaţi. Deşi acest aliniament avea să se destrame curând, el a dat pe moment naştere unui sentiment de siguranţă.

Guvernul Papagos reprezenta fireşte o influenţă conservatoare în viaţa Greciei. O mare parte a legislaţiei din perioada războiului civil, instituită între 1947 şi 1949, era încă în vigoare, practic, ea avea să fie schimbată abia în 1974. Poliţia avea o autoritate covârşitoare, putând întemniţa sau deporta pe oricine fără judecată, închisorile erau în continuare pline cu cei condamnaţi din motive politice. Erau încă valabile şi *Certificatele* oficiale relativ la *Convingerile Sociale* din perioada războiului civil, de care oamenii aveau nevoie ca să obţină orice slujbă la stat, ca să fie admişi în instituţiile de învăţământ superior şi să obţină documente ca, de exemplu, permise de conducere sau paşapoarte. În aceste certificate se afirma că nici deţinătorii lor, nici vreuna dintre rudele acestora nu aveau legături cu vreo organizaţie *„antinaţională”*.

Papagos a murit în octombrie 1955. Pus în faţa necesităţii de a numi un succesor în postul de prim-ministru, regele Paul a luat neaşteptata decizie de a-l alege pe Constantin Karamanlis, care va exercita începând din acest moment o influenţă majoră asupra politicii Greciei. Născut în 1907 la Serres, în nordul ţării, Karamanlis provenea dintr-o familie săracă, tatăl lui fusese dascăl de ţară. El reuşise, totuşi, să facă studii superioare şi să devină avocat. După ce deţinuse o serie de posturi guvernamentale de mâna a doua, Karamanlis a devenit în 1955 ministru al lucrărilor publice. Având un comportament brutal şi direct, el a câştigat respectul colaboratorilor săi. Era agreat şi de consilierii americani, care au ajuns să-l cunoască în contextul proiectelor din domeniul construcţiilor de drumuri. Numirea lui nu s-a bucurat de acceptul tuturor membrilor Alianţei. Papagos îl declarase el însuşi ca succesor pe Stefanopoulos. Deoarece dezamăgitul candidat, împreună cu douăzeci şi nouă de suporteri, a părăsit coaliţia, Karamanlis a înfiinţat propriul lui partid, *Uniunea Naţională Radicală*, sau ERE, pe care o domina. El a fost figura dominantă a vieţii politice până în 1963 şi din nou după 1974. Modificând de mai multe ori procedurile de votare, el a câştigat alegerile din 1956, 1958 şi 1961 şi le-a pierdut *„la mustaţă”* în 1963, revenind la putere în 1974. Karamanlis a deţinut deci puterea mai mult timp decât oricare alt premier al Greciei de până atunci. În ciuda faptului că era nou în domeniu în anii ’50, el a dobândit imediat susţinerea din partea elementelor celor mai influente de centru şi de dreapta, reprezentanţii americani şi, la început, curtea regală, care avea încă o mare influenţă.

Desigur, opoziţia a încercat tot timpul să răstoarne guvernul. În alegerile din februarie 1956, centrul şi stingă, inclusiv EDA (*Stânga Democrată Unită*), au format *Uniunea Democrată*, o combinaţie care s-a destrămat imediat după anunţarea rezultatelor. ERE (*Uniunea Naţională Radicală*) a obţinut atunci 47,3% din voturi şi 165 din cele 300 de locuri. Următoarele alegeri au avut loc în mai 1958. În campania aceasta, partidele de opoziţie au întâmpinat mari dificultăţi ca să alcătuiască un front unit. Cu toate că Venizelos şi Papandreou puteau colabora, acest lucru nu era valabil şi pentru ceilalţi. ERE a câştigat din nou o majoritate de 171 de locuri, dar cota ei din totalul voturilor a scăzut la 41%. Marea schimbare produsă la alegerile acestea a fost constituită de forţa demonstrată de EDA, care a obţinut un sfert din voturi şi 79 de locuri.

Victoriile *Uniunii Naţionale Radicale* (ERE) au fost incontestabil ajutate de faptul că partidul acesta se afla la putere. Ea putea deci apela la poliţie şi beneficia de sprijinul membrilor ei, care deţineau cea mai mare parte a posturilor din servicii civile şi din armată. În plus, situaţia economică era bună, viaţa cetăţeanului de rând se îmbunătăţea vizibil. Din nefericire pentru Karamanlis, avea să apară o problemă de politică externă care urma să constituie o năpastă pentru toate guvernele greceşti de după 1955. Centrul disputei era insula Cipru, dar soarta acesteia era strâns legată de chestiunea relaţiilor cu americanii şi de cea a participării la NATO.

Disputa în privinţa Ciprului. Cu toate că Grecia făcuse parte din tabăra victorioasă în cel de-al doilea război mondial, victoria nu adusese satisfacţia scontată în privinţa obiectivelor ei teritoriale. Insulele Dodecanese, care fuseseră sub stăpânirea italienilor, au fost anexate, deci situaţia internaţională a impus modificări ale frontierei de nord. Pretenţiile asupra Albaniei au rămas neîmplinite. Schimbarea graniţelor nordice ar fi fost oricum dificilă, din cauză că Grecia atinsese în Europa frontierele ei etnice. De fapt, insula Cipru era singurul teritoriu locuit majoritar de greci care nu se afla sub controlul Atenei. Evenimentele care au avut loc în Cipru în anii ’50 aveau să transforme această regiune în focarul pasiunilor naţionale ale grecilor şi să constituie oarecum o supapă pentru frustrările zbuciumului din timpul războiului şi din perioada postbelică. Toate cabinetele care s-au succedat în Grecia, indiferent de orientarea lor în ceea ce priveşte politica externă, au avut de-a face cu această problemă majoră.

Marea Britanie a preluat administrarea Ciprului de la Imperiul Otoman în 1878. Când imperiul s-a alăturat Germaniei în primul război mondial, Anglia a anexat insula. Această acţiune a fost confirmată de Tratatul de la Lausanne. Populaţia ei era în 1950 de circa 600.000 de locuitori, din care 80 % erau greci, iar 18 % turci. Ca şi în alte părţi ale Balcanilor, cele două popoare trăiau separat, fiecare sat având propriul lui caracter etnic. În trecut, mai multe guverne greceşti succesive reclamaseră aşa-numitul *enosis*, adică unirea. Dificultatea fundamentală consta în faptul că insula era situată doar la patruzeci de mile (circa 65 de km) de coastele Turciei, dar la cinci sute de mile (circa 810 km) de cele ale Greciei. Opoziţia violentă a turcilor faţă de anexarea insulei de către greci era

motivată de consideraţii privind securitatea naţională şi de perfect justificatele temeri privind eventuala soartă a locuitorilor turci sub stăpânirea grecească. După cum am văzut în trecut, ori de câte ori era instituită în Balcani o administraţie creştină într-o fostă regiune otomană, populaţiei musulmane i se aplicase un tratament dur. Experienţa populaţiei turceşti din România şi Bulgaria după 1945 constituia un exemplu elocvent. Nu exista absolut nimic în situaţia din Cipru care să fi putut înlătura îngrijorarea turcilor.

Populaţia grecească a insulei împărtăşea bineînţeles punctul de vedere al Atenei. Au fost înfiinţate organizaţii naţionale, al căror obiectiv era expulzarea englezilor şi unirea cu Grecia. Biserica ortodoxă a jucat din nou un rol de frunte în lupta pentru atingerea acestui ţel naţional. Makarios, arhiepiscopul Ciprului, a devenit principala figură politică a insulei şi liderul comunităţii greceşti, el avea totodată legături cu detaşamentele înarmate organizate cu scopul de a obliga forţele britanice să plece. Principalul conducător al detaşamentelor de gherilă era colonelul Ghiorghios Grivas. El era şeful *Organizaţiei Naţionale* a *Luptătorilor Ciprioţi*, sau EOKA, din insulă.

Naţionaliştii greci aveau oarecari speranţe de reuşită. Papagos simpatiza cu ţelurile lor, deşi nu a făcut cine ştie ce ca să-i ajute cât timp a fost la putere. Pe lângă aceasta, guvernul britanic părea iniţial că are de gând să-şi lichideze posesiunile coloniale. În ciuda acestui fapt, curând a devenit evident că, din contra, Marea Britanie intenţiona să-şi menţină statutul de putere în Marea Mediterană şi să-si stabilească de acum înainte baza de operaţiuni în Cipru. Autorităţile britanice au declarat limpede că nu intenţionau să acorde insulei independenţa sau să modifice statutul ei într-o manieră radicală. Apelurile ciprioţilor la Naţiunile Unite au rămas şi ele fără urmări.

Deoarece era clar că obiectivele lor nu puteau fi atinse pe calea negocierilor, o mare parte a ciprioţilor greci au recurs la teroare. Grivas, care adoptase pseudonimul de Dighenis Akritas, a devenit figura de frunte. Detaşamentele lui iniţiau acţiuni violente nu numai împotriva ocupanţilor englezi, ci şi a populaţiei turceşti. Aşa cum era de aşteptat, evenimentele acestea au provocat o reacţie violentă din partea Turciei, care era dispusă să accepte continuarea dominaţiei britanice, dar nu şi trecerea insulei sub controlul Greciei. Disputa care s-a iscat în legătură cu Ciprul a produs o animozitate foarte mare între aceste două partenere ale NATO, complicând astfel politica Statelor Unite în estul Mediteranei. Ulterior, în mare parte datorită patimilor stârnite în rândul oamenilor de această problemă, nici unul dintre cele două guverne, turc sau grec, nu putea renunţa la intenţia lui de a sprijini partea respectivă a populaţiei insulei. Ambele naţionalităţi au recurs la violenţă. În timp ce teroriştii ciprioţi greci îi atacau pe turcii din insulă, populaţia turcească a Istambulului s-a năpustit în septembrie 1955 asupra celor circa 100.000 de greci care locuiau încă în oraş. Drept urmare a tulburărilor de aici, majoritatea grecilor au fost nevoiţi să emigreze.

Extrem de deranjaţi de situaţia aceasta, diplomaţii britanici au încercat să joace rolul de mediatori între guvernele grec şi turc şi între cele două comunităţi din Cipru. În martie 1956,

autorităţile britanice l-au exilat pe arhiepiscopul Makarios în insulele Seychelles, unde acesta a rămas până în aprilie 1957, când s-a întors în Grecia. Atât acum cât şi mai târziu, guvernul turc era de acord cu o împărţire a insulei, soluţie de care Atena nici nu voia să audă, opinia publică grecească cerea dobândirea controlului asupra întregului teritoriu, ceea ce a dus la instalarea unei situaţii de criză. În insulă, detaşamentele înarmate de greci şi turci aveau ciocniri intermitente, liderii celor două comunităţi nu puteau ţine situaţia sub control. Erau livrate în secret arme combatanţilor turci, care erau depăşiţi numeric.

După eliminarea soluţiei împărţirii şi a celei a unirii, rămânea o singură soluţie – independenţa. Marea Britanie era dispusă să cedeze controlul, dar numai în anumite condiţii specifice. Într-o încercare de a ajunge la o înţelegere, Karamanlis s-a întâlnit la Zürich în februarie 1959 cu premierul turc, Adnan Menderes. Propunerile lor susţinute de ambele guverne şi de Marea Britanie, au fost apoi supuse aprobării lui Makarios şi a lui Fazri Kücuk, liderul comunităţii cipriote turce, dar fără opţiunea modificării lor. Toţi cei implicaţi în negocieri au fost de acord că insula trebuia să devină o republică independentă, fără legături cu Grecia sau Turcia. A fost elaborat un sistem sofisticat în vederea menţinerii unui echilibru naţional. Preşedintele urma să fie grec, iar vice-preşedintele turc. Avea să fie aleasă o cameră a reprezentanţilor alcătuită din cincizeci de membri: treizeci şi cinci greci şi cincisprezece turci. Posturile din administraţie urma, de asemenea, să fie împărţite conform criteriului naţional. În august 1960 Ciprul a devenit deci stat independent, preşedinte fiind Makarios, iar vice-preşedinte Kücuk. În ciuda independenţei teoretice a Ciprului, puterile au rămas profund implicate în problemele locuitorilor lui. Marea Britanie deţinea două baze aeriene şi existau încă o serie de trupe de ocupaţie britanice şi turceşti. Marea Britanie, Grecia şi Turcia aveau totodată statut de puteri garante ale insulei, ale cărui prevederi permiteau oricăreia dintre ele să intervină unilateral. Cele trei state au fost de asemenea de acord în privinţa faptului că nu urma să fie vorba de nici o împărţire sau unire.

Această soluţie moderată şi inteligentă nu o satisfăcea pe nici una din părţi. Atât grecii de pe continent, cât şi cei din insulă erau deosebit de agitaţi, obiectivul ambilor rămânând unirea. Deoarece Statele Unite sprijineau noul aranjament, problema afecta direct influenţa americană la Atena. Fireşte, *Stânga Democrată Unită* (EDA) a atacat acest acord. Partidul acesta dorea ca Grecia să adopte o poziţie neutră, să stabilească mai multe legături cu blocul socialist şi să iasă din NATO. Toţi cei care se opuneau lui Karamanlis s-au folosit de problema aceasta ca să slăbească guvernul acestuia şi să-l facă să pară o unealtă a americanilor. Întregul episod a dus la creşterea numărului celor care erau împotriva prezenţei americane. Chiar şi prietenii Statelor Unite au considerat că Washingtonul ar fi trebuit să-i sprijine mai mult pe greci în chestiunea Ciprului, ignorând deci faptul evident că Turcia, ca naţiune mai numeroasă şi mai puternică, constituia pentru NATO un aliat mai valoros. Sentimentul anti-american s-a manifestat atunci când blocul socialist a propus crearea unei zone neutre în Balcani şi, mai intens, în decembrie 1957, atunci când a fost pusă în discuţie plasarea rachetelor balistice cu

ră medie de acţiune. Nu numai stânga, dar şi mulţi dintre cei de centru s-au opus instalării acestora. A fost dezbătut pericolul reprezentat pentru Grecia de prezenţa pe pământul ei a armelor nucleare şi a fost atacată valoarea pentru ea a alianţei cu Statele Unite. Pe lângă aceasta, o mare parte a grecilor cu funcţii de răspundere au ajuns să pună sub semnul întrebării necesitatea cheltuielilor uriaşe făcute pentru apărarea naţională. În perioada aceasta, Grecia cheltuia, proporţional cu bugetul ei, un procentaj mai mare din acesta decât oricare altă ţară din NATO. Fondurile ajutorului american fuseseră de asemenea mult reduse, astfel că sursa această de bani s-a diminuat şi ea. Sentimentul crescând de dezamăgire faţă de Statele Unite i-a determinat pe mulţi greci moderaţi să prefere strângerea relaţiilor cu ţările europene continentale şi slăbirea celor cu Washingtonul şi cu Londra. Guvernul grec a solicitat în acest sens în iunie 1959 intrarea în Comunitatea Economică Europeană (EEC), căreia Marea Britanie nu i se alăturase încă. În iulie 1961 a fost semnat un acord care prevedea că Grecia urma să devină membră cu drepturi depline a acesteia abia în 1984. Pe toată durata acestei perioade, economia grecească avea posibilitatea să se pregătească în vederea asocierii cu ţările industriale mai dezvoltate.

***Perioada Papandreou. Formarea Uniunii de Centru*.** Lunga perioadă de dominare a ERE fusese posibilă cel puţin parţial datorită fragmentării centrului şi a handicapurilor suferite de stânga ca urmare a războiului civil. În vreme ce ERE în partea dreaptă şi EDA în cea stângă a spectrului politic erau combinaţii politice stabile, centrul era împărţit în diverse partide rivale. Polarizarea aceasta prezenta unele pericole evidente. Pe măsură ce opoziţia împotriva lui Karamanlis se intensifica, apărea posibilitatea ca EDA, despre care se credea că era controlată de comunişti, să aibă avantajul de a fi singura alternativă politică stabilă la ERE şi să câştige viitoarele alegeri. Dezavantajul lipsei unui centra puternic era recunoscut şi de Washington. Simpatizând mai puţin cu dreapta, noii lideri şi-au dat totodată seama că nu era înţelept să identifice influenţa americană doar cu un singur partid. O poziţie similară a fost adoptată şi de cercurile regale. Presiunile în privinţa instituirii unei coaliţii de centru proveneau deci atât din afara sistemului politic, cât şi din interiorul acestuia. Dându-şi seama de necesitatea iniţierii unei acţiuni, liderii centrului au luat măsuri de formare a unui front comun în cadrul discuţiilor care au durat din februarie până în septembrie 1961, şefii celor nouă partide, sub conducerea lui Papandreou, care colabora cu Venizelos, şi-au rezolvat neînţelegerile astfel ca să poată colabora cel puţin în alegeri. Din cauza obiectivelor şi a conducerii lor diferite, ele nu au putut prezenta electoratului un program unic. În ciuda acestui fapt, coaliţia lor politică, *Uniunea de Centru*, a intrat într-adevăr în alegeri în octombrie 1961 ca partid unit, dar nu le-a câştigat: ERE a obţinut 50,8% din voturi, fiindu-i astfel atribuite 176 de locuri în adunare. Împreună cu *Partidul Progresist* al lui Markenizis, *Uniunea de Centru* a câştigat 100 de locuri, iar EDA 24.

După înfrângerea suferită, Uniunea de Centru a declanşat prompt o campanie activă şi agresivă împotriva guvernului lui Karamanlis, care rămăsese la putere Papandreou, principalul purtător de

cuvânt al Uniunii, un orator de mare talent capabil să menţină trează atenţia maselor largi şi să le convingă, a contestat valabilitatea alegerilor. Faptul dacă acuzaţiile de fraudă şi violenţă erau justificate sau nu rămâne o chestiune deschisă, dar candidaţii ERE beneficiaseră incontestabil de avantajele tradiţionale ale partidului aflat la putere şi de posibilitatea de a apela la sprijinul poliţiei. Pe lângă aceasta, electoratul putea foarte bine să creadă că oficialităţile falsificaseră rezultatele, pentru că acest lucru se mai întâmplase în trecut. În afara cererii de organizare a unor alegeri noi, Papandreou a scos în evidenţă slăbiciunile deja analizate ale administraţiei Karamanlis: influenţa americană, eşuarea anexării Ciprului, numărul mare al investitorilor străini şi mai ales lipsa serviciilor sociale şi inegalitatea crescândă dintre clasele sociale. Fiind un vorbitor abil şi cu mare priză la public, el avea o mare influenţă asupra celor îngrijoraţi şi nemulţumiţi de situaţie. Programul lui nu era revoluţionar, Papandreou nemilitând pentru ruperea alianţei cu NATO sau pentru o modificare fundamentală a sistemului politic. El punea pur şi simplu accentul pe problemele care stârniseră cele mai multe controverse şi care îi atrăgeau pe cei mai mulţi dintre alegători. Popularitatea lui ca persoană era de asemenea importantă, nu numai abilitatea inegalabilă a lui Papandreou de a se adresa maselor le captiva pe acestea. El sesizase pur şi simplu setea de dreptate socială a muncitorilor şi mai ales a ţărănimii. În timp ce guvernul anunţa cu mândrie coeficienţii impresionanţi ai creşterii economice, ideologia şi legăturile lui cu afacerile aducătoare de profituri îi împiedica să se gândească la redistribuirea veniturilor. Papandreou şi-a dat seama în schimb de faptul că creşterea economică rapidă însemna adâncirea inegalităţii, în primul rând pentru masele de ţărani săraci, care începuseră în perioada aceasta să emigreze peste hotare. Ceea ce nu era, într-un sens, nimic mai mult decât lozinci, pensii pentru ţăranii în vârstă, sprijinirea produselor lor prin mărirea preţurilor, tratament medical gratuit şi un învăţământ mai eficient pentru copiii lor devenea astfel ceea ce nici un program politic raţional nu putea deveni vreodată. Timp de un an întreg, în vreme ce politicienii sofisticaţi se întrebau dacă stratagema avea să reuşească, bătrânul a trecut din sat în sat într-o comuniune ciudat de entuziastă şi totuşi aproape mistică cu oamenii.

Criza care a dus la căderea guvernului Karamanlis a fost totuşi precipitată dintr-o altă direcţie. Am văzut că premierul fusese alegerea regelui şi că influenţa curţii, în ciuda unor dezacorduri, susţinuse ulterior guvernul. Menţinerea monarhului cu tot plebiscitul din 1946, rămânea o chestiune deschisă dezbaterii. Persoana regelui şi mai ales soţia lui, regina Frederika, o femeie autoritară care participa activ la viaţa politică a ţării şi exercita evident o mare influenţă în acest domeniu, erau ţinta multor critici. Criticii puteau de asemenea susţine că, pentru o ţară săracă, monarhia era prea mult. În 1964, de pildă, regele Paul a primit 566.000 de dolari, din care 313.000 au fost destinaţi întreţinerii personalului şi a palatelor sale, călătoriilor familiei regale în străinătate şi altor cheltuieli similare. Existau de asemenea tot timpul întrebări în privinţa finanţelor *Fondului Reginei*, o fundaţie de caritate ai cărei bani proveneau din surse publice, ca taxele de import pe automobile, dar ale cărei documente

nu fusese niciodată supuse controlului. Era firesc să apară suspiciuni asupra faptului că aceştia erau folosiţi pentru interesele personale ale monarhului şi pentru coruperea politicienilor.

Problema cheltuielilor regale a provocat un dezacord major între Karamanlis şi familia regală. În 1962, prinţesa Sofia, fiica cea mai mare a lui Paul, s-a căsătorit cu Don Juan Carlos al Spaniei. După obicei, acesteia i-a fost asigurată o zestre, fiind cheltuiţi 300.000 de dolari din fondurile guvernului. Curtea dorea acordarea unei cote asemănătoare şi fiicei mai mici, Irina. Folosirea banilor din impozite într-un astfel de scop era extrem de nepopulară; să ne amintim că venitul mediu anual pe cap de locuitor era în acel moment de 500 dolari. Ruptura finală dintre primul-ministru şi curte s-a datorat unei chestiuni relativ banale. În aprilie 1963, când regina Frederika a făcut o vizită neoficială la Londra, ea a fost ţinta unei mici, dar foarte mediatizate demonstraţii organizate în semn de protest împotriva încarcerării în continuare a deţinuţilor politici din timpul războiului civil. Era prevăzută o vizită oficială a regelui şi a reginei mai târziu în acelaşi an. Karamanlis a cerut ca aceasta să fie amânată, întrucât se temea de alte incidente care ar fi putut avea un efect nefavorabil asupra intereselor Greciei. Dat fiind că Paul a refuzat, în ziua de 11 iunie 1963 Karamanlis a demisionat. După aceea, el a plecat la Paris, unde avea să rămână timp de zece ani.

După demisia premierului au fost necesare numirea unui guvern interimar şi organizarea de noi alegeri. La început, regele i-a oferit postul lui Panaghiotis Pipinelis, dar atunci când opoziţia a obiectat că acesta era atât membru al ERE, cât şi regalist, el a fost schimbat cu Stylianos Mavromichalis, preşedintele *Curţii Supreme*. Rezultatul alegerilor putea fi prevăzut. Fortele opuse ERE deveniseră puternice, iar atacurile la adresa caracterului represiv şi corupt al administraţiei ei au dobândit o nouă greutate datorită afacerii Lambrakis. În mai, înaintea demisiei lui Karamanlis, Dr. Grigorios Lambrakis, un lider socialist extrem de popular al coaliţiei EDA, a fost asasinat la Salonic după un raliu al păcii. A fost ucis de un vehicul cu trei roţi, iar probele indicau implicarea poliţiei. Lambrakis a devenit imediat simbolul represiunii oficialităţilor şi un erou al stângii.

Alegerile ţinute în noiembrie 1963 s-au desfăşurat într-o atmosferă de preocupare faţă de respectarea strictă a legalităţii. *Uniunea de Centru* a câştigat 138 de locuri, ERE s-a clasat pe locul doi la mică distanţă, obţinând 132 de locuri. EDA a primit 28 de locuri, iar progresiştii lui Markezinis 2. Cu toate că a format guvernul, Papandreou nu era dispus să depindă de sprijinul stângii, astfel că şi-a dat demisia ca să poată fi organizate alte alegeri. Rezultatele celor din februarie 1964 au însemnat o victorie decisivă a *Uniunii de Centru*, aceasta obţinând 53% din voturi şi 171 de reprezentanţi. ERE şi Markezinis au câştigat împreună 107 locuri, iar EDA 22. Victoria *Uniunii de Centru* a fost ajutată de hotărârea *Stângii Democrate Unite* (EDA) de a nu înscrie candidaţi în aproape jumătate, adică în douăzeci şi patru din cele cincizeci şi cinci de circumscripţii, astfel ca voturile împotriva ERE să nu fie divizate.

Papandreou la putere. Aflat în fruntea noului guvern format de *Uniunea de Centru*, Papandreou avea un mandat clar din partea votanţilor de a introduce reforme interne. El dăduse naştere unor mari speranţe. Programul lui fusese relativ moderat, dar el promisese personal implementarea unei reforme sociale. Papandreou era direct interesat de învăţământ, aşa că a devenit atât ministru al educaţiei, cât şi premier. Era evident că întregul sistem avea nevoie de o reorganizare totală, cărţile şi programele şcolare fiind de mult depăşite. Instituţiile de învăţământ superior erau într-o stare deosebit de proastă. Accentul era şi acum pus pe educaţia clasică, ea fiind considerată încă cea mai bură pregătire pentru viitorii avocaţi, funcţionari publici şi pentru alte profesiuni. Liceele şi universităţile nu asigurau o instruire adecvată a elevilor şi studenţilor în domeniul matematicii şi al ştiinţelor necesare unei societăţi tehnologice modeme. Pe lângă aceasta, folosirea în continuare a *katharevousei*, limba artificială utilizată în scris, constituia un obstacol pentru copiii din familiile sărace. Deşi reforma era necesară, Papandreou a reuşit să aplice doar un număr limitat de schimbări. La cei şase ani de scoală elementară au fost adăugaţi trei ani de scoală secundară, ambele accesibile tuturor elevilor. A existat o oarecare reorganizare şi a universităţilor, precum şi a altor instituţii.

Au fost introduse măsuri şi pe linia promisiunilor din campania electorală. Au fost făcute încercări de a se realiza o creştere a salariilor şi acordarea unor beneficii de bunăstare socială muncitorilor. Pentru ajutorarea ţăranilor, preţul minim al grâului a fost mărit până când preţurile din Grecia au ajuns să reprezinte 80% din preţul de pe piaţa mondială. A fost negociat cu campania Standard Oil un contract nou şi mai echitabil în privinţa rafinăriei de la Salonic. S-au făcut încercări de îmbunătăţire a relaţiilor cu ţările socialiste; acordul cu Bulgaria încheiat în perioada aceasta a fost deja prezentat. Deţinuţii politici aflaţi încă în închisoare au fost eliberaţi. În ciuda acestor realizări, *Uniunea de Centru* a putut iniţia doar un program relativ modest. Grecia a rămas o ţară săracă, neputându-şi permite reforme costisitoare de creştere a bunăstării sociale. Chiar şi cu aceste schimbări limitate, repercusiunile lor economice s-au manifestat pe la mijlocul anului 1965. Balanţa de plăţi a ţării, care constituise întotdeauna un aspect major, s-a înrăutăţit, iar inflaţia a devenit din nou o problemă.

Marea slăbiciune a guvernului Papandreou nu va fi totuşi constituită de programul politic al acestuia, ci de prevalenţa intereselor şi pasiunilor personale manifestată în afacerile publice. Principala atenţie a opiniei publice avea să fie curând îndreptată nu spre chestiunile sociale şi economice imediate, ci spre aceste conflicte. Scena politică grecească deţinea toate elementele marii drame în care premierul, fiul lui, regele şi arhiepiscopul Makarios şi-au asumat rolurile principale.

În timpul campaniilor electorale, Papandreou şi candidaţii *Uniunii de Centru* îl atacaseră puternic pe Karamanlis în problema Ciprului şi în legătură cu incapacitatea lui evidentă de a susţine în mod corespunzător interesele grecilor. Odată venit la putere, guvernul *Uniunii de Centru* s-a confruntat imediat cu o criză declanşată în insulă în decembrie 1963. După cum am văzut, nici grecilor de pe continent, nici celor din Cipru nu le plăcea aranjamentul la care se ajunsese în 1959. Obiectivul lor

comun rămânea fie unirea, fie cel puţin preluarea controlului deplin asupra insulei de către comunitatea greacă. Având acest ţel în faţă, Makarios şi suporterii lui greci au făcut o tentativa de afirmare a autorităţii lor asupra populaţiei turceşti, acţionând deci contra prevederilor acordului anterior. Grecii erau din nou agresorii, iar turcii victimele. Detaşamentele înarmate au devenit active, iar cifra pierderilor a început să urce. Ca şi în situaţiile dinainte, guvernul turc a sărit în apărarea minorităţii ameninţate. Au fost reluate negocierile dintre Grecia, Turcia şi Marea Britanie chiar în timp ce lupte sporadice continuau să se desfăşoare în insulă. Problema era aproape imposibil de rezolvat. Partea turcă era de acord cu menţinerea acordului din 1959 sau cu împărţirea regiunii pe criteriul naţionalităţii; cea grecească cerea unirea sau controlul deplin asupra administrării teritoriului. În februarie, Marea Britanie a adus problema în faţa Naţiunilor Unite, care au trimis în cele din urmă o forţă de menţinere a păcii.

Între timp, conflictele continuau. Deşi dezavantajată numeric, populaţia turcă era întărită de armele şi de voluntarii sosiţi din Turcia. Detaşamentele grecilor, care deţineau armament greu, au lansat în august 1964 un atac decisiv asupra enclavei turceşti de la Kokkina, situată în nord-vestul insulei. Guvernul turc a reuşit să salveze punctul ameninţat doar recurgând la forţele lui aeriene. O criză majoră apăruse acum în relaţiile dintre partenerii NATO. Cu toate criticile aduse acţiunilor guvernului anterior, guvernul Papandreou nu putea face mare lucru. Turcia era un stat mult mai puternic decât Grecia. Guvernul Statelor Unite era de acord să adreseze un avertisment Turciei, dar nu avea cu siguranţă de gând să sprijine cererile de unire ale grecilor. Drept urmare a acestei crize, comunităţile greacă şi turcă au devenit şi mai dezbinate; fiecare dintre ele rămânea concentrată asupra propriei ei zone, iar împărţirea fusese practic realizată. Exista pe insulă o forţă de ocupaţie a Naţiunilor Unite, plus o serie de trupe greceşti şi turceşti.

În acest moment s-a produs o schimbare în atitudinea lui Makarios. Deoarece nu primise din partea Occidentului ceea ce considera el drept un ajutor pe măsură în perioada crizei, arhiepiscopul a apelat la sprijinul Uniunii Sovietice. Ulterior, nutrind încă un sentiment de nemulţumire, el a încercat să obţină susţinerea blocului socialist şi pe cel al naţiunilor din Asia şi Africa. Dat fiind că era furios şi pe Atena, în loc să sprijine în continuarea unirea, Makarios a trecut de partea menţinerii independenţei Ciprului. Ţelul lui a devenit acum instituirea unui stat cipriot neutru sub controlul elementului grec al populaţiei. Această orientare spre lagărul socialist l-a tăcut foarte popular pe arhiepiscop în rândul comuniştilor din insulă şi al grecilor din EDA. Astfel că politica *Uniunii de Centru* în privinţa Ciprului nu numai că nu a dus la un progres, ci, dimpotrivă, la instalarea unei tensiuni şi mai mari între Atena şi Nicosia. Nereuşita în chestiunea Ciprului avea să rămână un spin în coasta guvernului *Uniunii de Centru*.

Pe când Ciprul constituia problema majoră cu care se confrunta Papandreou în politica externă, relaţiile lui tot mai proaste cu curtea şi problemele legate de fiul său reprezentau principalele lui

slăbiciuni pe plan intern. În momentul în care Papandreou a preluat pentru prima oară puterea, au avut loc unele schimbări care păreau avantajoase pentru el. În februarie 1964, Venizelos, vechiul său rival din tabăra liberală, a murit. În martie a murit şi regele Paul, pe tron urcând Constantin al II-lea, fiul său în vârstă de douăzeci şi trei de ani, care s-a căsătorit în acelaşi an cu o prinţesă daneză. Se părea la început că guvernul *Uniunii de Centru* va reuşi să coopereze cu curtea şi că problema monarhiei nu se va acutiza din nou. Într-adevăr, problema extrem de importantă a relaţiilor sale personale cu care se confrunta premierul îşi avea originea în sânul propriei lui familii. Papandreou era mai curând şeful unei coaliţii decât al unui partid bazat doar pe propriii suporteri. Astfel de organizaţii sunt întotdeauna greu de stăpânit şi o mare parte a fricţiunilor erau cauzate de acţiunile şi de atitudinea lui Andreas, fiul primului-ministru. Ghiorghios Papandreou avea şaptezeci şi şase de ani şi multora li se părea că îşi considera fiul ca un fel de prinţ desemnat să moştenească poziţia şi onorurile tatălui său. O asemenea succesiune nu contravenea obiceiurilor din Balcani: familiile Venizelos şi Brătianu, printre multe altele, deveniseră dinastii politice. Andreas avea totuşi o origine şi unele idei care îl făceau foarte nepopular pentru mulţi greci. El trăise timp de aproape douăzeci de ani în Statele Unite şi devenise cetăţean american. Educat la Harvard, fiul premierului grec fusese profesor de economie la Universitatea californiană de la Berkeley. S-a întors în 1959 în Grecia, unde a lucrat la un centru de cercetări finanţat de Fundaţia Ford. El era deci lipsit de experienţă în domeniul politicii greceşti şi nu participase la evenimentele cruciale din timpul conflagraţiei mondiale şi din anii războiului civil. Pe lângă faptul că apariţia lui pe scena politică a fost neaşteptată, el a şi pornit dintr-o poziţie înaltă. Andreas Papandreou a fost ales mai întâi în adunare de districtul care constituia fieful tatălui său. După victorie a fost numit ministru adjunct al coordonării, acţiune care i-a adus porecla de *„paraşutistul politicii”*. După obţinerea postului, el a adoptat o serie de atitudini controversate. Identificat cu aripa stângă a *Uniunii de Centru*, Papandreou junior era adesea în dezacord cu tatăl lui, care îi acorda totuşi un sprijin total. Era firesc ca ascensiunea lui rapidă să stârnească invidie, mai ales că ei era adesea lipsit de tact în relaţiile cu colegii săi, trecând la o adică peste ei şi apelând la autoritatea lui Papandreou senior. Mai mult, cu toate că ataca vehement corupţia, era evident că beneficia de pe urma politicii de nepotism şi favoritism.

În pofida acestor critici, Andreas Papandreou avea mulţi suporteri personali. Cu toată experienţa americană, el a făcut din Statele Unite ţapul ispăşitor pentru multe din problemele grecilor. Tema aceasta avea să constituie un element major în programul lui de mai târziu şi să-i atragă pe cei care urau amestecul străin. Prezentând un puternic program de reforme şi crezând ferm în *„ingineria socială”*, el beneficia de susţinere mai ales în rândul tinerilor educaţi care aveau idei asemănătoare. Iată cum erau descrise avantajele sale: reputaţia lui de expert în economie cu înclinaţii spre planificare, orientarea lui liberală la modă, care mergea până la flirturile sale troţkiste din tinereţe, se combinau cu puterea oferită de descendenţa lui din familia Papandreou ca să facă din el un lider firesc al tinerilor, al

celor extrem de dezorientaţi din clasa managerială şi profesională crescută după război cu banii şi posibilităţile oferite de americani şi care ajunseseră să fie nemulţumiţi de dominaţia americană. Pentru toţi aceştia, el era mai mult decât pur şi simplu unul de-al lor, ci un om *„nou”* care poseda atât capacitatea intelectuală, cât şi legăturile politice ca să modeleze *„noua”* Grecie; şi căutau să pună mâna prin el pe partidul şi pe guvernul tatălui său şi să le transforme într-un instrument al reformelor radicale.

Chestiunea doctrinelor politice ale lui Andreas avea să devină curând o problemă majoră a politicii greceşti. Ghiorghios Papandreou l-a trimis din nou pe Grivas în Cipru în iunie 1964 cu misiunea de a controla activităţile lui Makarios şi de a menţine vie ideea unirii. Extrem de naţionalist şi conservator, Grivas a descoperit curând în rândul trupelor greceşti cantonate în insulă un grup de conspiratori intitulată *Aspida (Scutul).* Programul politic al acestuia, milita pentru instituirea la Atena a una regim socialist şi neutru, opunându-se deci monarhiei şi participării Greciei la NATO. Scandalul a izbucnit atunci când s-a bănuit, deşi nu s-a dovedit niciodată, că Andreas era implicat în activităţile lui. Opoziţia dispunea astfel de o armă ideală cu care putea ataca guvernul şi s-a folosit de afacerea *Aspida* aşa cum alţii se folosiseră de asasinarea lui Lambrakis împotriva lui Karamanlis. Rezultatul atacurilor a fost exagerat de mare în comparaţie cu problema în cauză. Au fost iniţiate investigaţii, iar după optsprezece luni de cercetări au fost inculpaţi douăzeci şi opt de ofiţeri, dintre care cincisprezece au fost condamnaţi în martie 1967 sub acuzaţia de înaltă trădare şi încercare de răsturnare a guvernului. În acest timp însă, chestiunea avea să ducă la căderea guvernului Papandreou.

Afacerea *Aspida* a provocat desigur o mare îngrijorare în cadrul armatei. În diferite perioade, armata sprijinise în trecut conducători regalişti şi lideri republicani. În anii ’20, orientarea dominantă fusese aceea republicană, dar ulterior s-a impus aceea regalistă şi conservatoare. În perioada lui Karamanlis, armata asigurase un sprijin major regimului, NATO-ului şi legăturilor cu americanii. După venirea la putere a *Uniunii de Centru*, această coaliţie politică a fost, fireşte, preocupată de coloratura politică a forţelor armate. Erau puţini ofiţeri care aveau legături cu *Uniunea de Centru*, astfel încât partidul dorea să remedieze situaţia. Politica aceasta a alarmat bineînţeles corpul ofiţeresc. Atacurile împotriva Statelor Unite şi NATO, eşecurile din Cipru şi în cele din urmă conspiraţia grupului *Aspida* i-au făcut pe mulţi să aibă temeri nu numai în privinţa poziţiilor lor, ci şi a viitoarei orientări a ţării lor.

Întreaga atmosferă a dus în iulie 1965 la declanşarea unei crize. Ministrul apărării, Petru Garoufalias, avea legături foarte strânse cu curtea şi cu cercurile politice de dreapta. Când Papandreou i-a prezentat o listă a ofiţerilor, pretinzând ca aceştia să fie scoşi în rezervă sau transferaţi, ministrul a refuzat să facă aceste schimbări sau să demisioneze din funcţie. Premierul a apelat atunci la Constantin al II-lea, cerându-i să-l demită pe Garoufalias şi s-a prezentat pe el însuşi drept cel mai bun candidat pentru portofoliul apărării. Regele l-a refuzat, argumentând că Papandreou era deja premier şi ministru

al educaţiei. El a subliniat de asemenea că, atât timp cât Andreas era investigat în legătură cu complotul celor din *Aspida*, nu ar fi fost corect ca tatăl lui să fie numit ministru al apărării şi a declarat că era dispus să accepte orice alt candidat. Ceea ce s-a întâmplat acum este o chestiune controversată. Evident, Papandreou şi-a oferit demisia, iar regele i-a acceptat-o, dar nu a existat nici un document scris.

Fiind un tactician politic strălucit, Papandreou a făcut uz de toate talentele sale de orator ca să-l atace pe Constantin, anunţând că fusese de fapt demis şi că regele îşi depăşise prerogativele constituţionale. Premierul (demis) susţinând că în această calitate avea dreptul să numească pe cine voia, a redus chestiunea la problema persoanei care trebuia să guverneze practic Grecia: regele sau guvernul care reprezenta majoritatea în adunare? Papandreou a organizat demonstraţii împotriva monarhului şi a apelat din plin la abilităţile lui de orator al străzii. Începând din acest moment, situaţia politică s-a deteriorat cu repeziciune.

Constantin al II-lea era un conducător tânăr, lipsit de experienţă şi nu foarte popular. Situaţia era într-adevăr periculoasă. Papandreou a pretins fie re-numirea lui ca prim-ministru, fie organizarea de alegeri noi. Regele nu putea fi de acord cu nici una din aceste soluţii. Era limpede că noile alegeri s-ar fi transformat într-un nou plebiscit în privinţa monarhiei şi că ar fi fost foarte posibil ca regele să piardă. După două tentative nereuşite, Stefanopoulos a reuşit să formeze un guvern sprijinit de ERE, de partidul lui Markezinis şi de patruzeci şi cinci de membri disidenţi ai *Uniunii de Centru*. Cabinetul acesta a rămas la putere timp de optsprezece luni. În tot acest timp, Papandreou şi suporterii lui au desfăşurat o campanie intensă pe tot cuprinsul ţării. Principalul lor argument era tot faptul că premierul care dispune de majoritatea locurilor din adunare are dreptul să-i numească pe miniştri fără intervenţia regelui. Au fost organizate în sprijinul lui Papandreou greve şi demonstraţii, toate fiind sprijinite de EDA.

În decembrie 1966, când ERE şi-a retras sprijinul, guvernul a căzut. Era evident că unica alternativă rămasă era organizarea de alegeri noi. Papandreou a fost de acord că acestea nu trebuiau să se transforme într-un plebiscit în legătură cu monarhia. Era totuşi foarte dificilă formarea unui regim interimar pe perioada alegerilor. Primul, condus de Ioannis Paraskevopoulos, a fost confruntat cu chestiunea delicată a statutului lui Andreas Papandreou. Era în curs de desfăşurare o investigaţie asupra rolului său în afacerea *Aspida*, dar având imunitate parlamentară ca reprezentant în adunare, el nu putea fi arestat. Dacă însă acest organism era dizolvat pe perioada alegerilor, atunci acesta putea fi întemniţat. Atunci când *Uniunea de Centru* a încercat să prelungească perioada imunităţii pentru ca aceasta să o acopere şi pe aceea a alegerilor, cabinetul interimar a demisionat. Un alt cabinet, aflat sub conducerea lui Kanellopoulos, a fost format cu mare greutate. Continua între timp pregătirea alegerilor, care erau prevăzute să aibă loc la 28 mai 1967. Toate lumea se aştepta la o victorie a lui Papandreou, dar erau foarte răspândite şi zvonurile legate de o posibilă revoltă a armatei.

Dictatura militară. Situaţia a stârnit desigur o mare îngrijorare în rândul militarilor şi al partidelor politice de dreapta. Dacă, aşa cum era de aşteptat, *Uniunea de Centru* câştiga alegerile, era firesc să se producă schimbări radicale la comanda armatei şi în privinţa trecerii forţate în rezervă a multor ofiţeri. În plus, vârsta înaintată a lui Ghiorghios Papandreou stârnea temeri că acesta nu avea să rămână multă vreme în fruntea guvernului. Fiul lui era deci succesorul logic. Se considera că Andreas va fi susţinut de cea mai mare parte a suporterilor tatălui său. Cu acest grup, cu propriii lui suporteri şi cu partidele de stânga, el putea forma un guvern care urma mai mult ca sigur să ia orice măsuri ca să-şi asigure controlul asupra armatei. Era posibil să se producă şi o modificare în sensul adoptării unei politici externe neutre şi al ieşirii din NATO.

Pus în faţa acestei ameninţări reale sau imaginare, un mic grup de ofiţeri au elaborat planurile unei revolte. Ei erau ajutaţi de existenţa unui plan de mobilizare a armatei pentru apărarea guvernului împotriva preluării puterii de către comunişti. Planul acesta nu era unic, proiecte similare existau şi în alte ţări. Conform prevederilor variantei greceşti, dacă o asemenea primejdie era iminentă, regele şi generalii urmau să preia puterea deplină în ţară. Ei puteau apoi apela la forţele militare greceşti pentru ca acestea să acţioneze în direcţia apărării ţării împotriva revoltelor interne sau a invaziei din afară. Era proclamată legea marţială, iar constituţia era suspendată. Decizia punerii în aplicare a planului trebuia semnalată prin cuvântul de cod *„Prometeu”*. Schema aceasta era cunoscută de rege, de comandanţii militari, de unii ofiţeri NATO şi ambasadorul Statelor Unite.

Prin aprilie 1967, conspiratorii erau pregătiţi să preia controlul asupra guvernului. Acţiunea a fost efectuată într-o oarecare măsură de ofiţeri inferiori şi au fost implicaţi doar un mic număr din aceştia. Lideri erau coloneii Ghiorghioatis Papadopoulos, Nikolaos Makarezos şi colonelul brigadier Stilianos Pattakos. Fiind la comanda unităţilor de tancuri şi de securitate de la Atena, ofiţerii au acţionat, iniţial, în direcţia dobândirii controlului posturilor cheie din guvern, al serviciilor militare şi al reţelei de comunicaţii. Dintre toate acestea, obiectivul lor major era cartierul general al armatei de la Atena, numit *Pentagonul,* după clădirea Departamentului de Apărare american. Pe acesta a pus stăpânire o campanie de paraşutişti. Ofiţerii au emis apoi cuvântul de cod *„Prometeu”*, care era pentru armată semnalul de ocupare a altor clădiri publice, de închidere a graniţelor şi aeroporturilor şi de impunere imediată a legii marţiale. Militarii urmau de asemenea să aresteze şi să pună în detenţie persoanele considerate potenţial periculoase, ale căror nume se aflau pe o listă pregătită dinainte.

Pentru ducerea la îndeplinire a planului era nevoie de aprobarea lui Constantin al II-lea şi de aceea a şefului Statului Major, generalul Grigorios Spandidakis, nici unul dintre aceştia nefiind implicat în primele faze ale loviturii. Papadopoulos a rezolvat problema folosind pur şi simplu numele regelui, fără ştirea acestuia, şi convingându-l pe Spandidakis să se alăture acţiunii. Pattakos, care comanda corpul de tancuri de la Atena, a avut puţine dificultăţi în a pune stăpânire pe capitală, astfel că lovitura şi-a continuat cursul fără a întâmpina o opoziţie deosebită şi fără vărsare de sânge.

Constantin a aprobat şi el acţiunea. El voia totuşi un civil în fruntea guvernului şi l-a propus pe Constantin Kollias, un monarhist apropiat de curte. Acceptând numirea aceasta, ofiţerii au format un guvern cu Kollias ca premier, Spandidakis ca vice prim-ministru şi ministru al apărării şi Makarezos ca ministru al coordonării. Mulţumindu-se să deţină adevărata putere, Papadopoulos a preferat postul de şef de cabinet al primului ministru.

Regimul militar. Astfel, încă o dată, ca şi în 1843, 1862, 1909 şi în anii ’20, armata intervenise în politica Greciei. Noii lideri militari aveau multe atribute comune, fiind toţi de origine ţărănească şi neavând o experienţă reală în afara Greciei. Din familii sărace, ei proveneau din pătura societăţii greceşti care îşi trimitea fiii în armată ca să le asigure o viaţă mai bună. Ei absorbiseră în şcoală pe vremea lui Metaxas ideile acelei perioade. Luptaseră după aceea împotriva comuniştilor în timpul războiului civil. O parte a lor aparţineau societăţilor de dreapta, cum era *Uniunea Sfântă a Ofiţerilor Greci (IDEA)*. Ca şi omologii lor din regimul Metaxas, ei aveau să pună accent pe loialitate, pe religie şi pe naţionalism, declarând că revolta împiedicase preluarea puterii de către comunişti. Pretenţia aceasta, precum şi o dezaprobarea vehementă a regimului constituţional anterior, au fost exprimate de Kollias într-o cuvântare ţinută în ziua de 21 aprilie, în care premierul s-a referit la crimele trecute considerate de el că ar fi fost comise împotriva poporului grec: *„Afacerile de partid fără scrupule şi ruşinoase, conduita greşită a unei mari părţi a presei, asaltul metodic împotriva tuturor instituţiilor, corodarea acestora, decăderea parlamentului, defăimarea a orice, paralizarea maşinăriei statului, totala lipsă de înţelegere a problemelor arzătoare ale tineretului grec, tratamentul greşit aplicat studenţilor, declinul moral, confuzia şi deruta, cooperarea secretă şi pe faţă cu elementele subversive şi, în sfârşit, permanentele lozinci incendiare ale demagogilor neruşinaţi, toate acestea au distrus pacea în ţară, au creat un climat de anarhie şi haos, au favorizat ura şi dezbinarea şi ne-au dus în pragul unui dezastru naţional. Nu mai rămânea nici o altă cale de salvare decât intervenţia Armatei”*. Înarmat cu aceste convingeri, guvernul a trecut la introducerea măsurilor de represiune aplicate, după cum am văzut, şi de alte regimuri asemănătoare. Legea marţială instituită în aprilie a rămas în vigoare. O serie de articole din constituţie, cum erau cele referitoare la drepturile civile, au fost suspendate. Partidele politice au fost desfiinţate, iar grevele interzise. Se apreciază că au fost arestaţi peste 6.500 de oameni: mulţi dintre cei eliberaţi în timpul regimului anterior s-au întors în închisori. Deţinuţii politici erau trimişi adesea în lagărele de pe insule, ale căror condiţii proaste au atras atenţia opiniei publice internaţionale. Poliţia putea face arestări fără mandat, orice persoană putea fi deţinută timp de o perioadă nelimitată fără să fie judecată. A fost introdusă o cenzură strictă a presei, care interzicea firește criticarea situaţiei politice, întrunirea a mai mult de cinci persoane era şi ea interzisă. După luarea în forţă a acestor măsuri, liderii militari s-au confruntat cu o opoziţie internă nesemnificativă.

Constantin al II-lea continua însă să provoace necazuri regimului. Cu toate că acceptase revoluţia, relaţiile lui cu noii lideri erau proaste. Chestiunea conducerii armatei a precipitat din nou

izbucnirea unei crize. Lovitura fusese realizată de ofiţeri inferiori, mulţi dintre superiorii acestora nu participaseră la acţiune şi aveau o atitudine de dezaprobare. Guvernul dorea să-i scoată în rezervă sau să-i transfere pe unii din aceşti ofiţeri superiori, înţelegând foarte bine că problema reală era controlul asupra armatei, Constantin al II-lea era de acord cu unele schimbări, dar nu cu toate, şi era sprijinit de Spandidakis. Rege a început în acelaşi timp să organizeze propria lui lovitură-surpriză. După ce a făcut o serie de pregătiri total necorespunzătoare, el a plecat la 13 decembrie împreună familia sa la Kavalla, de unde a lansat un apel ţării să se ridice în sprijinul lui. Cea mare parte a armatei era concentrată în nordul Greciei întrucât se declanşase o criză cu Turcia în privinţa Ciprului. Regele spera că toţi comandanţii acestor trupe i se vor alătura, dar nu s-a întâmplat nimic în acest sens. După cincisprezece ore de manevre inutile, Constantin al II-lea şi familia sa au plecat în exil.

Deoarece regele nu era în ţară, trebuia numit un regent care să îndeplinea funcţiile oficiale ale monarhului. Generalul Ghiorghios Zoitakis şi-a asumat răspunderea aceasta, iar guvernul a fost reorganizat. Suporterii regelui, Kollias Spandidakis, trebuiau şi ei înlocuiţi. Papadopoulos se autonumise în posturile de premier şi de ministru al apărării. Nu s-a înregistrat totuşi nici o încercare de abolire a monarhiei. Se ţinea în schimb tot timpul legătura cu Constantin, care era în Italia, venitul lui nu a fost tăiat. Conform constituţiei elaborate în acest moment, monarhia era menţinută. După cum era de aşteptat, documentul acesta prevedea instituirea unui regim conservator şi totalitar. Adunarea urma să fie alcătuită parţial din membri aleşi restul fiind numiţi. Drepturile civile erau strict limitate, iar foiţele armate beneficiau de privilegii speciale. În urma plebiscitului organizat în septembrie 1968 aprobarea noii *Constituţii*, guvernul a obţinut 92% din voturi în favoarea acesteia mai este nevoie să spunem că procentajul acesta a fost realizat prin metode tradiţionale folosite de orice guvern dictatorial. Deşi *Constituţia* a intrat în vigoare în noiembrie 1968, şapte din prevederile ei au fost suspendate, iar în ţară a rămas dominaţia legii marţiale. În 1969, când Papadopoulos a decis că monarhia trebuia abolită, a fost organizat un al doilea plebiscit, cu rezultate previzibile. Grecia a devenit astfel republică, Papadopoulos a fost ales preşedinte pe o perioadă de opt ani.

Programul dictaturii militare era în mare parte negativ. Reforma din învăţământ a lui Papandreou a fost de asemenea abolită şi mulţi dintre cei aflaţi în slujba statului, profesori, funcţionari publici şi judecători, a căror loialitate faţă de noul regim era pusă sub semnul îndoielii, au fost destituiţi. Fireşte, asemenea acţiuni caracterizaseră şi schimbările de guvern anterioare. Presa şi radioul erau folosite ca să facă propagandă în favoarea *Revoluţiei de la 21 aprilie 1967*, cum era numită mişcarea. Asemeni lui Metaxas, conducătorii armatei au încercat să elaboreze o ideologie bazată pe idealurile vagi ale unei noi civilizaţii eleno-creştine.

În pofida faptului că regimul nu se confrunta cu o opoziţie periculoasă pe plan intern, el nu se bucura de sprijin în rândurile nici uneia dintre marile diviziuni ale populaţiei. Liderii lui proveneau dintr-o secţiune a armatei care nu avea legături puternice peste hotare sau în interiorul ţării şi nici nu

făceau parte din instituţia politică şi intelectuală tradiţională a Greciei, căreia îi aparţineau desigur Papandreou şi majoritatea politicienilor de frunte. Lovitura militară nu a reuşit practic să promoveze nici o figură populară, Papadopoulos nu prea avea suporteri. Pe lângă aceasta, regimul a devenit ţinta unor critici aspre peste hotare din partea celor ale căror simpatii politice acopereau o gamă largă, de la moderaţi până la comunişti. Atacând în primul rând suprimarea libertăţilor civile şi condiţiile din închisori, aceste grupuri se foloseau de toată puterea influenţei lor pentru a discredita guvernul de la Atena, care era mult mai vulnerabil la astfel de acţiuni decât regimurile comuniste, unde situaţia era şi mai rea.

Perioada dominaţiei militare a ajuns să fie asociată cu influenţa americană nu numai după părerea celor de stânga, ci şi în rândul opiniei publice generale din Grecia. O mare parte a populaţiei considera că CIA era răspunzătoare de succesul iniţial al coloneilor şi de rămânerea lor la putere. Dat fiind că Papadopoulos era implicat în organizaţia grecească echivalentă cu aceste servicii secrete şi întrucât avea relaţii cu oficialii americani, legătura aceasta părea evidentă. În plus, era răspândită opinia că puterea americanilor era atât de covârşitoare, încât nimic nu putea fi schimbat la Atena fără aprobarea Washingtonului. Se comenta că *„grecii din toate clasele cred că puţine lucruri de importanţă majoră care să nu fie rezultatul direct al acţiunii, presiunii sau cel puţin al asentimentului americanilor se pot petrece în Grecia”*. Se considera ca fiind axiomatic faptul că nici o lovitură militară nu putea fi organizată fără complicitatea americanilor, în special din cauza legăturilor strânse dintre instituţiile militare grecească şi americană.

Liderii militari depuneau fireşte eforturi ca să aibă relaţii prieteneşti cu Statele Unite. Fiind anti-comunişti militanţi, ei se considerau îndreptăţiţi să fie trataţi cu o consideraţie specială şi erau dezamăgiţi de reacţia rece a americanilor faţă de lovitura lor. Statele Unite nu au făcut de fapt cine ştie ce în vreuna din aceste direcţii. Ele au protestat împotriva răsturnării guvernului constituţional şi au sistat o vreme livrarea echipamentului militar greu, dar nu şi pe cea a armamentului uşor necesar menţinerii controlului asupra populaţiei civile. Practic, americanii nici nu puteau face mare lucru în nici un sens. Dat fiind că ajutorul economic masiv din trecut nu mai era acordat, metoda aceasta de presiune nu mai putea fi aplicată. În timpul administraţiei Nixon relaţiile s-au îmbunătăţit. Vice-preşedintele Spiro Agnew şi-a vizitat în 1971 statul natal şi a făcut unele remarci favorabile în privinţa regimului. Mai mult, după intervenţia sovietică în Cehoslovacia din 1968, Statele Unite şi aliaţii NATO voiau un guvern stabil în bazinul mediteranean. Apăruseră iar temeri faţă de intenţiile sovieticilor. Sprijinul acordat de Statele Unite Israelului în 1967 şi 1973 impunea ducerea unei politici similare în Marea Mediterană. Este interesant să observăm că o mare parte a grupurilor greceşti care atacaseră vehement până atunci amestecul american voiau acum luarea unor măsuri energice împotriva regimului militar.

În afara măsurilor de represiune şi a programului general negativ, guvernul militar a depus unele eforturi pentru a veni în ajutorul păturilor mai sărace ale populaţiei. Ca să-i sprijine pe ţărani au fost anulate datoriile acestora la Banca Agricolă. Deşi grevele şi activitatea sindicatelor muncitoreşti erau interzise, salariile muncitorilor s-au mărit. Venitul pe cap de locuitor a crescut între 1967 şi 1973 de la 700 dolari la 1.200 dolari, un spor în mare parte contrabalansat de o inflaţie periculoasă, care era de 30% în 1973, cea mai ridicată din Europa. Cu toată dorinţa lui de a-şi crea o imagine populistă, regimul favoriza interesele burgheziei şi pe ale celor care deţinuseră anterior puterea. Un mare prejudiciu a fost adus guvernului de luarea unor măsuri care îl făceau ridicol mai ales în ochii intelectualilor, atât greci cât şi străini. Regimul a emis legi privind chestiuni cum ar fi lungimea fustelor şi a părului sau spargerea paharelor în cârciumi. Într-o încercare de revenire la respectul faţă de valorile fundamentale, manualele şcolare au fost revizuite şi li s-au adus o serie de modificări, printre aceste îmbunătăţiri se afla şi o schimbare făcută în manualul de chimie pentru gimnaziu, care *„mergea până la a declara că Dumnezeu a făcut ca gheaţa să plutească pe apă datorită solicitudinii pe care o manifesta El faţă de peşti”*.

În pofida lipsei crescânde de popularitate, conducerea militară era ajutată de incapacitatea liderilor de partide de a alcătui un front unit. Până şi comuniştii se împărţiseră în două fracţiuni rivale, ale căror puncte comune majore erau opoziţia faţă de NATO şi faţă de influenţa americană. Centrul prezenta obişnuita lui imagine fragmentată. Dreapta era divizată între cei care îi considerau pe colonei drept mai buni decât orice altă soluţie şi cei ale căror preferinţe se îndreptau spre alţi lideri, adică spre Karamanlis sau spre Constantin al II-lea. Nici unul dintre partidele tradiţionale nu părea capabil să asigure conducerea unei eventuale revolte. Incidentul care a zguduit regimul a fost provocat de către studenţi. În noiembrie 1973, un grup de studenţi s-a baricadat în Institutul Politehnic din Atena, cu sprijinul unui mare număr de simpatizanţi adunat în stradă. În cadrul acţiunii de înăbuşire a acestei demonstraţii, armata a ucis cel puţin treizeci şi patru de participanţi şi câteva sute dintre aceştia au fost răniţi. Evenimentul acesta a dus la dezbinarea grupului conducător.

În ziua de 25 noiembrie, o nouă lovitură l-a forţat pe Papadopoulos să demisioneze, acesta fiind apoi arestat. Un grup de lideri militari au pretins din nou că acţionaseră ca să salveze ţara de haos. În fruntea lor se afla generalul Dimitrios Ioannidis, comandantul poliţiei militare, a fost numit preşedinte un alt general, dar cabinetul se afla în mâinile civililor. Acest regim s-a dovedit şi mai conservator decât cele dinaintea lui, nu a fost făcută nici o încercare de restabilire a constituţionalităţii normale. După ce a rămas la putere doar opt luni, din noiembrie 1973 până în iulie 1974, guvernul acesta a fost dat jos de o nouă criză declanşată în Cipru.

Problema Ciprului şi căderea regimului militar. În timp ce în Grecia se desfăşurau aceste evenimente, situaţia din Cipru devenise din nou periculoasă. Arhiepiscopul Makarios era în continuare în favoarea statutului independent al insulei, fireşte sub controlul lui exclusiv, dar depunea totuşi

eforturi în direcţia îmbunătăţirii relaţiilor dintre comunităţile greacă şi turcă. Lui i se opuneau cei care sprijineau încă ideea unirii, punct de vedere care se bucura de o puternică susţinere militară. În timpul lui Papandreou fuseseră trimişi în insulă mai mulţi soldaţi greci, astfel că aceste forţe se ridicau prin 1967 la 12.000 de oameni, în pofida limitei de 950 stabilită prin acordul internaţional. Pe lângă aceasta, Grivas, un adept fervent al unirii, era comandantul *Gărzii Naţionale Cipriote* şi putea conta pe sprijinul multor simpatizanţi, înarmaţi şi ei. Ca să-i anihileze influenţa, Makarios a încercat să întărească poliţia aflată sub controlul lui. Arhiepiscopul beneficia şi de susţinerea fracţiunilor aripii stângi din insulă, acestea nu voiau unirea cu Grecia, unde *Partidul Comunist* era acum în ilegalitate. De fapt, insula devenise o ascunzătoare pentru cei care fugeau de regimul militar.

Existau deci trei facţiuni: Makarios şi suporterii lui, Grivas şi detaşamentele sale înarmate şi comunitatea turcă, aceasta din urmă primind arme din Turcia. În 1967, ajutate de soldaţii trimişi din Grecia, detaşamentele lui Grivas au început să atace satele turceşti. Total depăşită numeric, populaţia turcă a suferit pierderi grele. Guvernul turc era din nou gata să vină în ajutorul cipriotţilor turci. În noiembrie 1967, ministru de externe al Greciei a devenit experimentatul Pipinelis. Atena părea să fie în pragul unui război cu Ankara vecină, o acţiune care ar fi putut însemna sinucidere curată: Turcia avea o populaţie de 34 de milioane şi o armată de 300.000 de oameni, iar Grecia, la o populaţie de circa 9 milioane, avea 118.000 de soldaţi. În această situaţie, guvernul grec nu avea altă soluţie decât retragerea. Grecia a acceptat să reducă efectivele trupelor ei din Cipru la 950 de oameni şi să plătească o serie de compensaţii pentru ciprioţii turci ucişi. Grivas a fost rechemat la Atena. Statele Unite au avertizat Ankara să nu întreprindă nici o acţiune.

Situaţia rămânea totuşi în mare parte neschimbată, relaţiile dintre Atena şi Nicosia erau proaste. Grivas a murit în ianuarie 1974 şi a avut parte de funeralii demne de un erou naţional. Cu toate că dăduse înapoi în 1967, guvernul grec dorea totuşi să pună stăpânire pe insulă. În iulie 1974, într-o acţiune extrem de rapidă, el a sprijinit o revoltă împotriva lui Makarios iniţiată în primul rând de *Garda Naţională Cipriotă*, căreia i s-au alăturat trupele greceşti staţionate în insulă. Arhiepiscopul a fost înlocuit cu un nou preşedinte, Nikos Sampson, un terorist din EOKA (*Organizaţia Naţională a Luptătorilor Ciprioţi*) care îşi câştigase o reputaţie proastă de ucigaş şi bandit. Noul regim cipriot a fost recunoscut doar de Atena. Grecia era izolată şi în domeniul diplomatic, nici un alt stat nu a aprobat acest act violent. În plus, liderii militari precipitaseră o acţiune fără o pregătire corespunzătoare în privinţa reacţiei inevitabile a Turciei.

Conform acordului din 1959, guvernul turc, ca putere protectoare, avea dreptul legal de a interveni unilateral. La 20 iulie a debarcat pe insulă o armată turcească ca să apere populaţia turcească. Guvernul grec a replicat declarând mobilizarea generală, ordin care a produs o foarte mare confuzie. Cu toţi cei şapte ani de stăpânire militară, ţara nu era pregătită de război. Armata nu dispunea de armele sau de proviziile necesare. Dându-şi seama de caracterul disperat al situaţiei, comandanţii

armatei din nordul Greciei şi-au sfidat superiorii de la Atena. Ei au refuzat să-şi asume riscul declanşării unui război, deoarece erau conştienţi că o astfel de acţiune putea duce la o catastrofa naţională. A urmat o nouă lovitură militară şi un alt contingent de ofiţeri de armată l-a obligat pe Ioannidis să se retragă. Odată la putere, aceştia au cerut reinstituirea guvernului constituţional. A fost rechemat Karamanlis, care trăia la Paris, ca să preia controlul acestei situaţii aproape dezastruoase.

Revenirea lui Karamanlis. Întors în ţară la 24 iulie 1974, Karamanlis a dat imediat asigurări că va fi restabilit guvernul constituţional, dar el era nevoit să se mişte cu foarte multă precauţie. La urma urmei, el fusese readus la putere de o parte a armatei. Controlul militar era încă ferm pe tot teritoriul statului, iar menţinerea dominaţiei societăţii civile depindea de cooperarea armatei. Mai mult, enorma problemă a Ciprului rămânea de actualitate. Atât timp cât era posibilă izbucnirea războiul cu Turcia, nu putea fi luată nici o măsură care ar fi avut drept rezultat slăbirea sau demoralizarea forţelor armate. La început, nu a fost făcută nici o încercare de epurare în rândul acestora sau de aducerea în faţa instanţei a celor care colaboraseră cu regimul Papadopoulos. Guvernul Karamanlis a restabilit constituţia din 1952 şi a abrogat legea marţială. Au fost reinstalaţi în posturi cei care şi le pierduseră sub regimul anterior, iar deţinuţii politici au fost eliberaţi. Au fost luate unele măsuri împotriva conducătorilor loviturii din 1967, dar nu au existat execuţii sau măsuri extreme de represalii. Cei trei colonei întemniţaţi într-o insulă au fost aduşi în faţa instanţei abia după alegeri. Aceştia, precum şi figurile centrale din guvernul lor au fost condamnaţi pe viaţă.

Pentru a forma un guvern stabil, Karamanlis a stabilit ca alegerile să aibă loc în noiembrie 1974, adică doar la patru luni după restabilirea guvernului constituţional, după care urma să fie organizat un plebiscit în privinţa monarhiei. După înlăturarea dictaturii militare, politica şi-a reluat, ca de obicei, cursul. Şi-a făcut apariţia un nou spectru de coaliţii politice. În extrema dreaptă a acestuia, *Uniunea Naţională Democrată* era singurul partid care susţinea monarhia şi simpatiza cu regimul trecut. Apoi, în dreapta moderată se situa partidul lui Karamanlis, *Noua Democraţie*, care era succesoarea *Uniunii Naţionale Radicale* (ERE). Fosta *Uniune de Centru* şi-a menţinut numele, noul ei lider era Ghiorghios Mavros. În partea stânga a spectrului politic, un partid nou condus de Andreas Papandreou, *Mişcarea Socialistă Panelenă* (PASOK), avea un program socialist şi neutru. *Partidul Comunist* (KKE), acum legal, se situa în extrema stânga. El s-a divizat în 1968 în *Partidul Comunist Exterior*, care mergea pe linia Moscovei, şi *Partidul Comunist Interior*, care era adept al eurocomunismului şi avea o poziţie mai independentă. Din moment ce comuniştii puteau face campanie electorală pe faţă, EDA (*Stânga Democrată Unită*) a decăzut rapid. În urma alegerilor, partidul lui Karamanlis a obţinut 54% din voturi şi deci 219 locuri în adunare. *Uniunea de Centru*, cu 21%, a primit 60 de locuri. PASOK a câştigat 14% şi 13 locuri. Alte partide de stânga care făceau parte din coaliţia EDA au obţinut 9% şi 8 locuri. *Uniunea Naţională Democrată*, cu doar 1,1%, nu

avea nici un reprezentant. În plebiscitul din decembrie în privinţa monarhiei, 69% au votat împotriva întoarcerii regelui. O problemă majoră a trecutului fusese astfel rezolvată: Grecia rămânea republică.

Cu autoritatea confirmată de un mandat popular, Karamanlis putea trece la schimbarea componenţei guvernului. Noua constituţie emisă în 1975 acorda preşedintelui puteri foarte extinse. El îi putea numi şi demite pe miniştri, inclusiv pe premier, putea dizolva adunarea şi avea drept de veto. Pentru a anula deciziile lui era nevoie de o majoritate de trei cincimi din Parlament. În acest post a fost ales Constantin Tsatsos, dar Karamanlis ca premier se bucura de principala influenţă în guvern. Grecia nu a intrat din nou în NATO, dar nu a modificat orientarea occidentală, fapt reflectat de hotărârea de a continua eforturile în vederea obţinerii statutului de membru cu drepturi depline a Comunităţii Economice Europene chiar înainte de 1984, dată stabilită anterior.

Chiar dacă a suferit unele mici înfrângeri, Karamanlis a reuşit în anii următori să-şi menţină poziţia puternică în viaţa politică grecească. În alegerile din noiembrie 1977, partidul său, *Noua Democraţie*, a primit doar 42% din voturi şi 172 din cele 300 de locuri din Parlament. Cea mai interesantă schimbare a fost creşterea manifestată de PASOK, care a câştigat 25% din voturi şi 93 de locuri; *Uniunea de Centru*, cu doar 12% din voturi, a obţinut numai 15 locuri. *Partidul Comunist* a rămas divizat, cel Exterior (aripa moscovită) înregistrând 9%, adică 11 locuri. Restul locurilor au fost câştigate de o serie de partide fragmentate de dreapta şi de stânga. În alegerile prezidenţiale din Adunarea din mai 1980, Karamanlis, în vârstă de şaptezeci şi trei de ani în acel moment, a câştigat după al treilea tur de scrutin. Sperând să impună noi alegeri înainte de data prevăzută (noiembrie 1981), cei 93 de membri ai PASOK nu au participat la vot. Ghiorghios Rallis, noul prim-ministru, şi-a anunţat intenţia de nu menţine legături strânse cu Europa Occidentală şi de a încerca să îmbunătăţească relaţiile deteriorate cu Statele Unite.

Afacerile externe, mai cu seamă chestiunea Ciprului, în care erau de asemenea implicate NATO şi Statele Unite, s-au dovedit şi acum greu de rezolvat pentru guvern. Makarios a murit în august 1977 şi a fost urmat la preşedinţie de Spiros Kiprianou. Deşi negocierile dintre guvernele grec şi turc şi cele dintre comunităţile din insulă au continuat, nu s-a putut ajunge la nici o formulă de rezolvare acceptabilă pentru ţoale părţile. Karamanlis a avut mai mult succes în alte probleme. Relaţiile cu statele din Balcani au rămas bune. În 1971 au fost restabilite legăturile diplomatice oficiale ca Albania. Karamanlis a făcut vizite în celelalte capitale balcanice şi a încurajat venirea în Grecia a liderilor acestora. Cel mai mare succes pe care l-a realizat el a fost, însă, acceptarea în iunie 1979 de către Parlamentul Greciei a intrării anticipate în *Comunitate Economică Europeană*. Principala opoziţie faţă de acţiunea aceasta venea tot din partea *Mişcării Socialiste Panelene* (PASOK). Cu toate că acest partid şi aripa moscovită a KKE au părăsit adunarea, aderarea a fost acceptată cu 193 de voturi, mai mult decât majoritatea de trei cincimi necesară ratificării ei. Fiind cel de al zecelea membru al acestui organism, Grecia a intrat oficial în CEE la 1 ianuarie 1981. Legăturile cu Europa Occidentală s-au

întărit şi mai mult în octombrie 1980, când ţara s-a alăturat din nou structurii de comandă integrată a NATO.

Andreas Papandreou: alegerile din octombrie 1981. În cel de al doilea mandat, guvernul *Noii Democraţii*, cu Rallis ca premier, dar Karamanlis fiind figura cea mai importantă, s-a confruntat cu probleme tot mai mari. Dificultăţile economice şi permanenta chestiune a Ciprului rămâneau nerezolvate. Pe lângă aceasta, această administraţie, asemeni atâtor altora dinaintea ei, a devenit ţinta unor acuzaţii de corupţie şi favoritism. De situaţia aceasta au profitat Papandreou şi suporterii lui din PASOK. Papandreou ceruse până atunci iniţierea unor acţiuni energice în politica externă şi adoptase o poziţie naţionalistă fermă în privinţa Ciprului. Extrem de critic faţă de influenţa Statelor Unite în Grecia, el voia desfiinţarea bazelor americane. Chiar mai mult, Papandreou susţinea retragerea Greciei din NATO şi din CEE. În afacerile interne, programul PASOK reclama introducerea unor reforme radicale, printre care şi naţionalizarea unora dintre industriile ţării. Cu toate acestea, chiar înainte de alegeri, Papandreou şi-a modificat atitudinea faţă de o serie de probleme critice, în ceea ce avea să fie un efort încununat de succes în câştigarea voturilor părţii moderate a electoratului.

Alegerile, care au avut loc la 18 octombrie 1981, i-au acordat PASOK 48,06% din voturi şi 172 de locuri în adunare; *Noua Democraţie*, cu 35,8%, a obţinut doar un număr de 115 reprezentanţi. *Partidul Comunist Exterior* a înregistrat un uşor progres, primind 10,9% şi 13 locuri. Noua administraţie se afla sub autoritara conducere personală a lui Papandreou; bineînţeles, preşedinte era tot Karamanlis. Să nu uităm că prevederile constituţiei din 1975 acordaseră acestei funcţii puteri extinse, care puteau însemna o piedică în calea oricărei acţiuni radicale. Fireşte că guvernul PASOK nu a iniţiat în primele luni după preluarea puterii nici o modificare drastică a politicii Greciei. În pofida declaraţiilor sale anterioare, Papandreou nu a luat nici o măsură în direcţia retragerii ţării din NATO sau CEE, iar bazele americane nu au fost închise. Relaţiile cu Turcia rămâneau încordate. Dezacordurile aveau drept motive nu numai Ciprul, ci şi conflictul referitor la pretenţiile de jurisdicţie asupra apelor Mării Egee, mai ales asupra celor din jurul insulelor greceşti.

Schimbările erau la fel de limitate şi în politica internă. Au fost introduse totuşi unele reforme: căsătoriile civile au devenit legale şi au fost elaborate o serie de planuri de îmbunătăţire a serviciilor sanitare. Guvernul şi-a declarat intenţia de a face ceva în legătură cu ineficienţa aparatului birocratic şi de a acorda mai multe puteri administraţiilor locale. Cu toată decizia lui declarată de implementare a unui program ambiţios de îmbunătăţire a stării sociale, PASOK întâmpina mari dificultăţi, provocate cel puţin parţial de problemele economice internaţionale. Din cauza ratei ridicate a inflaţiei şi a ritmului tot mai lent al creşterii economice, ţara nu prea avea posibilităţile financiare necesare reformelor sociale sprijinite de PASOK. Deşi turismul rămânea profitabil, cu 5,6 milioane de vizitatori în 1981, un alt domeniu important al economiei, transporturile navale, era confruntat cu mari dificultăţi. Astfel că, în pofida marii lui victorii în alegeri, Papandreou a întâmpinat la începutul

mandatului său de şef al guvernului obstacole concrete extrem de mari în realizarea programului declarat în campania electorală.

Aşa cum am văzut, Grecia a trecut după 1945 prin cea mai diversă experienţă politică dintre toate statele balcanice. Cu toate că sistemul economic şi social de bază a rămas stabil, schimbările politice au fost dramatice. După războiul civil, ţara a avut iniţial un guvern conservator moderat sub Papagos şi Karamanlis, apoi regimul liberal de centru al lui Ghiorghios Papandreou; guvernul acesta a fost răsturnat de o lovitură militară, conducerea fiind la început deţinută de Papadopoulos, apoi de Ioannidis. În 1974, când Karamanlis a restabilit sistemul constituţional, s-a produs o revenire la primul stadiu. Mişcarea Socialistă Panelenă (PASOK) condusă de Andreas Papandreou a câştigat alegerile din 1981, deşi partid socialist, aceasta nu avea baza ideologică marxistă a regimurilor socialiste din statele balcanice vecine.

Pe toată durata perioadei postbelice, Grecia a avut o orientare occidentala în politica externă, dar ţara a avut şi multe conflicte cu aliaţii ei. Marea Britanie şi-a recăpătat influenţa dominantă tradiţională imediat după război, dar a fost nevoită să o cedeze în 1947 Statelor Unite. Grecia a devenit astfel parte integrantă a sistemului de apărare al NATO din estul Mediteranei. Acest aliniament a slăbit în timpul crizei din Cipru din 1974, când guvernul grec a considerat că americanii nu le acordaseră un sprijin corespunzător. Îndepărtarea de aceştia i-a determinat pe liderii greci să stabilească relaţii mai strânse cu ţările Europei Occidentale; Grecia a intrat în *Comunitatea Economică Europeană* şi a căutat totodată să strângă legăturile cu vecinele ei din Balcani. Chestiunea Ciprului a rămas preocuparea centrală a politicii externe. Chiar dacă a susţinut în campania din 1981 un program care ataca apartenenţa Greciei la NATO şi CEE, după venirea la putere Papandreou nu a iniţiat nici o acţiune imediată în acest sens.

În pofida faptului că Grecia a avut în general un guvern constituţional de tip occidental în perioada postbelică – cu excepţia celor şapte ani de dictatură militară – ţara a suferit schimbări enorme. Ca şi vecinele ei, Grecia a trecut printr-o revoluţie demografică. După terminarea războiului civil a apărut un exod masiv spre zona urbană; emigraţia dinaintea războiului a continuat până în 1975, când a început să se manifeste o tendinţă contrarie. Smulsă din satele ei tradiţionale, fosta populaţie rurală a trebuit să se adapteze la noile condiţii, dar, ca toţi grecii, beneficia de avantajele oferite de tehnologia modernă şi de eforturile vizibile depuse în vederea ridicării nivelului economic al ţării. Permanentele probleme sociale şi economice ale începutului anilor ’80 erau, cel puţin într-o oarecare măsură, împărtăşite şi de celelalte state şi reflectau situaţia internaţională dificilă a perioadei.

VI. IUGOSLAVIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Pretenţiile teritoriale ale Iugoslaviei postbelice. La sfârşitul celui de-al doilea război mondial, Iugoslavia era fără îndoială cea mai puternică ţară din Balcani – practic, cu excepţia Uniunii Sovietice, cel mai influent stat din Europa de Est. Ea avea o armată impresionantă formată din 800.000 de luptători experimentaţi aflaţi sub un comandament pur naţional şi un regim revoluţionar care avea relaţii strânse şi prieteneşti cu Moscova. Încrezători în puterea pe care o deţineau, conducătorii partizanilor elaboraseră un program de perspectivă vast şi ambiţios. Pe lângă schimbările economice, sociale şi politice pe care voiau să le introducă în ţară, ei doreau în acelaşi timp să atingă anumite obiective teritoriale şi ţeluri legate de politica externă. Partizanii iugoslavi dobândiseră deja o poziţie dominantă la Tirana. În afară de aceasta, cu toate că aveau controlul deplin al Macedoniei, ei urmăreau unirea sectorului pirinean cu cel egeean sub conducerea guvernului de la Skopje. Această acţiune părea să fie dusă la bun sfârşit prin negocieri cu guvernul bulgar şi avea să facă pate dintr-un aranjament menit să facă din Bulgaria a şaptea republică iugoslavă. Guvernul iugoslav spera să obţină teritorii situate în partea de nord prin tratatele de pace care urmau să fie negociate cu Italia şi Austria. Marile premii ale acestei zone erau peninsula istriană şi oraşul Istria, care constituia ţinta majoră a iugoslavilor. În plus, ei nădăjduiau să anexeze şi provincia austriacă a Carinthiei, a cărei populaţie era parţial alcătuită din sloveni.

În calea realizării acestui program ambiţios se aflau însă mari obstacole, mai ales în privinţa Istriei şi a Carinthiei. O dificultate importantă era constituită de faptul că Iugoslavia nu era susţinută în planurile ei de nici o mare putere. Opoziţia sovietică avea să se dovedească a fi în cele din urmă deosebit de eficientă în blocarea încercării constituire a unei federaţii balcanice. Sprijinul occidental a fost pierdut datorită unor anumite acţiuni ale Iugoslaviei care au dus la îndepărtarea de ea a Marii Britanii şi a Statelor Unite. După cum am menţionat, principalele legături cu o putere străină a partizanilor fuseseră în timpul războiului cele cu britanicii prin intermediul misiunii militare a acestora. Churchill se aşteptase să obţină cel puţin 50% din influenţa din zona aceasta după război. După repurtarea victoriei, partizanii îşi manifestaseră, însă, imediat preferinţa clară pentru lagărul socialist prin stabilirea unei strânse cooperări cu reprezentanţii sovietici şi declarând fără echivoc că vor respinge orice amestec occidental. Mai rău, a izbucnit curând un conflict pe faţă cu Statele Unite, în august 1946, după mai multe proteste privind violarea spaţiului lor aerian, avioanele iugoslave au obligat un avion de transport american să aterizeze, după care au doborât un alt avion, ceea ce a dus la pierderea a cinci vieţi omeneşti. Cu toate că guvernul a plătit în cele din urmă o despăgubire, incidentul acesta a marcat începutul unei perioade de relaţii foarte proaste cu Washingtonul. Bineînţeles ca Iugoslavia se putea aştepta la susţinerea Statelor Unite sau a Marii Britanii în atingerea obiectivelor ei teritoriale mai controversate.

Pe lângă atitudinea ei negativă faţă de anumite aspecte ale cooperării balcanice, Uniunea Sovietică avea rezerve şi în privinţa chestiunilor legate de Carinthia şi Triest. Referitor la Carinthia, guvernele occidentale considerau menţinerea ei în stăpânirea Austriei drept vitală pentru existenţa acesteia, pe care erau decise să o reinstituie ca stat independent. Din punctul iugoslav de vedere, Uniunea Sovietică nu era interesată în urgentarea rezolvării statutului Austriei. Atât timp cât nu era încheiat un tratat, trupele sovietice puteau rămâne pe teritoriul ei şi păstra liniile de comunicaţie prin România şi Ungaria, ţinând astfel aceste două state sub ocupaţie militară. În problema Triestului guvernul sovietic s-a dovedit până la urmă reticent să între în conflict cu Occidentul sau să-şi pericliteze interesele din alte părţi doar ca să-i facă pe Belgradului. Soarta acestui oraş juca un rol important în politica Italiei şi trebuia să ţină cont şi de poziţia comuniştilor italieni.

În cadrul negocierilor de pace Iugoslavia a revendicat iniţial toată provincia italiană Venezia. În mai 1945 forţele partizanilor ocupau cea mare parte a acestei regiuni. În urma puternicei presiuni a Statelor Unite şi Marii Britanii, ele au fost nevoite să se retragă din Istria apuseană pe o linie care lăsa în mâinile aliaţilor occidentali oraşe importante ca Puia, Triest şi Gorizia. În negocierile legate de formularea unui tratat de pace pentru Italia, Uniunea Sovietică a susţinut la început pretenţiile iugoslave. Guvernele britanic şi american vroiau în schimb să-i permită Italiei să păstreze Triestul şi Istria de vest. În iulie 1946, Uniunea Sovietică, Marea Britanie şi Statele Unite au acceptat o soluţie de compromis propusă de Franţa prin care îi era atribuită Iugoslaviei cea mai mare parte a Istriei, dar care prevedea totodată instituirea unui *„Teritoriu Liber al Triestului compus din oraşul propriu-zis şi din câteva ţinuturi din jurul acestuia”*. Acest teritoriu urma teoretic să aibă în cele din urmă un guvern internaţional. El era împărţit în două zone: cea de nord, din care făcea parte şi Triestul, cunoscută sub numele de Zona A, care se afla sub administraţie britanică şi americană. Zona B, situată în sud, a fost trecută sub control iugoslav. Prin tratatul de pace semnat cu Italia în februarie 194, Iugoslavia primea un teritoriu de 2.995 de mile pătrate (aproximativ 8.000 de kilometri pătraţi) cu aproape 600.000 de locuitori. În pofida acestor câştiguri mari, guvernul iugoslav era în continuare nemulţumit de aranjamentul referitor la Triest şi dezamăgit din cauza a ceea ce el considera drept eşecul sovieticilor de a-i susţine în mod corespunzător interesele.

Deşi graniţa de nord a Iugoslaviei a fost trasată de marile puteri, problemele teritoriale ale celorlalte frontiere au fost rezolvate prin negocieri între statele din Balcani a partidelor comuniste naţionale. Datorită superiorităţii lui militare, avantajul era deţinut în acest cadru de guvernul iugoslav. Regiunea Kosovo a fost reocupată. Au fost luate măsuri de represiune împotriva populaţiei albaneze şi au izbucnit lupte crâncene. Zona a fost ulterior anexată la Serbia ca regiune autonomă, iar albaneza a fost recunoscută ca limbă oficială. Practic însă, a fost restabilită dominaţia şuţilor în Albania propriu-zisă, reprezentanţii iugoslavi au preluat pur şi simplu vechiul rol al italienilor. Era exercitată o

puternică influenţă politică; au fost trimişi în ţară experţi şi consilieri şi au fost elaborate planuri de exploatare a resurselor economice locale.

Chestiunea cu adevărat dificilă era cea referitoare la Macedonia. *Partidul Comunist Iugoslav* reuşise în timpul războiului să dobândească o poziţie dominantă în sectorul Vardarului, care a devenit una dintre cele şase republici ale noii Iugoslavii. Cele mai mari probleme implicau statutul Macedoniei pirineene şi egeene. Soarta ţinuturilor macedonene fusese principala cauză a înverşunării şi controversei între statele din Balcani încă din 1878. Chiar şi guvernul României avansase revendicări pe baza populaţiei vlahe. Prin Tratatul de la Stefano din 1878 Bulgariei îi fusese atribuită cea mai mare parte a acestor ţinuturi precum şi Tracia, un aranjament care corespundea cu ceea ce era considerat la vremea aceea drept caracterul naţional al regiunii. După împărţirea statului bulgar prin *Tratatul de la Berlin*, opinia publică bulgară a rămas convinsă că macedonenii erau mai curând bulgari. Zona a devenit, ulterior, centrul unor conflicte violente. Interesele grecilor şi bulgarilor au dus la organizarea de societăţi culturale şi de bande teroriste. Unele grupuri sprijineau ideea unei Macedonii independente pe baza caracterului etnic distinct al populaţiei ei. Trebuie să menţionăm că guvernul bulgar nu era deloc indiferent faţă de acest punct de vedere. Dacă anexarea directă a întregii regiuni s-ar fi dovedit imposibilă, liderii bulgari erau în general în favoarea creării unui stat macedonean separat; ei erau siguri că acesta va colabora strâns cu Sofia şi că se va realiza în cele din urmă unirea. După războaiele balcanice din 1912 şi 1913, însă, în locul acestei alternative, Bulgaria a trebuit să fie de acord cu împărţirea Macedoniei, cea mai mare parte a teritoriului acesteia fiind atribuit Serbiei. Districtul pirinean, case alcătuia doar 10% din suprafaţa ei totală, constituia o substituire lipsită de importanţă faţă de obiectivele mai largi ale bulgarilor.

În anii scurşi între cele două războaie mondiale, Macedonia a rămas în centrul violenţelor şi controverselor. Belgradul a încercat să administreze ţinuturile sub numele de *„Serbia de Sud”* şi să-i trateze pe locuitorii ei drept sârbi, deşi conflictele naţionale nu au avut aici intensitatea celor dintre sârbi şi croaţi, ele au constituit realmente un element care avea să slăbească pe viitor statul iugoslav. *Organizaţia Revoluţionară Macedoneană Internă* (ORMI) a Macedoniei, care era pro-bulgară coopera cu *Ustaşa* croată, ambele primind sprijin din partea italienilor şi a ungurilor. În aceeaşi perioadă s-a produs o schimbare foarte importantă în Macedonia grecească. Colonizarea refugiaţilor greci din Anatolia şi schimbul între populaţii făcuseră ca regiunea aceasta şi Tracia de vest să aibă o populaţie predominant grecească.

Chestiunea macedoneană, ca şi alte controverse naţionale, a fost discutată, larg la întrunirile *Partidului Comunist Iugoslav* şi ale *Kominternului*. Pentru partida iugoslavă, principalul punct al problemei era dacă statul lor reprezenta o uniune a celor trei *„triburi”*, adică sârbii, croaţii şi slovenii, sau era într-adevăr bazat pe o naţionalitate iugoslavă. La început, macedonenii nu erau consideraţi drept o entitate separată. O conferinţă din 1923 a partidului a acceptat poziţia federală şi a fost chiar de

acord cu faptul că naţiunile componente aveau dreptul să instituie state separate. Cu toate că macedonenii şi muntenegrenii nu erau puşi pe acelaşi plan cu cele trei popoare dominante, ei erau de asemenea, priviţi ca fiind victime ale *„hegemoniei”* sârbeşti. Era acceptat dreptul fiecărei *„naţiuni”* iugoslave la autodeterminare şi succesiune. Decizia aceasta reflecta punctul de vedere al Kominternului. Poziţia *Kominternului* era pe linia obiectivului urmărit de ORMI şi era sprijinită de *Partidului Ţărănesc Croat*, care era şi el de părerea reorganizării pe baze federale a Iugoslaviei.

Aceste probleme au continuat fireşte să fie dezbătute aprins în cadrul unui for de partide iugoslave. Ca şi în organizaţia de partid grecească, membrilor le era greu să fie entuziaşti faţă de pierderea unor ţinuturi ale statului lor. Cu toate acestea, în mai 1926, la cel de al treilea congres al partidului iugoslav a fost adoptat punctul de vedere al *Kominternului*. Iugoslavia a fost declarată un stat multinaţional în care Macedonia constituia o componentă aparte. Ţara trebuia, deci, să fie reorganizată într-o federaţie de republici muncitoreşti-ţărăneşti în baza principiului naţionalităţii. Politica aceasta a fost reafirmată la al patrulea congres, care a avut loc la Dresda în 1928. Cu alte cuvinte, în pofida efectelor devastatoare pe care o asemenea acţiune le-ar fi avut asupra intereselor generale ale Iugoslaviei şi a echilibrului de forţe din Balcani, era aprobată desfacerea ei în teritorii care aveau să fie controlate de autorităţi separate.

O modificare a acestei atitudini în privinţa chestiunii naţionale şi implicit a Macedoniei s-a produs în 1935. În perioada aceasta, *Kominternul* a decis o schimbare a politicii gen *front popular* aplicată de membrii lui şi cooperarea acestora cu alte partide în vederea contracarării influenţei tot mai mari a aripii drepte şi a fascismului. *Partidul Comunist Iugoslav* a adoptat ca atare o atitudine mai favorabilă faţă de stat, ca fiind o uniune firească şi nu artificială. Obiectivul lui declarat era organizarea acestuia într-o federaţie de naţionalităţi egale. Au fost, de asemenea, propuse eforturi mai mari în scopul întăririi organizaţiilor comuniste din Bosnia, Herţegovina şi Macedonia, cărora li se acordase până atunci o atenţie mai mică. Într-o întrunire de partid desfăşurată în 1940 la Zagreb, participanţii au cerut aplicarea principiului autodeterminării în Bosnia, Herţegovina, Muntenegru, Macedonia şi în regiunile albaneze. Programul acesta a constituit după aceea politica fundamentală a comuniştilor iugoslavi. Partidul nu mai sprijinea măsurile care ar fi dus la împărţirea statului sau la cedarea vreunui teritoriu; urma să fie garantată *„autodeterminarea”*, dar numai în cadrul federaţiei iugoslave. Guvernul provizoriu a fost instituit în baza a şase republici constituente, Macedonia fiind una dintre acestea. Au fost apoi depuse eforturi de lărgire a zonei în vederea includerii regiunilor pirineană şi egeeană. Era firesc ca aceste obiective să ducă la declanşarea unui conflict nu numai între liderii iugoslavi şi guvernele statelor vecine, ci şi cu partidele comuniste ale acestora. De exemplu, guvernul bulgar din timpul domniei lui Boris sperase să obţină regiunea aceasta şi Tracia; aceste realizări i-ar fi conferit statului lui poziţia dominantă în Balcani. După lovitura bulgară din 1944 şi intrarea armatei sovietice în ţară, bulgarii puteau spera încă să-şi exercite influenţa în Macedonia. Guvernul *Frontului Patriei* a

trecut pur şi simplu în tabăra adversă în timpul războiului, drept urmare, soldaţii bulgari care ocupau Macedonia erau teoretic de aceeaşi parte ca şi partizanii. Cu toate acestea, nici un guvern bulgar, fie el comunist sau monarhist, nu putea renunţa la Macedonia. Existau totuşi speranţe în privinţa înfiinţării unui stat autonom – soluţie acceptată în continuare de Sofia. *Frontul Patriei* a elaborat în 1943 o declaraţie în care îşi reafirma poziţia: *„Macedonia este un veritabil măr al discordiei. Râuri de sânge au fost vărsate pentru ea... Ea constituie leagănul renaşterii bulgare... Pentru a fi evitate noi greşeli istorice şi a i se acorda Macedoniei o pace de durată, Frontul Patriei proclama cuvântul la ordinea zilei – „Macedonia e a macedonenilor”... Singura soluţie salvatoare este o Macedonie integră, liberă şi independentă. Numai astfel poate ea înceta să mai fie măr al discordiei şi să devină o legătură sănătoasă şi unificatoare între toate popoarele balcanice”*. Propunerea aceasta constituise un element fundamental al programelor anterioare ale comuniştilor în privinţa acestei zone, dar principala problemă rămânea lipsa unui acord general asupra modului în care ar fi trebuit să fie instituită o astfel de federaţie. Fiecare guvern avansa propuneri care slujeau cel mai bine propriilor lui interese. Planurile Iugoslaviei din perioada aceasta erau cu siguranţă menite să-i sporească puterea. Unul dintre obiectivele de bază era realizarea unirii cu Macedonia pirineană. S-a propus apoi ca statul bulgar să se alăture unei federaţii iugoslave, dar pe o bază care ar fi redus-o la o poziţie asemănătoare celor şase republici constituente. Bulgaria ar fi avut deci un statut egal cu cel al Bosniei, Muntenegrului şi, firește, cu cel al Serbiei sau Croaţiei.

Negocierile asupra Macedoniei şi a unei posibile federaţii dintre Bulgaria şi Iugoslavia au început în noiembrie 1944. Poziţia bulgarilor era extrem de slabă în comparaţie cu cea a iugoslavilor. Propunerea iugoslavă ca Bulgaria să constituie a şaptea republică a fost firește respinsă. Nici guvernul iugoslav nu putea accepta propunerea bulgară de unire a celor două ţări pe picior de egalitate. Era în acelaşi timp exercitată o mare presiune asupra Bulgariei pentru ca aceasta să cedeze Macedonia pirineană. *Partidul Comunist Bulgar* a mers foarte departe în august 1946 în direcţia acceptării propunerilor iugoslave, fiind de acord cu stabilirea de relaţii culturale sectoarele în Pirin şi Vardar. Unirea trebuia însă avută în vedere numai după stabilirea altor relaţii politice între Bulgaria şi Iugoslavia, cum erau încheierea unui tratat alianţă şi desfiinţarea barierelor vamale şi a graniţei. Totuşi, în pofida sprijinului de felul acordat ideii autonomiei Macedoniei, autorităţile bulgare nu au luat nici o măsură de garantare a unui statut separat zonei pirineane. Punctul culminant al politicii de cooperare a fost atins în august 1947, când avut loc la Bled o întâlnire între Tito şi Dimitrov. Au fost puse aici bazele apropieri treptate şi ale instituirii în cele din urmă a unei federaţii. În ceea ce priveşte chestiunea Macedoniei, s-a stabilit ca Iugoslavia să iniţieze un program activ de propagandă culturală în regiunea pirineană. Drept rezultat al acestei înţelegeri guvernul iugoslav a inaugurat o masivă campanie de propagandă, din care făcea trimiterea la douăzeci şi trei de profesori... *„ca să asigure predarea corectă a limbii literare şi a istoriei Macedoniei”*. Aceşti profesori nu s-au limitat totuşi la îndeplinirea acestei

sarcini. Ei au ţinut cursuri pentru analfabeţi şi pentru adulţi în limba macedoneană şi istorie a Macedoniei. Au ţinut conferinţe asupra vieţii din Republica Populară Macedoneană şi au fondat un Teatru Naţional Macedonean pentru prezentarea pieselor macedonene. Ei au înfiinţat un trust de presă, numit *„Cartea macedoneană”*, care a publicat în câteva luni peste 80.000 de cărţi, broşuri şi reviste. Guvernul Republicii Populare Macedonene a acordat 149 de burse studenţilor din Macedonia pirineană şi a înfiinţat cursuri pentru profesori la care s-au înscris un număr de 135 de profesori din Macedonia pirineană.

În pofida acordului de la Bled şi a relaţiilor ostentativ prieteneşti cu Belgradul, guvernul bulgar era extrem de îngrijorat de aceste activităţi. Situaţia din timpul războiului era complet răsturnată. În timp ce în 1941 fusese organizată o imensă campanie de propagandă bulgară în Macedonia în regiunea Vardarului, acum era în curs de desfăşurare o mişcare pro-Skopje în Macedonia pirineană.

În noiembrie 1947 Tito i-a făcut lui Dimitrov o vizită la Sofia, cu care ocazie s-a semnat un tratat de prietenie. Atât Bulgaria cât şi Iugoslavia erau în favoarea cedării în cele din urmă a Macedoniei egeene şi a unirii ei cu celelalte două regiuni. Tito îşi exprimase în 1945 poziţia fermă faţă de unitatea macedoneană. Soarta Macedoniei greceşti, ca şi aceea a celorlalte două sectoare, avea să fie dependentă de rezultatul războiului civil din Grecia şi de ruptura dintre Belgrad şi Moscova.

Conflictul sovieto-iugoslav. Pe durata primilor ani de după terminarea celui de-al doilea război mondial, se credea nu numai că Iugoslavia va rămâne cel mai puternic stat balcanic, dar şi că ea va ocupa un loc important în cadrul afacerilor Europei. Tito avea cu siguranţă intenţia să obţină un rol major în tabăra comunistă. El a negociat în 1946 tratate cu Albania, Polonia şi Cehoslovacia, cu Bulgaria în 1946 şi 1947 şi cu România în 1947. Influenţa iugoslavă în cercurile comuniste internaţionale era destul de puternică. Partidele sovietic şi iugoslav sprijineau acum formarea unei organizaţii internaţionale care să înlocuiască parţial *Kominternul* desfiinţat de Stalin în 1943. În septembrie 1947, reprezentanţii partidelor din Bulgaria, Ungaria, România, Cehoslovacia, Iugoslavia, Uniunea Sovietică, Franţa şi Italia s-au întâlnit în Polonia şi au înfiinţat *Biroul de Informaţii al Partidelor Comuniste*, sau *Kominformul*. Aşa cum indica titlul acestuia, principalul lui obiectiv era instituirea unui centru de schimburi de informaţii, al cărui cartier general era în Belgrad. Ulterior a fost editat şi un ziar, *„Pentru o pace durabilă, pentru o democraţie populară”*.

Cu tot rolul relativ independent asumat de liderii partizanilor în timpul războiului, ei se aşteptau cu toţii la stabilirea pe viitor a unei strânse cooperări cu Uniunea Sovietică. În afară de Tito, guvernul era dominat în acest moment de patru oameni, care deţineau puteri dictatoriale: Rankovic în domeniul securităţii, Kardelj în cel al politicii externe, Milovan Djilas la propagandă şi Boris Kidric planificarea economiei. Toţi erau profund devotaţi Uniunii Sovietice. Exprimând o atitudine comună tuturor membrilor loiali de partid, Djilas scria mai târziu: *„Întrucât eu, ca orice alt comunist, aveam înrădăcinată în mine ideea aceasta şi eram convins că nu putea exista vreo opoziţie între Uniunea*

Sovietică şi un alt popor, mai ales faţă de un partid marxist revoluţionar cum era într-adevăr partidul iugoslav”. *„Comuniştii iugoslavi*, scria el în continuare, *idealizau situaţia din Uniunea Sovietică; pentru ei Moscova nu era doar un centru politic şi spiritual, ci şi realizarea unei idei abstracte – „societatea fată clase” – ceva care făcea ca sacrificiile şi suferinţele lor să fie nu numai uşor de suportat şi plăcute, dar care le justifica în ochii lor însăşi existenţa”*.

Stalin devenea şi el mai mult decât o fiinţă umană: în temniţele subterane şi în holocaustul războiului şi în nu mai puţin violentele crize şi încleştări spirituale cu duşmanii interni şi externi ai comunismului, Stalin era ceva mai mult decât un comandant militar. El era întruchiparea unei idei transfigurate în minţile comuniştilor sub forma unei idei pure şi deci a ceva infailibil şi lipsit de păcate. Stalin reprezenta lupta victorioasă a zilelor noastre şi fraternitatea oamenilor zilei de mâine. Cu toate că Tito petrecuse o lungă perioadă de timp la Moscova înainte de război, el rămăsese într-o poziţie subordonată şi nu beneficiase de încrederea oficialilor din vârful ierarhiei de partid sovietice. Tito îi făcuse totuşi în septembrie 1944 o vizită secretă lui Stalin ca să negocieze trecerea armatei sovietice prin Iugoslavia. În pofida entuziasmului iniţial al Iugoslaviei pentru cooperarea cu marea putere comunistă, au apărut imediat probleme. În trecerea lor prin ţările *„eliberate”* trupele sovietice au produs mari nemulţumiri prin violenţa şi comportamentul nedisciplinat; fraţii şi duşmanii au avut de suferit în egală măsură. Deşi armata aceasta a străbătut numai colţul de nord-est al Iugoslaviei, Djilas nota că, printre alte delicte au fost înregistrate *„121 de cazuri de viol, dintre care 111 au fost urmate de crime, 1.204 de jafuri însoţite de agresiune”*. Spre deosebire de alte regimuri care aveau o poziţie mai slabă, oficialii iugoslavi au protestat cu vehemenţă. Acuzaţiile îl nemulţumeau foarte mult pe Stalin, care i-a declarat delegaţiei iugoslave că nu vedea cum te puteai plânge dacă un soldat, după ani de luptă, *„se distra cu o femeie”* sau punea mâna pe *„câteva fleacuri”*.

Un alt motiv de fricţiune era provocat de faptul că sovieticii nu apreciau cum se cuvine ceea ce partizanii considerau drept realizările lor majore din timpul războiului. Extrem de încrezătoare în ea însăşi, chiar arogantă, conducerea iugoslavă era convinsă că adusese o contribuţie însemnată la victoria Aliaţilor. Se pare că nu numai oficialii sovietici nu înţelegeau greutăţile speciale ale luptei partizanilor, dar nici Stalin însuşi nu ezita să-l ia peste picior pe Tito în legătură cu performanţele superioare ale soldaţilor bulgari, comentând: *„Iar ai dumneavoastră, iugoslavii, sunt tot partizani, nepregătiţi pentru luptele serioase de pe linia frontului”*. Şi mai gravă era convingerea din ce în ce mai fermă a liderilor Iugoslaviei că guvernul sovietic nu intenţiona să le susţină interesele pe plan internaţional. Ei erau deosebit de îngrijoraţi de comunicatele privind înţelegerile dintre cei trei mari Aliaţi asupra împărţirii Balcanilor în sfere de influenţă şi de lipsa de sprijin a sovieticilor în problema Triestului şi în cea a Carinthiei. Persista sentimentul de nesiguranţă că ţara avea să fie iar victima maşinaţiunilor marilor puteri. Existau şi multe nemulţumiri în privinţa chestiunilor economice. În loc să ajute dezvoltarea economică a Iugoslaviei, se părea că Uniunea Sovietică avea de gând să ia măsuri împotriva riscului de

a avea o potenţială rivală. Aşa cum comenta un tânăr comunist la vremea aceea: *„De-a lungul întregii istorii, sârbii şi croaţii au trudit pentru alţii, ei bine, am fost la fel de buni pe cât se spunea despre noi, aşa că nu trebuia decât să fim tot aşa şi pe mai departe. Urma să săpăm ca să scoatem cărbune şi minereuri, dar nu să construim uzine ca să ne prelucrăm fierul şi să-l transformăm în oţel cu care să facem maşinile de care aveam nevoie... Nu, urma să ne trimitem bogăţiile peste hotare sub formă brută ca întotdeauna, să fim ca şi mai înainte o colonie. După luptele din vremurile trecute împotriva turcilor, austriecilor şi ungurilor, după propriile noastre lupte cu naziştii şi italienii, urma să avem în continuare drumuri înnoroiate, să păşim pe ele în apankele [sandale] noastre ţărăneşti şi să ne dăm la o parte la trecerea pe lângă noi a inginerilor ruşi în automobilele lor exact aşa cum făceau sârbii atunci când treceau turcii călare pe catârii lor!”*.

Autorităţile iugoslave erau profund nemulţumite şi de penetrarea sovieticilor în ţara lor pe alte două căi: prin intermediul agenţilor secreţi şi prin cel al propagandei. Ele erau conştiente de faptul că reprezentanţii sovietici urmăreau să recruteze agenţi şi prieteni din cadrul centrelor vitale ale armatei şi poliţiei secrete şi din rândul vârfurilor ierarhiei administraţiei economice. Guvernul rus exercita totodată presiuni asupra iugoslavilor ca să includă în programele lor de radio muzică rusească, în repertoriul teatrelor şi cinematografelor lor piese şi filme ruseşti, iar în presă articole referitoare la glorioasele realizări ale Uniunii Sovietice. Nu exista nici o reciprocitate: în Iugoslavia erau publicate 1.850 de căiţi sovietice, iar la Moscova apăreau în schimb două cărţi iugoslave.

Analizând cauzele rupturii dintre guvernele sovietic şi iugoslav, probele cele mai importante provin fireşte din surse iugoslave. Unii dintre participanţii la aceste evenimente au publicat ulterior relatări despre propriile lor experienţe, iar guvernul a dat publicităţii multe dintre documentele de bază care reflectau opiniile celor două părţi. Din aceste relatări reiese că motivul principal al discordiei era atitudinea independentă a Iugoslaviei şi faptul că guvernul sovietic nu era consultat în privinţa oricărei acţiuni a acesteia, fie ea internă sau internaţională. Desigur, liderii iugoslavi făcuseră în trecut mişcări majore fără să ceară avizul sovieticilor. Ei nu instalaseră un adevărat guvern de tip *front popular* după război, ceea ce contravenea dorinţei guvernelor sovietic, britanic şi american. Amestecul în războiul civil din Grecia şi negocierile dintre Iugoslavia şi Bulgaria în privinţa federaţiei constituiseră o iniţiativă pur iugoslavă. Dominaţia Iugoslaviei în Albania, ceea ce Stalin numea *„înghiţirea”* acestei ţări, era rezultatul unilateral al deciziei Belgradului, chiar dacă dictatorul sovietic nu o dezaprobase.

În pofida semnelor de fricţiune manifestate frecvent după încheierea războiului o criză a relaţiilor sovieto-iugoslave s-a declanşat abia în primăvara anului 1948. În februarie, Stalin a convocat la Moscova delegaţii atât din Iugoslavia cât şi din Bulgaria ca să-i dojenească în legătură cu politica *„greşită”* dusă de guvernele lor. Reprezentanţii Iugoslaviei erau Kardelj, Djilas şi Vladimir Bakaric, premierul Croaţiei. Delegaţia Bulgariei era şi mai impresionantă, din ea făcând parte Dimitrov, pe atunci prim-ministru, Traiko Kostov, vice-premier, şi Vasil Kola preşedintele Republicii Populare

Bulgare. La aceste întâlniri Stalin şi-a exprimat limpede nemulţumirea faţă de acţiunile independente ale vizitatorilor lui, mai ales faţă de recenta trimitere în Albania a două divizii iugoslave. Atunci când acest fapt a fost justificat prin faptul că acestea erau necesare în cazul apariţiei unor complicaţii in cadrul războiului civil din Grecia, dictatorul sovietic şi-a exprimat energic dezaprobarea în legătură cu intervenţia şi dorinţa de a se pune capăt revoltei greceşti. El a criticat aspru şi planurile iugoslavilor şi bulgarilor de formare a unei federaţii. Înainte de a se întoarce acasă, Kardelj a fost nevoit să semneze un acord prin care Iugoslavia se obliga pe viitor să consulte Uniunea Sovietică în problemele de politică externă de interes comun.

Relaţiile dintre Iugoslavia şi Uniunea Sovietică ajunseseră într-un moment de criză. Era clar că problema cu care se confrunta guvernul iugoslav era dacă avea să menţină atitudinea independentă sau să se supună Moscovei. Decişi să-şi păstreze libertatea de acţiune, liderii iugoslavi şi-au exprimat limpede refuzul de a accepta relaţia de satelit. Sovieticii au trecut imediat la represalii. În februarie 1948, guverna sovietic a întrerupt negocierile aflate în plină desfăşurare pentru încheierea unui tratat comercial. În martie au fost rechemaţi consilierii militari şi civili sovietici. Punctele fundamentale aflate în dispută au fost formulate într-un schimb de scrisori publicate ulterior de guvernul iugoslav. Acestea erau semnate pe de o parte de Kardelj, iar pe de alta de Stalin şi Molotov. Învinuirile sovieticilor acopereau un spectru larg, în care erau incluse acuzaţiile părţii iugoslave, organizarea politică a statului, tratamentul aplicat consilierilor sovietici şi atitudinea *„arogantă”* a liderilor iugoslavi, *„care nu suferă de modestie excesivă şi sunt încă îmbătaţi de succesele care nu sunt chiar aşa de mari”*. Într-un paragraf extrem de jignitor tot din scrisoarea sovietică din 4 mai 1948, pretenţiile partizanilor faţă de comportarea lor deosebit în timpul războiului erau tratate astfel: *„Trebuie, de asemenea, să spunem că serviciile aduse de partidele comuniste polone, cehoslovac, maghiar, român, bulgar şi albanez nu sunt mai prejos decât cele ale partidului iugoslav. Cu toate acestea, liderii acestor partide se comportă modest şi nu se laudă cu succesele lor aşa cum fac liderii iugoslavi, care au împuiat urechile tuturor cu laudele lor de sine fără limită [...] Chiar dacă partidele comuniste francez şi italian au repurtat şi acum succese mai mici decât PCI. Acest fapt nu se datorează vreunor calităţi speciale ale PCI, ci în primul rând din cauză că, după distrugerea cartierului general al partizanilor iugoslavi de către trupele de paraşutişti germane, într-un moment când mişcarea de eliberare a poporului din Iugoslavia trecea printr-o criză serioasă, armata sovietică a venit în ajutorul poporului iugoslav, l-a zdrobit pe invadatorul german, a eliberat Belgradul şi a creat astfel condiţiile necesare venirii la putere a PCI. Din nefericire, armata sovietică nu a dat şi nu a putut da un asemenea ajutor şi partidelor comuniste francez şi italian”*.

În replicile lui, Tito şi-a apărat partidul de acuzaţiile concrete şi a justificat punctul de vedere al iugoslavilor. Ca expresie politică, scrisoarea lui din 13 aprilie arată o importanţă deosebită. El afirma aici că: *„Indiferent cât de mult ar îndrăgi oricare dintre noi ţara socialismului, URSS-ul, el nu-şi*

poate în nici un caz iubi ţara mai puţin, ceea înseamnă tot socialism pus în practică”. Într-o secţiune de mai jos a aceeaşi scrisori este enunţată teza căilor diferite ale socialismului, care avea să devină poziţiei iugoslave: *„Studiem şi luăm drept exemplu sistemul sovietic, dar noi aplicăm socialismul în ţara noastră în forme oarecum diferite. Într-o perioadă dată, în condiţiile specifice ale ţării noastre şi ţinând seama de situaţia internaţională creată după războiul de eliberare, noi încercăm să punem în aplicare cele mai bune forme de acţiune pentru a realiza socialismul. Nu facem aceasta ca să dovedim că drumul urmat de noi este mai bun decât cel ales de sovietici, că inventăm ceva nou, ci pentru că acest lucru ne este impus e viaţa noastră de zi cu zi”*.

Poziţia sovieticilor a beneficiat fireşte de sprijinul deplin al guvernelor din blocului comunist. În iunie a avut loc la Bucureşti o întrunire a *Kominformului* la care iugoslavii au refuzat să participe. La 28 iunie membrii *Kominformului* au exclus Iugoslavia şi au emis o declaraţie dură care repeta acuzaţiile anterioare şi îi ataca personal pe Tito, Rankovic şi Djilas. Partidul iugoslav era incitat pe faţă să-şi răstoarne conducerea: *„Biroul de Informaţii consideră că un asemenea regim terorist degradant nu poate fi tolerat de partidul comunist. Interesele legate de însăşi existenţa şi dezvoltarea Partidului Comunist Iugoslav cer să i se pună capăt acestui regim”*. Atacul deschis şi direct la adresa liderilor iugoslavi le dădea acestora puţine şanse, ei erau puşi în faţa destituirii, întemniţării şi poate chiar a dispariţiei fizice, bineînţeles că ei au ales calea sfidării Uniunii Sovietice şi a *Kominformului*. Au fost luate măsuri pe plan intern. Doi oficiali de frunte, Andrija Hebrang şi Streten Zujovic, fuseseră deja daţi afară din partid. În august, generalul Arso Jovanovic, fostul şef al Statului Major al trupelor de partizani, a fost împuşcat în timp ce încerca să treacă graniţa în România. Cei suspectaţi că ar fi adepţi ai *Kominformului* din cadrul guvernului sau al partidului au fost destituiţi şi întemniţaţi. În iulie, la primul congres ţinut după război, Tito a vorbit timp de nouă ore în faţa a 2.300 de delegaţi. Cu toate că şi-a apărat poziţia, el nu a adus critici pe faţă la adresa lui Stalin sau a Uniunii Sovietice. Această politică avea să fie menţinută timp de încă un an. În intervalul acesta Uniunea Sovietică nu a atacat direct Iugoslavia, ci prin intermediul *Kominformului*.

Statele comuniste erau acum divizate în două tabere în problema relaţiilor cu Uniunea Sovietică. La 5 decembrie 1948, ziarul *Kominformului* scria următoarele: *„Atitudinea faţă de Uniunea Sovietică constituie acum testul de devotament faţă de cauza internaţionalismului proletar”*. Ultimele două cuvinte aveau să rămână cuvintele de cod ale loialităţii faţă de Uniunea Sovietică. Campania împotriva Iugoslaviei s-a intensificat în 1949. În septembrie 1949, urmată de toate statele comuniste Uniunea Sovietică a denunţat tratatele încheiate de ea cu Belgradul. O rezoluţie adoptată la întrunirea *Kominformului* care a avut loc la Bucureşti în noiembrie avea drept titlu un raport ţinut de Gheorgiu-Dej: *„Partidul Comunist din Iugoslavia este în slujba asasinilor şi spionilor”*. Reprezentanţii iugoslavi erau hărţuiţi şi insultaţi tot cuprinsul Europei de est. Radioul şi presa din ţările membre ale *Kominformului* erau pline de insulte la adresa abuzurilor partidului iugoslav, de o duritate rară folosită

până atunci în relaţiile dintre state, dar care avea să facă parte începând din acest moment din arsenalul verbal obişnuit al comuniştilor. Termenii aceştia includeau formule cum ar fi: *„Clica criminala a lui Tito”*, *„Tito Iuda şi complicii lui”*, *„trădători demni de dispreţ”*, *„lachei imperialişti”*, *„haită de rechini faliţi”*, *„trădători ai internaţionalismului proletar”*, *„mesagerii siniştri ai lagărului războiului şi morţii, aţâţători trădători şi demni urmaşi ai lui Hitler”*, *„bandă de spioni, provocatori şi ucigaşi”*, *„câini ţinuţi în lesă de americani, rozând oasele imperialiştilor şi lătrând ca să apere capitalul american”*, *„noul ţar al pan-sârbilor şi al întregii burghezii iugoslave”*.

Ruptura de Uniunea Sovietică şi de statele comuniste a izolat Iugoslavia şi a pus-o în faţa unor serioase pericole militare şi economice. Atacurile dese şi veninoase ale statelor vecine şi numeroasele incidente de frontieră care au ridicau problema unei posibile acţiuni militare a guvernelor *Kominformului*. Interesul imediat era, însă, apariţia dificultăţilor economice. Drept replică la planul Marshall, statele comuniste au înfiinţat în ianuarie 1949 *Consiliul de Ajutor Economic Reciproc*, cunoscut sub numele de *Comecon*, CEMA sau CAER. În acelaşi an era plină desfăşurare o boicotare economică a Belgradului. Membrele CAER aveau fie acorduri economice limitate cu Iugoslavia, fie renunţaseră la cele vechi, fie nu le mai reînnoiseră. Aceste acţiuni au obligat guvernul iugoslav să aducă modificări planurilor lui economice, dar ele nu au dus la schimbarea politicii lui fundamentale. Măsurile privind naţionalizarea şi colectivizarea şi-u menţinut cursul. Cu toate acestea, toată lumea îşi dădea seama că trebuia să se opună izolării totale a naţiunii faţă de afacerile internaţionale.

Prin 1949, dezbinarea dintre puterile occidentale şi Uniunea Sovietică sprijinită de aliaţii ei era evidentă. Organizate în alianţe militare şi economic separate, cele două tabere erau realmente despărţite prin ceea ce Churchill numea *„Cortina de Fier”*. Doctrina Truman conferise o bază ideologică a apărării *„popoarelor libere care se opun încercărilor subjugate de către unele minorităţi înarmate sau presiunilor externe”*, s-a pus firesc problema dacă Statele Unite şi aliaţii lor vor fi dispuse să ajute Iugoslavia comunistă ca să-şi apere poziţia naţională independentă. Controversa se dovedise deja a constitui un mare avantaj pentru aliaţii occidentali: în 1949 a fost închisă graniţa cu Grecia, acţiune care a pus efectiv capăt războiului civil de aici. Sistemul defensiv faţă de Italia a fost considerabil simplificat, deci Iugoslavia putea fi considerată drept o ţară neutră. Dându-şi seama de avantajele situaţiei, guvernele occidentale au luat hotărârea să sprijine poziţia iugoslavă şi să depună eforturi pentru menţinerea lui Tito la putere. Principalul ajutor financiar a venit din partea Statelor Unite. Ca prim exemplu de un astfel de sprijin asupra unui regim comunist, guvernul american a acordat Iugoslaviei în 1949 un împrumut în valoare de 200 de milioane de dolari, alte ajutoare urmând să fie trimise nu peste multă vreme. Situaţia iugoslavilor era extrem de mult complicată de marea secetă care a afectat ţara în 1950 şi 1952. Pentru a contracara greutăţile prin care trecea Iugoslavia, Congresul Statelor Unite a emis în 1950 *Actul de ajutorare urgentă a iugoslavilor*, care prevedea un ajutor în valoare de 500 de milioane de dolari. De la jumătatea anului 1949 până în 1955, Iugoslavia a

primit 585,5 milioane de dolari sub formă de ajutor economic din toate sursele şi 5 milioane de dolari ca ajutor militar. Tito a obţinut deci aproximativ 1,2 miliarde dolari, din care trebuia să restituie doar 55 de milioane de dolari.

Puterile occidentale au obţinut foarte multe în schimb. Avantajele strategice ale unei Iugoslavii neutre au fost deja menţionate. În plus, deşi ţara nu s-a alăturat nici unui sistem de alianţe occidental, au fost încheiate înţelegeri cu Grecia şi Turcia, care erau parte din acest aliniament. În 1953, Iugoslavia, Grecia şi Turcia au semnat un tratat de prietenie şi cooperare, care a fost extins în 1954, devenind o alianţă pe o perioadă de douăzeci de ani. Statutul Triestului a fost renegociat în octombrie 1954. Italia a preluat de la britanici şi americani administrarea Zonei A, iar Iugoslavia deţinea în continuare controlul asupra Zonei B, cu unele rectificări de frontieră minore în favoarea ei. De o valoare şi mai mare a fost pentru adversarii sovieticilor efectul poziţiei lui Tito asupra întregului bloc comunist. Conceptul comunismului naţional şi a căilor diferite de atingere a ţelurilor socialiste avea să prezinte o atracţie enormă pentru liderii altor state est-europene, iar succesul iugoslavilor în rezistenţa opusă de dominaţiei sovietice avea să încurajeze alte guverne să încerce să iniţieze acţiuni similare. Asemenea politici urmau însă să fie adoptate abia peste câţiva ani. Cât timp a trăit Stalin, celelalte regimuri comuniste au rămas sub controlul ferm al sovieticilor.

Efectul imediat al rezistenţei iugoslave a fost căderea mai multor lideri din ţările comuniste vecine. Aflat într-o perioadă de declin a sănătăţii şi capacităţii sale mintale, Stalin deţinea totuşi rolul suprem în orientarea politicii sovietice. Sub presiunea Moscovei, partidele satelite au fost obligate să se debaraseze de membrii lor suspectaţi de sentimente titoiste sau naţionaliste. *„Internaţionalismul proletar”*, adică încrederea oarbă în Uniunea Sovietică, era testul supravieţuirii. Practic, politica aceasta însemna că orice comunist ridicat la putere şi care avea influenţă în ţara lui trebuia sacrificat în favoarea celor care trăiseră în timpul războiului în Uniunea Sovietică şi erau apropiaţi de reprezentanţii sovietici. În toate statele est-europene, atitudinea despotică a sovieticilor, amestecul lor în afacerile interne şi exploatarea economică stârneau mari nemulţumiri până şi în rândul celor mai convinşi comunişti. Sentimentele naţionale erau puternice în cercurile de stânga chiar şi înainte ca Tito să adopte o poziţie proprie în privinţa principiului ideologic. Dar nici un alt stat comunist nu dispunea de avantajele strategice şi militare ale Iugoslaviei. Rezistenţa faţă de directivele Moscovei, care erau la urma urmei susţinute de puternica armată sovietică era evident imposibil de pus în practică peste tot.

Revoluţia maghiară a reprezentat un nou moment în conflictul dintre Iugoslavia şi URSS. Curentul stalinist de la Moscova s-a dovedit a fi mai puternic, reprezentanţii acestuia i-au cerut lui Tito să-l susţină pe Erno Gero, în detrimentul lui Imre Nagy. Realizând capcana pe care i-o întinsese Kremlinul, Tito a încercat sa se disculpe faţă de gestul său, afirmând că iniţial, evenimentele de la Budapesta nu ar fi dobândit un caracter revoluţionar, daca s-ar fi sprijinit pe consiliile muncitoreşti. Aceasta afirmaţie a lui Tito le-a oferit celorlalţi lideri comunişti est-europeni să se lanseze în acuzaţii

la adresa sa, acuzându-l că refuza să se inspire din experienţa sovietica de construire a socialismului. Ostilitatea mocnită împotriva lui Tito a ieşit rapid la iveală, iar Hruşciov, purtând răspunderea pentru *„toamna ungară”*, nu i-a luat apărarea. Ruptura s-a produs pe fondul Conferinţei internaţionale a partidelor comuniste de la Moscova (noiembrie 1957), când Tito a refuzat să participe din cauză că maniera de abordare a problemelor care fuseseră abordate se apropia cu punctul de vedere al PC Chinez (Mao). Iugoslavia lui Tito a semnat doar manifestul pentru pace. Mai mult, la 13 martie 1958, Tito publica un document care conţinea orientările majore ale PC Iugoslav şi principiile după care urma să se conducă acesta şi, mai ales, principiile care trebuiau să se afle la baza relaţiilor dintre ţările socialiste (egalitate, neamestec în treburile interne). Evident, nemulţumirea Chinei şi a URSS a fost foarte mare, ele anulând creditele promise cu un an înainte Iugoslaviei.

Ruptura cu Uniunea Sovietică a fost deosebit de dificilă pentru comuniştii convinşi. Dându-şi seama că trebuie să-şi justifice acţiunile pe bază ideologică, liderii partidului au încercat să demonstreze că politica lor reprezenta adevărata gândire marxistă şi că poziţia sovietică deviase de la linia acesteia. Ei au restudiat textele marxiste că să-şi motiveze atitudinea critică. Atacurile s-au concentrat asupra deficienţelor evidente ale sistemului sovietic. În special a extremei centralizări a guvernului, a dimensiunilor şi influentei aparatului birocratic şi naturii relaţiilor cu statele blocului. Acuzaţia consta în faptul că guvernul sovietic practic mai curând o formă a capitalismului de stat decât a socialismului, statul nu avea mai puţine prerogative, dimpotrivă, devenea şi mai puternic, iar birocraţia profita de poziţia ei, creându-se, astfel, o prăpastie adâncă între ea şi populaţie. Mai mult, în relaţiile ei cu alte naţiuni, Uniunea Sovietică avea o atitudine imperialistă. Ea se folosea de alte state ca surse de materii prime şi obţinea profituri din zonele dependente de ea. Lovind, astfel, guvernul sovietic în punctele lui cele mai sensibile, sistemul centralizat şi relaţiile statale din sfera lui de influenţă, teoreticienii iugoslavi au trecut la expunerea propriilor lor idei. În privinţa celorlalte state din blocul comunist, cel mai important concept era cel al necesităţii adoptării unor căi diferite de înaintare spre socialism. S-a argumentat că, date fiind condiţiile materiale diferite ale statelor est-europene era logic ca fiecare să-şi dezvolte instituţiile şi strategiile în vederea atingerii ţelului comun conform nevoilor locale. Iugoslavia ataca astfel modelul stalinist de dezvoltare economică şi politică.

Teoreticienii iugoslavi ofereau idei alternative şi asupra organizării vieţii statului. Întrucât condamnaseră în primul rând centralizarea şi birocratizarea socialismului sovietic, ei erau, fireşte, obligaţi să se orienteze spre descentralizare şi să restituie *„poporului”* controlul politic. Implicaţiile teoriilor lor includeau întregul domeniu guvernamental şi pe cel al organizaţiei de partid, dar efectul lor cel mai important avea să se manifeste în sistemul economic. Adunarea Naţională a aprobat în iunie 1950 legea conducerii întreprinderilor economice de stat şi a asociaţiilor economice de nivel înalt de către colectivele de muncă, măsură numită de o autoritate în domeniu *„cel mai faimos act legislativ al perioadei postbelice din Iugoslavia”*. Bazat pe principiul *„autoconducerei muncitoreşti”*, noul sistem

priva teoretic statul de proprietatea asupra mijloacelor de producţie, care erau declarate *„proprietate socială”*. Muncitorii erau consideraţi acum mandatari ai conducerii întreprinderilor individuale. Producătorii urmau deci să aibă controlul asupra propriilor lor produse. Era de aşteptat că muncitorii să-şi exercite în fiecare fabrică influenţa prin intermediul comitetelor alcătuite din 15 până la 200 de reprezentanţi, în funcţie de mărimea întreprinderii, aleşi prin vot secret. La rândul lui, comitetul alegea un consiliu de conducere. Cel mai important post individual era cel de director. Numit de comitetul oamenilor muncii acesta răspundea în faţa comunităţii, cât şi a întreprinderii lui individuale. Partidul iugoslav era mândru de acest nou concept, pe care îl considera că fiind o formă superioară socialismului, o reîntoarcere la leninism şi o corectare a devierilor staliniste. La început, comitetele nu au funcţionat conform teoriei. Situaţia economică era încă foarte grea. Fusese instituită blocada Kominformului, iar seceta dusese la scăderea producţiei agricole. În plus, sistemul prezenta deficienţe evidente. Deoarece majoritatea muncitorilor din fabrici erau ţărani analfabeţi sau muncitorii cu un nivel de educaţie scăzut, se întâmpla adesea că aceştia să nu poată înţelege complicatele aspecte tehnologice şi financiare ale unei mari întreprinderi, având tendinţa să aprobe orice proiect prezentat de conducere. Ei îşi exercitau influenţa de obicei atunci când era vorba de mărirea salariilor, chiar dacă această acţiune nu părea justificată. Pe lângă aceasta, comitetele muncitoreşti s-au dovedit a avea o putere relativ mică în practică. Controlul real se afla în mâinile managerilor, care erau în general apropiaţi de organizaţia locală de partid sau chiar numiţi de aceasta. Fireşte că înfiinţarea comitetelor muncitoreşti contravenea direct principiilor planificării centralizate. O mare parte a deciziilor majore erau acum luate la un nivel inferior. Urmau să fie elaborate în continuare planuri centrale, dar ele constituiau mai curând ghiduri generale decât programe ale căror prevederi trebuiau îndeplinite. Statul iugoslav a început să se deplaseze lent spre o economie de piaţă.

Accentul pus pe descentralizare a afectat desigur structurile guvernamentale de partid. *Partidul Comunist* şi-a schimbat în 1952 numele în *Liga Comunistă din Iugoslavia*. Teoretic, sarcina fundamentală a partidului avea să fie de acum o educarea politică a populaţiei şi elaborarea programelor generale. Comuniştii aveau condiţii mult mai bune decât cetăţeanul obişnuit, în, pofida idealurilor societăţii egalitariste, şi mulţi abuzau de puterea conferită de poziţia lor. Orice critică la adresa acestei situaţii nu putea decât să provoace o reacţie violentă din partea grupului care constituia ţinta atacurilor.

Punctul culminant al politicii de apropiere a sovieticilor a fost atins în mai 1962, când liderul sovietic a făcut o vizită la Belgrad. El a dat citire la aeroport unei declaraţii prin care accepta poziţia iugoslavă asupra căilor separate de înaintare spre socialism. Un document asupra relaţiilor reciproce ale celor două state emis în iunie stabilea principiile pe care trebuiau să le respecte amândouă: *„respect reciproc şi neamestecul în afacerile interne ale celuilalt, indiferent de motivaţia acestuia, fie el de natură economică, politică ideologică, întrucât chestiunile privind organizarea internă, diferenţele de*

sistem şi formele concrete ale dezvoltării socialiste constituie exclusiv o preocupare a poarelor ţărilor respective". Reconcilierea aceasta oficială era deci bazată teoretic pe o recunoaştere reciprocă a egalităţii naţiunilor socialiste, a coexistenţei paşnice neamestecului în afacerile interne ale celorlalte state. Cu toate că fuseseră restabilite relaţiile amicale cu Moscova, guvernul iugoslav nu s-a alăturat blocului socialist nici din punct de vedere militar şi nici economic. Chiar dacă avea să obţină mai târziu statut de observator în cadrul Comecon-ului (CAER), el nu a semnat Tratatul de la Varşovia. Restul blocului a urmat exemplul sovietic de reluare a relaţii Belgradul, dar existau multe nemulţumiri faţă de politica acestuia, mai ales în rândul celora care sprijiniseră deosebit de vehement condamnarea deviaţionismului iugoslav de către Stalin. Se părea că Tito era răsplătit pentru atitudinea lui independentă în timp ce aceia care fuseseră tot timpul loiali erau discreditaţi.

Cu toate că relaţiile cu celelalte state socialiste se îmbunătăţiseră, guvernul iugoslav nu dorea să se alăture aliniamentului sovietic în aceeaşi măsură în care nu voia să facă parte nici din NATO. Drept urmare, el a încercat să ducă o politică de neutralitate sau nealiniere în afacerile lui externe. Tito a colaborat cu Nehru al Indiei, cu Sukamo al Indoneziei şi cu Nasser al Egiptului, toţi trei depunând eforturi de constituire a unui fel de forţe a *„lumii a treia"* care să joace rolul de contragreutate faţă de blocurile american şi sovietic. Drept recunoaştere a rolului Iugoslaviei, prima întâlnire la vârf a şefilor de stat ai mişcării de nealiniere a avut loc în 1961 la Belgrad, Tito fiind deci gazdă. Au fost depuse eforturi speciale în direcţia stabilirii unor legături strânse cu noile naţiuni asiatice şi africane. A fost trimisă o cantitate limitată de ajutoare economice în câteva din aceste ţări şi au fost aduşi studenţi ca să studieze la universităţile şi şcolile tehnice ale Iugoslaviei.

Intervenţia sovietică în Cehoslovacia a contribuit mult la popularitatea guvernului Iugoslaviei. Cetăţenilor ei li s-au demonstrat clar avantajele de care beneficiau, iar creşterea numărului membrilor de partid a reflectat acest sentiment favorabil, în 1968 au intrat în partid 100.000 de noi membri, majoritatea lor sub douăzeci şi cinci de ani, cea mai mare parte a lor depunându-şi adeziunile după invazia Cehoslovaciei din august. În pofida afirmaţiilor făcute în 1956 Tito a condamnat vehement noua acţiune a sovieticilor; de data aceasta el nu considera că intervenţia era justificată. Au fost imediat luate măsuri de precauţie cu caracter militar, iar Iugoslavia a declarat limpede că dacă va fi nevoie va lupta. Ulterior, guvernul a emis legi suplimentare pentru apărarea tării, cu accentul pus pe instruirea în vederea ducerii luptelor în cadrul unităţilor de partizani. Toţi bărbaţii din Iugoslavia în vârsta de optsprezece până la şaizeci şi cinci de ani şi femeile între nouăsprezece şi patruzeci de ani urmau să fie pregătiţi să lupte în orice război care ar fi putut izbucni. În fabrici şi birouri au fost împărţite arme.

Conflictele naţionale. Deşi problemele internaţionale şi chestiunile economice şi politice interne continuau să reţină atenţia, cel mai delicat aspect rămâneau conflictele naţionale. Următoarea criză a avut drept centru Croaţia. Temerile poporului croat faţă de viitorul lui naţional erau foarte mari.

În anii ’60, republica aceasta avea cel mai mare număr de emigranţi şi o rată a natalităţii dintre cele mai scăzute. Un procentaj de 5,2% din populaţie lucra în 1971 în străinătate, dintre aceştia, 50,7% aveau sub treizeci de ani, iar 63,2% erau bărbaţi. Exista o îngrijorare foarte răspândită în privinţa influenţei sârbeşti asupra guvernului croat. Faptul că profundele antagonisme din trecut erau încă vii poate fi dedus din următorul citat referitor la atitudinea croaţilor: *„Metafora pentru tot ce era învechit, centralist şi totalitarist era „Belgrad”. Belgradul, capitala Serbiei. Serbia, a cărei faimoasă „burghezie sârbească” a dominat şi exploatat nemilos mai bogatele şi mai sofisticatele Croaţia şi Slovenia în timpul Iugoslaviei antebelice şi care a încercat recent să repete performanţa prin Rankovic şi un partid şi o birocraţie poliţienească dominate de sârbi. Politicieni sârbi, primitivi că educaţie, grosolani prin pregătire şi deci „neo-stalinişti” sau cel puţin „comunişti dogmatici” prin definiţie. Hegemonia sârbă, exploatatoare şi autoritară, principalul – poate unicul - motiv pentru care Croaţia nu era la fel de bogată şi democrată ca... Danemarca?”*.

Prima reacţie naţională croată majoră s-a produs în 1967. În acest moment, 130 de intelectuali au semnat o petiţie, cerând ca sârba şi croata să fie recunoscute ca limbi separate, iar croata să fie folosită în şcolile republicii. Sârbii au ripostat imediat, pretinzând acordarea aceloraşi drepturi celor 700.000 de conaţionali de-ai lor care locuiau în Croaţia. Problema reînvierii limbii, care a apărut şi în alte părţi ale ţării în rândul altor minorităţi naţionale, a marcat împuţinarea, dacă nu chiar spulberarea tuturor speranţelor nutrite cândva de unii în privinţa creării unui sentiment naţional iugoslav. În 1967 a fost instalată în *Adunarea Federală* aparatura destinată traducerii simultane.

Chiar dacă problema limbii era importantă, cele mai mari nemulţumiri croate erau de natură economică. Ca membri ai unei republici bogate, croaţii susţinuseră până atunci tendinţa democratică şi descentralizatoare în domeniul economic, precum şi în cel politic şi cultural. Ei doreau, astfel, acordarea unei autorităţi cât mai mari posibilităţi administraţiei şi organizaţiilor de partid din republica lor. În pofida economiei lor relativ bogate, croaţii pretindeau că Belgradul, adică Serbia, exploata celelalte republici. Ei scoteau în evidenţă faptul că marile bănci, cele mai importante campanii de asigurări şi cele mai prospere întreprinderi îşi aveau sediile în capitală. Viaţa financiară a ţării era concentrată tot aici. Oficialii croaţi erau deosebit de preocupaţi de situaţia comerţului exterior, ei erau convinşi că republica lor nu primea partea care i se cuvenea din valuta străină, susţinând că sume mari erau obţinute de industria turismului pe coasta dalmată şi că 80% din comerţul exterior al Iugoslaviei era realiza prin porturile croate. Existau plângeri şi faţă de faptul că 30% din venitul croat era transferat în favoarea altor părţi ale ţării.

O serie de membri importanţi ai *Partidului Comunist Croat* erau de acord că aceste acuzaţii. Condus de Miko Tripalo şi de Savka Dabcevic-Kucar, grupul acesta cerea o mai mare descentralizare politică a guvernului şi o reformă a prevederilor din domeniile bancar şi valutar. S-a manifestat în acelaşi timp o puternică reînviere a sentimentului naţional al croaţilor, care a atins punctul culminant în

ultimele luni ale anului 1971. Un rol de frunte în cadrul acestei mişcări a fost jucat de *Mutica Hrvatska* (*Mama Croaţia*), care a devenit un veritabil partid politic naţionalist. Această o organizaţie culturală fondată în anii ’40 ai secolului al XIX-lea care încuraja reînvierea amintirilor trecutului istoric al Croaţiei, inclusiv a nemulţumirilor, precum realizărilor naţiunii şi ale eroilor ei. Naţionaliştii croaţi prezentaseră spre sfârşitului anului o serie de propuneri extremiste care, după cum au fost rezumate de o autoritate în problemele iugoslave, cereau o modificare a constituţiei croate ce urma să facă o definire precisă a Croaţiei ca *„stat naţional suveran al naţiunii croate”*, suveranitatea să fie bazată pe dreptul la autodeterminare, inclusiv cel la secesiune, croata urma să fie unica limbă oficială, autorităţile croate aveau să exercite control deplin asupra tuturor taxelor pe venit percepute în Croaţia să existe o politică monetară croată şi o bancă cu putere de emisie separate. Recruţii croaţi din Armata Populară Iugoslavă urmau, fireşte să-şi presteze stagiul militar numai în Republică, trebuia să existe o armată teritorială croată autonomă.

Tito urmărise cu atenţie în tot acest timp evenimentele din Croaţia. În 1971 el atrăsese în termeni duri atenţia conducerii de partid croate asupra situaţiei, avertizând-o că naţionalismul *„luase forme extrem de violente, datorită nervozităţii, sârbii se instruiesc şi se înarmează”*. El era totodată îngrijorat şi de o intervenţie străină, astfel că, declara: *„Alţii stau cu ochii pe noi. Vă daţi seama că aceştia vor fi prezenţi când se vor produce dezordini? Dar prefer mai curând să restabilesc ordinea noastră decât să-i las pe alţii s-o facă”*. În decembrie, după o intensificare şi a activităţilor naţionaliste, conducerea de partid din Croaţia neţinând cont de avertismentele lui Tito, acesta a intervenit hotărât. Declaraţia sa din ziua de 2 septembrie, citită la radio şi la televiziune, îi ataca pe naţionaliştii croaţi şi considera că vinovate de declanşarea crizei erau în primul rând problemele ideologice din cadrul partidului, lipsa unei educaţii marxiste adecvate şi tolerarea ideilor pro-occidentale în universităţi. Înăbuşirea activităţilor naţionaliste care a urmat a fost ajutată de faptul că partidul croat era extrem de dezbinat. Tripalo şi Dabcevic-Kucar au fost forţaţi să demisioneze. Peste patru sute de lideri naţionalişti şi simpatizanţii acestora au fost destituiţi sau şi-au dat demisia din posturile lor oficiale. *Mutica Hrvatska* a fost reorganizată, iar activităţile ei au fost strict limitate.

Problema albaneză. Cu toate că rivalităţile naţionale sârbe şi croate erau deosebit de primejdioase pentru statul iugoslav exista şi problema albaneză, care continua să provoace în egală măsură dificultăţi internaţionale şi interne. Până în anii ’60, populaţia albaneză din districtul Kosovo a fost foarte dezavantajată comparativ cu sârbii, care deţineau un număr disproporţionat de posturi-cheie în stat şi în cadrul structurii de partid şi dominau viaţa culturală şi economică. Ofiţerii sârbi aveau de asemenea controlul asupra poliţiei şi a forţelor de securitate locale, ale căror abuzuri au făcut parte din acuzaţiile aduse lui Rankovic. Situaţia aceasta s-a schimbat după 1966 şi din nou după noiembrie 1968, când au izbucnit o serie de mişcări de revoltă în regiune. După aceea, Kosovo, că şi Vojvodina, au căpătat un statut aproape egal cu cel al republicilor. Kosovo a primit dreptul de a avea propriul ei

steag şi un imn separat şi s-a pus un accent tot mai mare pe folosirea limbii albaneze în administraţie şi învăţământ. În 1970, ceea ce fusese la Pristina practic un campus anexă al universităţii belgrădene a devenit o universitate de sine stătătoare, cu cea mai mare parte a cursurilor predate în albaneză.

Populaţia albaneză din Iugoslavia putea pune pe viitor unele probleme demografice. Având cea mai înaltă rată a natalităţii din ţară, era de aşteptat că albanezii să-i depăşească la un moment dat pe sloveni că număr. În 1971 erau 1,3 milioane de albanezi în Iugoslavia, adică mai mult de jumătate din populaţia Albaniei propriu-zise. Majoritatea acestora, 920.000, locuiau în Kosovo, unde alcătuiau 74% din populaţie. Ei formau de asemenea 17% din populaţia Muntenegrului şi 7% din cea a Macedoniei, în fiecare din acestea trăind în grupuri compacte în apropiere de graniţa cu Kosovo. Există deci o bază pentru crearea unei republici iugoslave albaneze separate sau pentru unificarea acestor ţinuturi cu Albania învecinată. Situaţia contrastantă a Iugoslaviei în comparaţie cu Albania putea totuşi limita atracţia faţă de o posibilă unire. Ca cetăţean iugoslav, ţăranul albanez îşi poate cultiva pământul şi practica religia musulmană. Serioasele demonstraţii iredentiste care au avut loc în aprilie 1981 şi după aceea indică totuşi faptul că statul albanez vecin exercită o puternică influenţă asupra populaţiei din Kosovo.

Problema macedoneană a provocat dificultăţi şi mai mari decât cea albaneză politicii externe iugoslave, constituind o barieră în calea relaţiilor bune cu Bulgaria. Republica aceasta nu a provocat totuşi declanşarea nici unei crize majore pe plan intern. Aşa cum am văzut, Macedonia devenise una dintre cele şase republici iugoslave. În 1944 fuseseră înfiinţate instituţiile de partid şi de stat. Conducerea şi-a îndreptat apoi atenţia asupra instituirii unei naţionalităţi macedonene. Procesul acesta era asemănător celui la care am asistat în cazul altor grupuri naţionale în trecut, accentul principal era pus pe stabilirea unei limbi literare standard. Guvernul de la Skopje a declarat în august 1944 macedoneana ca limbă a republicii, a fost alcătuită o comisie care să decidă forma acesteia. Membrii ei trebuiau să aleagă unul dintre dialectele locale şi să aprobe un vocabular standard, alegerea căzând asupra dialectului macedonean, care semăna cel mai puţin atât cu cel bulgar, cit şi cu cel sârb. A fost constituit un vocabular care conţinea cât mai puţine cuvinte străine posibil, deşi s-a acordat o mai mare atenţie îndepărtării cuvintelor ruseşti şi bulgare decât eliminării celor sârbeşti. Drept urmare, guvernul bulgar a atacat limba oficială, susţinând că aceasta era o formă artificială şi serbizată a limbii bulgare.

Instituirea unei limbi literare era doar un pas spre declararea unei naţionalităţi macedonene. Se considera de asemenea că era necesar să se asigure o origine istorică adecvată şi aici au apărat probleme serioase. Era extrem de dificil să se facă i distincţie netă între istoria Macedoniei şi cea a Bulgariei. Greutăţi similare s-au ivit în legătură cu literatura atunci când autorităţile de la Skopje au încercat să-i separeu pe scriitorii macedoneni de cei bulgari. Într-un efort de sprijinire a mişcării, biserica ortodoxă macedoneană a fost scoasă în 1968 de sub jurisdicţia Belgradului şi i s-a acordat

statut de biserică autocefală. Având o limbă standard, o istorie oficială a propria lor biserică naţională, macedonenii aveau deci multe dintre atributele unei naţiuni moderne.

Chiar dacă s-a acordat o mare atenţie conflictului iugoslavo-bulgar în privinţa acestei regiuni, trebuie să scoatem în evidenţă faptul că liderii macedoneni de la Skopje erau aproape la fel de inflexibili în respingerea influenţei ambelor state. Din 1945 problema a devenit însă confuză datorită faptului că, fiind o regiune înapoiată Macedonia susţinea energic ideea asistenţei economice a centrului şi voia că în republică să fie construite o serie de aşa-numite *fabrici politice.* Deşi ea a primit într-adevăr un ajutor considerabil, populaţia continua să considere că era exploatată. Această atitudine a fost clar exprimată de Nikola Mincev, primul-ministru republicii, în 1966: *„Orice fabrică poate primi numele de fabrică politică, dar în republica noastră nu există nici una; numai o fabrică de ţigarete a avut pierderi anul trecut. Cu tot ajutorul federal, poziţia noastră relativă în Iugoslavia nu s-a îmbunătăţit, ci, dimpotrivă, a devenit mai rea. Dacă luăm cifra 100 ca reprezentând venitul naţional mediu al federaţiei, atunci Macedonia avea 68% din acesta după război, dar anul trecut a scăzut la 62%"*. La sfârşitul anilor ’60, Crvenkovski, şeful *Partidului Comunist Macedonean,* avea o părere asemănătoare: *„Principalul pericol este reprezentat de hegemonia Serbiei Mari [...] Noi suntem alergici şi la hegemonia economică a Sloveniei. Nu trebuie să vorbeşti tot timpul despre ajutor, ci şi despre faptul că noi trebuie să plătim pentru maşinile livrate de contractorii iugoslavi pentru uzinele noastre metalurgice preţuri cu 40% mai mari decât cele de pe piaţa mondială"*.

În afară de Serbia, de Croaţia, de regiunea Kosovo şi de Macedonia, au apărut controverse şi în alte zone, acestea erau mai puţin făţişe şi acute. Ca şi sub vechiul regat, slovenii s-au adaptat relativ bine regimului comunist. Limba era distinctă, care a beneficiat de o recunoaştere deplină, şi lipsa unei alte soluţii politice practice i-au determinat să devină suporteri de nădejde ai federaţiei iugoslave, cu toate acestea, ei s-au alăturat plângerilor croaţilor în privinţa sprijinului financiar pentru construirea *fabricilor politice* şi şi-au exprimat temerile relativ la numărul mare de emigranţi care plecau să lucreze în străinătate. La celălalt capăt al scării economice, locuitorii Muntenegrului erau relativ mulţumiţi. Considerându-se în general că fiind sârbi, ei nu se temeau de dominaţia sârbă. În plus, dat fiind că regiunea fusese în timpul războiului un centru al activităţii partizanilor, muntenegrenii au primit ulterior un număr disproporţionat de mare de posturi în stat. Zona s-a bucurat, de asemenea, de o atenţie destul de mare în cadrul programului de redresare a regiunilor înapoiate.

În două dintre zonele cu naţionalităţi mixte, Bosnia-Herţegovina şi regiunea autonomă a Vojvodinei, s-a încercat evitarea fricţiunilor naţionale majore prin menţinerea atentă a echilibrului. Grupul dominant din Bosnia-Herţegovina era în 1971 cel al musulmanilor, care alcătuiau 39,6% din populaţie, faţă de 37,2% sârbi şi 20,6 % croaţi. Luând prin 1968, după multe oscilaţii şi compromisuri, decizia de a-i considera pe musulmanii vorbitori de limbă sârbă drept o a şasea *„naţiune"* separată şi aflată pe acelaşi plan cu slavii de sud, pe motiv că islamul este în egală măsură o cultură şi o religie,

autorităţile de stat au încurajat dezvoltarea lor. În Vojvodina, care avea o majoritate sârbă de 55,8%, cea mai puternică minoritate era cea maghiară, care forma 21,7% din populaţie; regiunea avea şi locuitori slovaci, români şi croaţi. O grijă deosebită era manifestată faţă de concilierea ungurilor, precum şi faţă de acordarea de drepturi culturale tuturor grupurilor. Astfel, limbile naţionalităţilor majore erau toate recunoscute oficial.

În anii ’70, conducerea iugoslavă s-a confruntat cu o perpetuare a problemelor analizate până acum; cea mai serioasă implica tot conflictele economice şi naţionale. Controversele naţionale erau rezolvate prin menţinerea atentă a echilibrului: numirile în posturile de stat şi de partid erau determinate de o *„cheie etnică”* în vederea asigurării faptului că fiecare popor să dispună de o influenţă proporţională cu numărul oamenilor din care era format acesta. Am văzut că, după suprimarea mişcării croate, Tito a luat măsuri de întărire a autorităţii centrale. Liberalismul putea fi discreditat de asocierea lui cu naţionalismul. La cel de al zecelea congres al partidului din mai 1974, accentul a fost pus pe *„centralismul democratic”* şi pe afirmarea autorităţii partidului în cadrul întregului sistem politic. Cu toate că au fost aduse o serie de modificări congresul al unsprezecelea din iunie 1978 a mers tot pe linia centralismului şi a rolului lui Tito.

În pofida reluării criticilor la adresa naţionalismului din republici, a fost totuşi făcută o încercare de schimbare a bazei federale a statului. Au fost practic rezolvate multe dintre obiecţiile naţionaliştilor croaţi din domeniul economic. Croaţiei i s-a acordat dreptul de a păstra o mai mare parte a valutei străine câştigate de ea, iar rolul marilor bănci şi întreprinderi care îşi aveau sediile la Belgrad s-a redus. Deosebit de important era faptul că noua constituţie emisă în februarie 1974 includea articole care prevedeau practic că republicile federale şi cele două provincii să aibă drept de veto asupra problemelor vitale ale statului. Acest document lung şi complicat sublinia rolul autoconducerei şi al partidului în sistemul iugoslav.

Politica externă a Iugoslaviei. În relaţiile externe guvernul iugoslav ducea aceeaşi politică de nealiniere, chiar daci poziţia aceasta era tot mai greu de susţinut. În vreme ce principiul de bază al acestei mişcări reclamase până atunci menţinerea unui grad extins de unitate a naţiunilor subdezvoltate din Asia şi Africa, această alianţă liberă a dus la apariţia unor serioase fisuri. În ochii iugoslavilor, nealinierea însemna o separare de ambele blocuri ale marilor puteri, atât de *„hegemonismul”* sovietic cât şi de *„imperialismul”* american. Această poziţie neutră era combătută tot mai mult de Uniunea Sovietică, ai cărei diplomaţi se foloseau de Cuba ca să dirijeze mişcarea doar împotriva puterilor occidentale. Tito a jucat un rol de frunte la conferinţa ţărilor nealiniate de la Havana din 1979, încercând să menţină caracterul cu adevărat neutru al alianţei.

În pofida acestui fapt, relaţiile cu Uniunea Sovietică rămâneau în centrul politicii externe iugoslave. Iugoslavia era la urma urmei un stat socialist, iar aliaţii sovieticilor erau vecinii ei apropiaţi. Brejnev a vizitat Belgradul în august 1971, iar Tito i-a întors vizita în iulie 1972. S-a pus, astfel, capăt

oficial înstrăinării de după invazia din Cehoslovacia din 1968. Suspiciunile iugoslavilor faţă de intenţiile sovieticilor rămâneau totuşi puternice. Conştient de aceste sentimente, Brejnev i-a condamnat în timpul unei vizite făcute la Belgrad în noiembrie 1976 pe *„autorii unor astfel de basme [care] încearcă să prezinte Iugoslavia drept o Scufiţă Roşie neajutorată pe care teribilul lup însetat de sânge – agresiva Uniune Sovietică – se pregăteşte să o sfâşie şi să o devoreze”*. Pe lângă aceasta, cu toate schimburile de vizite, Tito rămânea un adversar inflexibil al încercărilor sovieticilor de a domina partidele comuniste din toată lumea. El insista asupra ideii că ele trebuie să formeze o asociere de parteneri egali şi că toate trebuie să recunoască principiul căilor diferite de înaintare spre socialism. Opunându-se energic intervenţiei militare sovietice în alte ţări, el a condamnat invazia din Afganistan din decembrie 1979.

Spre consternarea sovieticilor, Tito şi-a îmbunătăţit totodată relaţiile cu China. De fapt, relaţiile au început să se îmbunătăţească după 1969. În 1977, Tito a vizitat China, iar în august 1978, primul-ministru şi preşedintele partidului chinez, Hua Guofeng, a fost oaspetele lui în Iugoslavia. Erau menţinute relaţii bune şi cu majoritatea statelor membre ale Comecon-ului (CAER), care constituiau şi acum partenere comerciale importante. După cum era de aşteptat, Tito era de acord cu încercarea lui Ceauşescu de a adopta şi pe viitor o poziţie independentă. Fricţiunile în privinţa Macedoniei continuau să stârnească sentimente puternice atât în Bulgaria, cât şi în Iugoslavia şi împiedicau stabilirea unei cooperări strânse între cele două guverne.

În ceea ce priveşte Occidentul, comerţul cu ţările *Pieţei Comune* era deosebit de important pentru economia Iugoslaviei. În plus, statele apusene angajau un mare număr de muncitori iugoslavi şi primeau mase de turişti că să dezvolte această industrie acum înfloritoare. Nu mai puţin de 6,15 milioane de turişti au venit în Iugoslavia în 1973, cifră care a scăzut la aproximativ 5,6 milioane în 1976 şi 1977. Nici o controversă majoră nu a apărut la nivel diplomatic oficial într-un deceniu relativ lipsit de evenimente pentru continentul european.

Problema politică centrală a anilor ’70 – cu siguranţă aceea care a suscitat cel mai mare interes şi a atras cea mai mare atenţie – era găsirea unui succesor al lui Tito, care era trecut de optzeci de ani. Tensiunile şi conflictele anterioare din sistemul iugoslav fuseseră în foarte mare măsură ameliorate de faptul că Tito deţinea puterea şi prestigiul de a impune o soluţie ori de câte ori apărea o criză reală. El a fost un lider neobişnuit de capabil. După cum scria un fost ambasador britanic la Belgrad: *„Una dintre cele mai mari forţe ale lui era pragmatismul. El nu era un doctrinar interesat în primul rând să-şi impună punctele de vedere asupra structurii politice ideale dacă era clar că acestea nu puteau fi puse în aplicare”*. Pe toată durata perioadei cât s-a aflat la putere, Tito s-a folosit într-adevăr foarte des de marea lui autoritate ca să impună compromisuri şi să constituie un element de mediere între forţele competitive din cadrul populaţiei iugoslave multinaţionale şi combative.

Nu exista nici un succesor evident. Către sfârşitul anilor ’70 Tito supravieţuise majorităţii contemporanilor săi. Unul dintre ultimii vechi tovarăşi apropiaţi lui din vremea partizanilor, Kardelj, a murit în februarie 1979. Rankovic, deşi încă în viaţă era în dizgraţie şi părăsise evident scena politică. În acest deceniu au fost făcute încercări de a se face faţă situaţiei şi de găsire a unei soluţii acceptabile pentru toate naţionalităţile. Tito a fost preşedintele statului din 1953 până în 1971, când un amendament adus constituţiei a instituit o preşedinţie colectivă alcătuită din douăzeci şi trei de membri, Tito fiind ales preşedinte pe viaţă. Constituţia din 1974 a redus numărul membrilor la nouă câte un reprezentant pentru fiecare republică şi provincie autonomă, plus Tito. După moartea lui, conducerea avea să fie asigurată anual, prin rotaţie, de fiecare dintre aceştia. Au fost făcute aranjamente similare şi pe linie de partid. În ianuarie 1980, Tito s-a îmbolnăvit grav, el a murit în cele din urmă în vârstă de optzeci şi şapte de ani. Conform înţelegerii anterioare, Laza Kolisevski, care reprezenta Macedonia, a devenit şeful preşedinţiei statului, iar Ştefan Doronjski din Vojvodina a preluat conducerea *Ligii Comuniştilor*. Transmiterea în ordine a puterii a contribuit realmente în mare măsură la calmarea temerilor în privinţa viitorului Iugoslaviei după dispariţia omului care fusese incontestabil cel mai puternic şi mai încununat de succese lider socialist est-european.

Cu toate multele dificultăţi cu care s-a confruntat guvernul iugoslav dup 1945, trebuie menţionate unele realizări remarcabile. În primul rând statul a rămas unit. Iugoslavia, o federaţie de grupuri naţionale cu limbi, religii, legături istorice resurse economice diferite, era expusă unor mai mari presiuni decât vecinele ei din Balcani, care aveau populaţii mai omogene. În al doilea rând, la fel de important era faptul că asocierea era suficient de puternică că să permită efectuarea de experimente sociale şi politice. Spre deosebire de colegii lor din celelalte state ale blocului, liderii comunişti iugoslavi puteau încerca forme diferite de organizare socialistă. Pe lângă aceasta, ei le puteau acorda locuitorilor lor o gamă de libertăţi civile mai largă decât s permitea orice alt guvern comunist. Cetăţenii iugoslavi erau liberi să călătorească, să lucreze în afara ţării şi să emigreze. În al treilea rând, statul a putut adopta o poza neutră între lagărul sovietic şi Occident şi să reziste amestecului în afacerile interne.

VII. ALBANIA ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI XX

Evoluţia politică a Albaniei postbelice. Excluderea Iugoslaviei din blocul comunist a avut un efect direct asupra evoluţiei Albaniei. După încheierea războiului iugoslavii au exercitat o influentă puternică asupra acestei ţâri. Cele două state au semnat în iulie 1946 un tratat de prietenie, cooperare şi ajutor reciproc, care se adăuga altor acorduri asupra diferitelor aspecte ale colaborării strânse dintre ele. Aranjamente asemănătoare au fost făcute şi cu Bulgaria şi au fost discutate planurile în vederea constituirii unei federaţii a celor trei state. Între timp, relaţiile cu puterile occidentale se înrăutăţeau tot

mai mult. În primăvara lui 1945, Statele Unite şi Marea Britanie au trimis misiuni la Tirana, dar acestea au fost rechemate în urma unei serii de incidente, dintre care cel mai grav îi implica pe britanici. Guvernul albanez declarase că jurisdicţia lui în Marea Adriatică se întindea până la trei mile (circa 5,5 kilometri) de coastă, fapt care afecta în special statutul Canalului Corfu. Contestând această pretenţie a albanezilor, guvernul britanic a trimis în apele Adriaticei patru distrugătoare; în ziua de 22 octombrie 1946, două din ele s-au lovit de mine şi au fost ucişi patruzeci şi patru de oameni. Ulterior, culegătorii de mine britanici au curăţat zona. Chestiunea aceasta a fost mai întâi supusă organismelor juridice ale Naţiunilor Unite, apoi Curţii Internaţionale de Justiţie, care a decis că guvernul albanez trebuia să plătească despăgubiri. Relaţiile cu Occidentul s-au deteriorat şi mai mult atunci când Marea Britanie şi Satele Unite s-au opus admiterii Albaniei în Organizaţia Naţiunilor Unite, iar Senatul american a sprijinit revendicările grecilor asupra teritoriului din sudul acesteia.

Relaţiile Albaniei cu ţările blocului socialist. Date fiind relaţiile proaste cu statele occidentale şi consimţământul sovieticilor în privinţa dominaţiei iugoslave, conducerea albaneză nu avea altă soluţie decât cooperarea cu Belgradul. Ţară extrem de săracă, Albania avea nevoie disperată de ajutor extern. Cele 26 de milioane de dolari primite de la UNHRA (*Administraţia Ajutorare şi Reabilitare a Naţiunilor Unite*) fuseseră de mare ajutor iniţial, dar erau necesare ajutoare suplimentare şi mai mari pentru refacere şi dezvoltare economiei. La început, relaţiile cu Iugoslavia au rămas foarte apropiate. Constituţia albaneză 1946 era asemănătoare celei iugoslave, iar consilierii iugoslavi continuau să sosească în mare număr în ţară. Foarte curând au apărut, însă, problemele obişnuite, albanezi aveau impresia că, aşa cum făcuse şi Italia anterior, Iugoslavia intenţiona să transforme vecina într-o colonie economică. Existau plângeri că iugoslavii puneau preţuri incredibil de mici pentru materiile prime, că exploatau ţara prin înfiinţarea de companii mixte şi că puneau intenţionat piedici dezvoltării economice a ţării. Albanezii voiau să fie ajutaţi să înfiinţeze industrii pentru producerea bunurile de consum şi să construiască rafinării de petrol. La rândul lor, iugoslavii doreau să se concentreze asupra îmbunătăţirii metodelor de cultivare şi a exploatării resurselor minerale. Acuzaţiile albanezilor împotriva consilierilor iugoslavi semănau deci foarte mult cu reproşurile făcute de Belgrad sovieticilor pentru politica economică a acestora. Oficialii albanezi erau nemulţumiţi şi de acţiunile şi atitudinea experţilor şi tehnicienilor iugoslavi.

Ca şi în celelalte capitale comuniste şi la Tirana existau opinii contrare în privinţa căii pe care trebuia să meargă ţara pe viitor. Unul dintre grupuri era în favoarea unui curs independent şi a unor relaţii mai bune cu Occidentul. Alţii credeau că măsurile comuniste mai dure trebuiau amânate până când ţara avea să aibă un nivel mai înalt de dezvoltare economică. Lor li se opuneau militanţii, care să copieze modelul iugoslav atât în politica internă cât şi în cea externă. Enver Hodja care deţinea posturile de prim-ministru, de ministru de externe, al apărării, şef al armatei, precum şi funcţia de secretar general al partidului, erai cel mai puternic lider albanez; al doilea că putere după el era Koci

Xoxe, ministrul interne. În decembrie 1945 moderaţii au fost excluşi din comitetul central. În acest timp, nemulţumirile fată de influenţa iugoslavă erau din ce în ce mai mari. Criticul cel mai vehement era Nako Spiru, care, în calitatea sa de şef de stat a planificării, se afla în contact direct cu oficialii iugoslavi şi trebuia să se ocupe de cererile acestora. El a ajuns la convingerea că guvernul Iugoslaviei dorea să menţină ţara într-o stare înapoiată şi să o ţină sub control strict. În 1947, s-a schimbat politica Albaniei, Spiru s-a sinucis. Cu tot eşecul lui, au fost făcute încercări de limitare a controlului iugoslav, a fost de exemplu respinsă propunerea în legătură cu un plan cincinal comun. În perioada aceasta Xoxe era principalul om al legăturilor cu iugoslavii, dar şi Hodja, cel puţin la început, a fost de acord cu avantajele financiare ale acestei oferte, în iulie 1947, guvernul lui a primit din Belgrad un credit de 40 de milioane de dolari, sumă care reprezenta 58 de procente din bugetul Albaniei.

Într-o încercare de a găsi o sursă alternativă de sprijin, Hodja a făcut o călătorie în Uniunea Sovietică. În pofida acordului lui Stalin faţă de cel iugoslav, guvernul sovietic a promis să ajute Albania în construirea de fabrici şi în dezvoltarea ei economică generală. Cu toate acestea, în septembrie, când a fost constituit *Kominformul*, Albania nu a fost invitată să devină membră a acestuia. Influenţa iugoslavă atinsese practic punctul culminant la momentul în care se apropia ruptura cu Moscova. La şedinţele de partid din martie 1948, fracţiunea pro-iugoslavă a reuşit să excludă membri influenţi, cum erau Kiri Belişova, văduva lui Spiru, şi Mehmet Shehu, şeful Statului Major al Armatei.

Situaţia s-a schimbat radical în iunie 1948, după expulzarea Iugoslaviei din *Kominform*. Realinierea, efectuată sub conducerea lui Hodja, a fost bruscă. În iulie 1948 consilierilor iugoslavi li s-au dat patruzeci şi opt de ore ca să părăsească ţara, acordurile economice au fost denunţate. Au fost apoi adresate Uniunii Sovietice apeluri pentru ajutor economic, încununate de succes. Au fost denunţate vehement planurile constituirii unei federaţii cu Iugoslavia, considerate drept o acoperire a intenţiilor de anexare ale acesteia. Stalin a devenit eroul Albaniei, iar Hodja a devenit liderul naţional care îşi apără naţiunea împotriva agresiunii. Astfel, în timp ce Tito învinuia Uniunea Sovietică de amestec şi dominaţie, liderul albanez profera aceleaşi acuzaţii la adresa Iugoslaviei.

Modificarea politicii externe a dus bineînţeles la schimbări în conducerea albaneză. Xoxe şi-a pierdut în octombrie postul de ministru de interne, iar Shehu a fost reabilitat, reluându-şi locul în ierarhia partidului şi redevenind totodată şeful Statului Major al armatei. În noiembrie 1948, la primul congres al *Partidului Comunist Albanez* ţinut vreodată, Hodja a declarat că principala vină a dificultăţilor economiei aparţine lui Xoxe şi guvernului Iugoslaviei. Primul a fost judecat în mai 1949 şi condamnat la moarte. Alături de membrele Kominformului, Albania se afla ferm în tabăra pro-sovietică şi anti-iugoslavă.

Cel mai doctrinar şi mai rigid regim avea să fie instalat în cel mai mic sărac dintre toate statele socialiste. Către sfârşitul anilor ’70 guvernul albanez era riguros stalinist ca spirit şi ferm convins de valabilitatea principiilor războiului în relaţiile internaţionale. Să ne amintim că ţara a trecut în 1948 de

la o legătură strânsă cu Belgradul la o dependenţă asemănătoare faţă de Uniunea Sovietică. Sprijinul acestei mari puteri nu a dus decât în mică măsură la potolirea temerilor legate de supravieţuirea politică şi de capacitatea de a apăra integritatea teritorială a statului. Pericolele de odinioară erau încă prezente. Vechile pretenţii ale Greciei asupra situaţiei Albaniei erau şi acum actuale; era de asemenea de aşteptat ca guvernul iugoslav să sprijine orice acţiune serioasă care ar fi dus la înlăturarea lui Hodja. În plus, serviciile secrete britanice şi americane şi-au unit forţele în organizarea unui complot care să răstoarne regimul. Britanicii fuseseră activi în timpul războiului în organizarea forţelor de rezistenţă din zona aceasta; ei erau deci familiarizaţi cu operaţiunile de gherilă din Balcani. După 1946 au fost elaborate planuri de înarmare a forţelor regaliste anti-comuniste din interiorul Albaniei. Se spera că se putea declanşa o revoltă care să se răspândească şi în alte ţări din cadrul blocului sovietic. Nu era deloc greu să fie găsiţi voluntari pentru astfel de acţiuni în cercurile emigranţilor. O parte a acestora au fost instruiţi şi trimişi Albania în 1947. Operaţiunea a devenit mai serioasă în 1949, iar CIA s-a implicat şi ea. Peninsula Balcanică părea să fie în acest moment deschisă în faţa influenţei occidentale. Războiul civil din Grecia era aproape pe sfârşite, iar Tito era contra lui Stalin. Deşi făcea parte din tabăra sovieticilor Albania era izolată. Serviciile secrete ale Marii Britanii şi ale Statelor Unite colaborau cu regele Zogu şi apelau la garda acestuia. O serie de refugiaţi albanezi din Italia, Egipt şi Grecia erau recrutaţi apoi instruiţi în Cipru. Primul dintre aceste grupuri a fost trimis în Albania în 1952. Toate eforturile depuse s-au soldat cu un veritabil dezastru: detaşamentele de gherilă au fost fie decimate, fie capturate. Se pare că armata şi poliţia albaneză erau la curent cu mişcările lor. Deficienţa esenţială a conspiraţiei în ansamblu era că toate planurile erau cunoscute de Kim Philby, un agent dublu britanic. Angajat de serviciile secrete britanice, acesta a fost trimis în 1949 că ofiţer de legătură cu CIA. El a jucat la Washington un rol major în organizarea aventurii albaneze şi a transmis informaţiile despre aceasta la Moscova. Circa trei sute de oameni au fost ucişi în cadrul acestei operaţiuni. Eşecul a discreditat orice alt plan al britanicilor sau americanilor de a pune la cale o revoltă anti-comunistă. Aceste activităţi au avut desigur un efect profund asupra guvernului albanez, care a învinuit nu numai serviciile secrete britanice şi americane, ci şi pe cele ale Greciei, Iugoslaviei şi Italiei. Deşi au fost blocate încercările de amestec din afară, putem înţelege de ce liderii albanezi au adoptat după aceea o atitudine defensivă, fiind convinşi că ei *„construiau socialismul în condiţiile unei încercuiri duşmănoase din partea duşmanilor imperialişti şi revizionişti”*.

Cu toate numeroasele lui trăsături distinctive, guvernul albanez a fost unul dintre cele mai stabile din perioada postbelică. În intervalul 1956-l971, un singur membru al Biroului Politic, Kiri Belishova, şi cinci membri ai *Comitetului Central* au fost îndepărtaţi din motive politice. Enver Hodja deţinea un control ferm în stat. Născut în 1908, Hodja provenea dintr-o familie burgheză de religie musulmană. El era un caz neobişnuit printre liderii comunişti est-europeni datorită nivelului înalt al educaţiei primite şi a extinsei lui experienţe în problemele Europei Occidentale, în special în cele ale

Franţei, unde locuise între 1930 şi 1936. S-a întors apoi în Albania şi a devenit profesor de franceză la un liceu, fiind totodată activ în cadrul *Partidului Comunist* şi mai târziu al mişcării de partizani. Hodja a devenit prim-ministru în guvernul instalat în 1944. El a colaborat strâns cu Mehmet Shehu, care avea şi el o experienţă europeană la fel de vastă. Născut în 1913 într-o familie de musulmani, Shehu urmase la Tirana cursurile unei şcoli americane şi apoi pe cele ale unui colegiu militar italian. Exmatriculat din acesta din urmă din cauza activităţii lui comuniste, el s-a întors în Albania şi a intrat la o şcoală de ofiţeri de aici. A participat ulterior la războiul civil din Spania. După o perioadă de internare într-un lagăr francez şi în Italia, Shehu a revenit în Albania în timpul războiului şi a devenit unul dintre liderii rezistenţei. Între 1945 şi 1946 a urmat cursurile unei academii militare la Moscova.

În cea mai mare parte de origine burgheză, cercurile conducătoare albaneze nu numai că erau strâns unite, dar erau bine cunoscute şi pentru nepotismul lor predominant. În februarie 1962, într-un moment când relaţiile sovieto-albaneze erau deosebit de proaste, radio Moscova a prezentat reţeaua acestor relaţii, din care includem aici doar o parte a listei: Jumătate sau chiar mai mulţi din cei 53 de membri ai *Comitetului Central* al *Partidului Muncii din Albania* sunt înrudiţi între ei. Avem în primul rând patru cupluri: Enver Hodja şi soţia lui, Nexhmije Hodja, Mehmet Shehu şi soţia lui, Fiqrete Shehu, Hysni Kapo şi soţia lui, Vito Kapo şi Josif Pashko şi soţia acestuia, Eleni Terezi. Soţiile lui Manush Myftiu, membră a *Biroului Politic*, şi cea a lui Pilo Peristeri, membră supleantă a *Biroului Politic*, sunt surori. Kadri Hasbiu, membru supleant al *Biroului Politic* şi ministru al Afacerilor Interne, e soţul surorii lui Mehmet Shehu. Piro Kondi, şi el membru al *Comitetului Central*, este fratele soţiei lui Hysni Kapo.

În afara pericolelor din partea statelor vecine, acest regim albanez se confrunta poate cu cea mai dificilă situaţie internă în comparaţie cu orice alt stat socialist din cauza condiţiilor înapoiate şi a nivelului scăzut de trai. Cu toate acestea, conducerea comunistă a încercat din răsputeri să facă faţă acestei situaţii prin a adopta obişnuitelor metode staliniste. A fost introdusă o economie planificată extrem de centralizată, cu accentul pus pe independenţa în domeniul industriei grele. Colectivizarea era considerată drept soluţia problemelor din agricultură. În decembrie 1944, statul a preluat controlul asupra industriei, băncilor şi al transporturilor. Prin plan economic a fost elaborat în 1947 pe o perioadă de nouă luni, iar cel de al doi acoperea intervalul 1949-l950. În toată perioada aceasta, ruptura cu Iugoslavia sistarea ajutorului economic al acesteia au provocat dificultăţi enorme. Curând au sosit, însă, ajutoarele sovietice. Primul plan cincinal a fost inaugurat în 1951.

După ruptura cu Iugoslavia din 1948, Albania a trecut din absolut toate punctele de vedere în tabăra Uniunii Sovietice. Cu toate că existau plângeri în privinţa incapacităţii sovieticilor de a-i acorda un sprijin suficient în planurile ei de industrializare, relaţiile au rămas foarte bune atât timp cât a trăit Stalin. După 1953, ca şi în celelalte capitale socialiste, au fost exercitate şi la Tirana mari presiuni în direcţia copierii noilor curente revizioniste. Au fost realmente luate unele măsuri pentru instituirea unei

conduceri colective. Hodja a renunţat la ministerul afacerilor externe şi la cel al apărării, dar a continuat să fie atât prim-ministru, cât şi secretar al partidului. El a renunţat în 1954 la postul de premier în favoarea lui Shehu. În pofida unor dezacorduri, Albania rămânea deci strâns legată de Moscova şi de blocul socialist. Ea s-a aflat în 1955 printre membrele fondatoare ale *Organizaţiei Tratatului de la Varşovia*. Ţara nu făcuse parte până atunci din nici un sistem de alianţe militare, iar pactul acesta îi acorda o oarecare siguranţă.

Multe dintre aspectele programului lui Hruşciov se aflau însă în contradicţie flagrantă cu politica lui Hodja. Conducerii albaneze nu-i conveneau în primul rând hotărârile luate la cel de al XX-lea congres al PCUS. A existat puţin entuziasm în legătură cu conceptul coexistentei paşnice şi cu ideea căilor diferite de înaintare spre socialism. Considerând că Iugoslavia era în continuare o ameninţare, guvernul albanez a manifestat un interes limitat în privinţa eforturilor lui Hruşciov de reconciliere cu Tito. Cu toată insistenţa sovieticilor, el a refuzat să-l reabiliteze pe Xoxe, care fusese executat în 1949 sub acuzaţia de a fi fost în fruntea fracţiunii pro-iugoslave, ca un semn de bunăvoinţă faţă de Belgrad, deşi s-au înregistrat unele îmbunătăţiri reale ale relaţiilor dintre cele două ţări. Aşa cum era de aşteptat, înăbuşirea de către sovietici a revoluţiei maghiare a fost extrem de favorabil primită la Tirana; evenimentele din Ungaria erau considerate că un rezultat logic al ideilor revizioniste ale lui Tito. Relaţiile cu Iugoslavia au cunoscut din nou un curs descendent, iar acuzaţiile privind situaţia din Kosovo şi-au făcut iar apariţia. Această problemă a rămas un subiect de controversă permanentă între cele două state.

Pe lângă nemulţumirea generală faţă de politica lui Hruşciov, guvernul albanez, ca şi cel român, nu era de acord cu planurile de integrare ale *Comecon-ului* (CAER). Asemeni celorlalte state balcanice, Albania urma să fie o sursă de produse agricole şi de materii prime. Nici albanezii nu doreau să fie furnizori de grapefruit şi de alte articole asemănătoare, în timp ce naţiunile mai *„norocoase”* construiau automobile şi avioane. Mai mult albanezii descoperiseră prin 1960 un alt aliat, astfel că ţara nu mai era nevoită să respecte directivele Moscovei. Rolul tot mai important jucat de China în lumea comunistă şi rivalitatea ei tot mai mare cu Uniunea Sovietică au fost deja prezentate. O mare parte dintre argumentele chinezilor erau privite cu mare simpatie de către comuniştii albanezi, care nu-şi pierduseră niciodată sentimentul de admiraţie pentru Stalin şi erau extrem de ostili faţă de politica de coexistenţă. China şi Albania erau în egală măsură potrivnice lui Tito şi poziţiei lui revizioniste. Prin 1960 s-au deteriorat şi relaţiile cu Uniunea Sovietică. Pe lângă dezacordurile în privinţa politicii şi a doctrinei în domeniul relaţiilor externe, existau şi fricţiuni în problemele economice. Diferendele au devenit publice pentru prima oară în iunie 1960 la o întrunire de partid care a avut loc la Bucureşti, unde, în cadrul unei polemici lipsite de orice echivoc dintre reprezentanţii chinezi şi cei sovietici, albanezii i-au sprijinit pe chinezi. Represaliile sovieticilor au luat forma sistării imediate a atât de necesarelor transporturi de grâne. În plus, aceştia au acordat sprijin membrilor unei

conspiraţii anti-Hodja condusă de Kiri Belishova şi de Koco Tashko. Având controlul asupra armatei şi a forţelor de securitate, lui Hodja nu i-a fost deloc greu să rezolve această problemă. China a reacţionat şi ea imediat, trimiţând armament greu că să contracareze acţiunea punitivă a sovieticilor. În noiembrie 1960, când reprezentanţii a optzeci şi unu de partide comuniste s-au întâlnit la Moscova, conflictul chino-sovietic a constituit centrul atenţiei tuturor. Delegaţii chinezi au atacat direct poziţia de lider a Uniunii Sovietice în lagărul socialist, declarând că nu puteau exista partide comuniste superioare şi inferioare. În dezbaterea aceasta, albanezii au fost din nou de partea Chinei. Reprezentanţii sovietici şi-au îndreptat criticile împotriva albanezilor, deşi ţinta reală erau chinezii. Aceştia din urmă au replicat condamnându-i pe iugoslavi în termeni destinaţi de fapt Moscovei.

După această conferinţă, relaţiile diplomatice dintre Albania şi Uniunea Sovietică s-au deteriorat repede. Aceasta din urmă a rupt oficial relaţiile cu Albania în decembrie 1961, măsură care nu a fost, însă, luată şi de celelalte state ale blocului. În acest moment Albania nu putea conta pe ajutorul Uniunii Sovietice sau al suporterilor ei din lagărul socialist. Consecinţele au fost foarte grave pentru economia albaneză. În afară de faptul că experţii sovietici au fost retraşi, au fost stopate şi livrările din Uniunea Sovietică, inclusiv a pieselor de schimb pentru echipamentele deja expediate. Deşi chinezii promiseseră că vor trimite ajutoare Albaniei era evident că acestea nu puteau ajunge imediat. În pofida acestui fapt, albanezii au rămas ferm pe poziţii. Mai mult, China nu şi-a onorat asigurările date, ea a acordat credite şi asistenţă în alte domenii care acopereau 90% din ceea ce se aştepta Albania să primească din partea blocului sovietic. Deosebit de importantă a fost livrarea a 430.200 de tone de grâu şi porumb în perioada critică a anilor ’60. Ajutorul chinezilor prezenta şi unele avantaje. Împrumuturile, care au totalizat 500 milioane de dolari în intervalul 1954-l975, erau garantate pe o bază mai favorabilă decât cele ale Uniunii Sovietice. Tehnicienii chinezi primeau acelaşi salariu ca şi albanezii şi trăiau în condiţii asemănătoare. Căderea lui Hruşciov în 1964 nu a dus la schimbarea acestei situaţii tensionate. În 1968 după invazia din Cehoslovacia, Albania s-a retras oficial din Pactul de la Varşovia.

Prin 1970, relaţiile dintre Albania şi China începuseră să se modifice. Existaseră de la bun început o serie de dificultăţi evidente. Conducerea chineză declarase clar că statele socialiste, inclusiv Albania, România şi Iugoslavia se puteau aştepta la ajutor militar în atitudinea lor de sfidare a Uniunii Sovietice, dar Albania nu putea concura cu puterile membre ale Comecon-ului nici în domeniul economic. Plus că, în acest moment, China avea mai puţină nevoie de sprijinul Albaniei. Alianţa aceasta îi oferise guvernului chinez posibilitatea de a pune piciorul în Europa şi o scenă de pe care să-şi poată expune ideile, dar pe măsură ce China ieşea din izolare şi îşi extindea relaţiile cu alte state, conducătorii ei erau obligaţi să-şi revizuiască angajamentele fată de Albania. Guvernul chinez a reluat în 1970 relaţiile cu Iugoslavia, măsură luată şi de Albania peste un an. Şi mai importante au fost negocierile cu Statele Unite, care au dus în 1972 la vizita în China a preşedintelui Nixon, eveniment

criticat energic de Tirana. În acest timp Albania începuse şi ea să-şi lărgească contactele cu lumea din afară. Au fost iniţiate negocieri comerciale şi diplomatice cu Franţa, Italia şi Grecia, de pildă, precum şi cu noile state din Asia şi Africa.

Relaţiile albano-chineze au fost afectate de moartea în 1976 a lui Mao. Succesorii lor aveau să urmeze căi destul de diferite în politica externă şi să caute să lărgească legăturile Chinei cu lumea capitalistă. Deşi guvernul albanez îşi lărgise şi el orizontul, perspectiva lui ideologică era încă relativ inflexibilă. În ochii lui, Uniunea Sovietică şi Statele Unite erau tot principalii lui inamici; el nu dorea să stabilească relaţii strânse cu statele *„revizioniste”* şi *„imperialiste”*. Era firesc că liderii Albaniei să se simtă trădaţi atunci când China a stabilit relaţii cu Statele Unite şi a reluat legăturile cu Iugoslavia. Relaţiile dintre Tirana şi Beijing au devenit tot mai încordate până în iulie 1978, când chinezii a pus punct programului lor de asistenţă pentru Albania.

Se poate deci deduce că, dintre toate statele socialiste, Albania a făcut cele mai puţine schimbări în domeniul doctrinei. Stalin era şi acum un erou. Ziarul partidului *„Vocea Poporului”*, din noiembrie 1961 îl lăuda pe dictatorul sovietic în următorii termeni: *„I. V. Stalin a fost şi rămâne un titan în istoria omenirii, în istoria mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale şi în lupta pentru eliberarea popoarelor de sub jugul imperialist [...] Istoria zilelor noastre îl cunoaşte pe I. V. Stalin drept un revoluţionar neînfricat, un mare teoretician şi un strălucit organizator”*. Atitudinea aceasta avea să rămână constantă. Hodja continua să sprijine conceptele staliniste în politica internă. Nu a existat nici o relaxare în problemele culturale şi, cu puţine excepţii, ţara era închisă faţă de lumea din afară. Cu toate că au fost stabilite relaţii cu Franţa şi Italia, Albania era singura ţară socialistă europeană care nu avea legături diplomatice normale cu Marea Britanie şi Statele Unite. Această orientare intransigentă a dus totuşi la veritabile schimbări semnificative în viaţa naţiunii albaneze.

VIII. „REVOLUŢIILE DE CATIFEA” ÎN EUROPA DE SUD-EST

Căderea lui Nicolae Ceauşescu. În România, spre deosebire de alte ţări ale blocului sovietic comunismul a fost înlăturat printr-o luptă deschisă violentă. Demonstraţiile din ce în ce mai ample au culminat cu procesul controversat şi execuţia lui Ceauşescu şi a soţiei sale Elena. Lipsa unei opoziţii reale în interiorul partidului comunist a făcut că în România să nu poată avea loc o tranziţie paşnică de la comunism la democraţie.

La fel ca în ţările vecine, în 1989 majoritatea populaţiei din România nu era mulţumită de regimul comunist. Totuşi, spre deosebire de alte ţări est-europene, România nu trecuse până atunci deloc printr-un proces de destalinizare. Politica economică şi de dezvoltare a lui Ceauşescu (inclusiv proiecte de construcţii grandioase şi un regim de austeritate menit să permită României să-şi plătească întreaga datorie externă, în 1989, Ceauşescu reuşeşte să achite datoria externă de circa 11 miliarde de

dolari, chiar mai înainte de termenul pe care chiar dictatorul român îl preconizase) era considerată responsabilă pentru sărăcia extinsă din ţară; în paralel cu creşterea sărăciei, poliţia secretă (*Securitatea*) era omniprezentă, făcând din România un stat poliţienesc. În afară de acestea Ceauşescu nu era un om citit. În luna decembrie 1989, în ziarul *„Scânteia”*, apare pe prima pagina un discurs al lui Ceauşescu transcris cu toate greşelile gramaticale şi de pronunţare pe care acesta le făcea în exprimarea orală. A fost un semnal transmis în toate cotloanele ţării, fiindcă ziarul avea o răspândire naţională. Numărul respectiv al ziarului a dispărut apoi din bibliotecile publice.

În plan extern, Nicolae Ceauşescu a început să fie tot mai izolat după venirea lui Gorbaciov la putere în URSS. După schimbările de politică externă de la Moscova şi adoptarea unui alt comportament al Kremlinului faţă de ţările din blocul răsăritean, politica de autonomie şi poziţia de rebel pe care statul român o avea faţă de URSS n-au mai impresionat Occidentul şi acest lucru a început să se simtă. În 1988 clauza naţiunii celei mai favorizate care se acorda de SUA României în baza *Amendamentului Jackson-Vanick* n-a mai operat datorită politicii regimului de îngrădire a emigrărilor şi a încălcării tot mai mult a drepturilor omului. Liderul comunist român, cu vanitatea-i cunoscută a denunţat clauza, înainte de publicarea oficială a hotărârii SUA şi fără să informeze conducerea partidului sau pe primul ministru. Discreditarea pe plan internaţional era completată de adoptarea la Geneva în martie 1989 a unei rezoluţii susţinute de Ungaria, care condamna violările libertăţilor fundamentale în România.

Grăitor pentru irealismul cu care Nicolae Ceauşescu acţiona în sistemul relaţiilor internaţionale la sfârşitul deceniului nouă a fost şi poziţia sa în cadrul ţărilor socialiste. Spre deosebire de conducătorii *Pactului de la Varşovia*, Ceauşescu nu a sprijinit interesele sovietice, ci a urmărit o politică externă proprie. În timp ce liderul sovietic Mihail Gorbaciov vorbea despre reformă, Ceauşescu imita linia politică, megalomania şi culturile personalităţii ale liderilor comuniştii est-asiatici precum nord-coreeanul Kim Il Sung. La jumătatea anului 1989, în consfătuirea statelor participante la *Tratatul de la Varşovia*, liderul comunist de la Bucureşti a condamnat *„rapida alunecare a socialismului din toate ţările europene, pe panta prăbuşirii”* şi a cerut măsuri urgente pentru salvarea lui în Polonia. Chiar şi după căderea Zidului Berlinului sau înlocuirea în noiembrie 1989 a tovarăşului său de la sud, liderul bulgar Todor Jivkov, Ceauşescu pare să ignore semnele care ameninţau poziţia sa ca şef de stat comunist în Europa de Est. Totuşi, în noiembrie 1989, la al XIV-lea Congres al PCR, Ceauşescu atinge problema *Pactului Molotov-Ribbentrop* şi cere anularea consecinţelor acestuia, în speţă retrocedarea de către URSS a Basarabiei şi Bucovinei de Nord, anexate în virtutea acestui pact. În decembrie 1989, în timpul întâlnirii lor de la Malta, liderii URSS şi SUA se pun de acord asupra sorţii rezervate Europei de Est.

Pe plan intern, cu cât situaţia populaţiei se înrăutăţea cu atât mai mult creştea poziţia fermă de singur apărător al socialismului pe care o afişa *Partidul Comunist* din România. Toată toamna anului

1989 s-au desfăşurat şedinţe la nivel central *„cu factorii de răspundere”* din ministere, mari întreprinderi, de la sindicate, pentru strângerea rândurilor.

În ciuda omniprezenţei *Securităţii* şi atmosferei apăsătoare a dictaturii se ţeseau intrigi, se pregăteau manevre atât în interiorul, cât şi în exteriorul ţării. Multe dintre aceste acţiuni au rămas secrete, unele au ieşit la iveală. În martie 1989, în mediile occidentale s-a dat publicităţii o scrisoare deschisă adresată lui Ceauşescu, semnată de şase foşti înalţi demnitari de partid şi de stat. Pe de altă parte, personalităţi considerate suspecte, cum ar fi generalul Militaru (bănuit că a participat la un complot în 1984), Silviu Brucan, fost director al cotidianului partidului, *„Scânteia”*, Ion Iliescu, fost *Secretar al Comitetului Central*, înlăturat în 1971, făceau obiectul unei atente supravegheri. Pe măsură ce schimbările se accelerau în ţările vecine era inevitabilă o lovitură de stat. Potrivit diplomatului sovietic Valentin Falin, începând cu noiembrie 1989 Moscova s-a arătat foarte interesată de desfăşurarea internă a forţelor armate şi creşterea rezistenţei în faţa regimului.

Aceste elemente sugerează iminenţa unei lovituri de forţă induse de personalităţi comuniste potrivnice clanului Ceauşescu, lovitură pusă la punct de armată, cu participarea, după toate aparenţele, a serviciilor secrete româneşti şi străine (sovietice şi ungureşti) şi cu adeziunea globală a Kremlinului. Amănuntele acestor operaţii scapă încă istoricilor, astăzi fiind citate trei teze:

- un complot dirijat în principal fie de KGB, fie de serviciile secrete maghiare;
- revoltă populară – teză oficială promovată de echipa ajunsă la putere;
- îmbinarea unei lovituri de stat cu o insurecţie populară.

Scrisoarea adresată de cele şase foste cadre de vârf ale *Partidului Comunist* din România lui Nicolae Ceauşescu n-a avut nici un ecou. Nici chiar la cel de-al XIV-lea Congres al partidului, în ultimul ceas, n-a fost schiţată vreo idee de reformă, o ameliorare în privinţa libertăţilor cetăţeneşti, a nivelului de trai. Firesc, el este reales la 14 noiembrie, la Congresul al XIV-lea al PCR. în funcţia de secretar general al partidului unic din RSR. Conducerea partidului a insistat pe ideea de austeritate, pe construirea de noi şi mari obiective industriale, etc.

Pe durata Congresului partidului, izolarea României Socialiste a fost scoasă în evidenţă de absenţa delegaţiilor partidelor *„frăţeşti”* din Ungaria, Italia şi spre surprinderea comuniştilor de la Bucureşti, din RDG. Cu mai puţin de două luni în urmă, Germania Răsăriteană fusese susţinătorul cel mai apropiat a lui Ceauşescu în refuzul lui hotărât de a accepta reforme, între timp echipa E. Honecker fusese debarcată şi Germania de Est luase drumul reformelor.

La 11 Noiembrie 1989, înainte de Congres, la Bucureşti, pe străzile Brezoianu şi Kogălniceanu, studenţi din Cluj şi Bucureşti au demonstrat cu placarde *„Vrem Reforme”* împotriva guvernului Ceauşescu. Studenţii: Mihnea Paraschivescu, Vulpe Gratian, economistul Dan Caprariu din Cluj şi alţii au fost arestaţi şi anchetaţi de către lucrătorii *Securităţii* de la Penitenciarul Rahova pentru propagandă împotriva societăţii socialiste. Au fost eliberaţi la data de 22 Decembrie 1989 orele 14.00.

O primă încercare timidă de a protesta împotriva regimului a fost la un joc de fotbal, unde România a învins cu 3-1 naţionala Danemarcei, victorie ce a făcut ca după 20 de ani România să participe din nou la un campionat mondial, cel din Italia. Această tentativă a fost dispersată de *Securitate* care şi-a infiltrat lucrătorii operativi printre studenţi. La cea mai mare întreprindere din Timişoara, UMT, o parte a muncitorilor a încercat realizarea unui protest şi popularizarea lui în oraş, dar *Securitatea* a reuşit calmarea spiritelor.

În ziua de 11 decembrie 1989, la emisiunea politică *„Panorama”*, de la postul TV Budapesta 1, s-au difuzat imagini video din Timişoara, avându-l în prim plan pe preotul reformat László Tőkés, care cerea sprijin pentru a nu fi mutat din parohia pe care o conducea. Până în ziua de 15 decembrie, enoriaşii şi un număr mic de cetăţeni ai oraşului au vegheat în faţa parohiei din Piaţa Maria. În acea seară, lucrători ai *Securităţii*, în civil, au încercat arestarea participanţilor, izbucnind încăierări, care însă nu s-au generalizat sau extins.

La 16 decembrie a izbucnit un protest în Timişoara, ca răspuns la încercarea guvernului de a-l evacua pe pastorul reformat László Tőkés. Pastorul făcuse recent comentarii critice la adresa regimului în mass-media internaţională, iar guvernul a considerat că incita la vrajbă etnică. La cererea guvernului, episcopul său l-a revocat din post, privându-l astfel de dreptul de a locui în apartamentul la care era îndreptăţit ca pastor. Enoriaşii s-au adunat în jurul casei sale, pentru a-l proteja de hărţuire şi evacuare. Mulţi trecători, printre care şi studenţi români religioşi, s-au alăturat protestului, necunoscând detaliile şi aflând de la susţinătorii pastorului că aceasta era o nouă încercare a regimului comunist de a restricţiona libertatea religioasă.

Când a devenit evident că mulţimea nu va dispărea, primarul, Petre Moţ a făcut câteva declaraţii, sugerând că s-ar fi răzgândit în privinţa evacuării lui Tőkés. În acelaşi timp, mulţimea crescuse ameninţător şi de vreme ce Petre Moţ a refuzat să-şi confirme în scris declaraţia împotriva evacuării pastorului, mulţimea a început să cânte sloganuri anticomuniste. În consecinţă, forţele de miliţie şi ale *Securităţii* au intrat în scenă. La ora 19:30, protestul s-a extins, cauza iniţială trecând în planul secund. Unii protestatari au încercat să incendieze clădirea care găzduia comitetul judeţean al *Partidului Comunist Român*. *Securitatea* a răspuns cu gaze lacrimogene şi jeturi de apă, în timp ce miliţia a recurs la forţă şi la arestarea multora. Ei s-au mutat în jurul Catedralei Metropolitane şi au plecat într-un marş de protest prin oraş, fiind din nou confruntaţi de forţele de securitate. Sunt blocate tramvaie de către manifestanţi şi s-a strigat pentru prima data *„Jos cu Ceauşescu!”*.

Mulţimea se întoarce într-un număr şi mai mare în Piaţa Maria, apoi în Piaţa Operei, scandând o serie de lozinci anticomuniste. Pe drum sunt distruse pancartele de propagandă care împânzeau oraşul. Acum se naşte drapelul revoluţiei, steagul din care a fost decupată stema comunistă. Unii dintre manifestanţi au fost arestaţi şi bătuţi. Până la miezul nopţii au loc adevărate lupte de stradă. Pastorul László Tőkés a fost arestat şi bătut, dar combatanţii şi-au părăsit poziţiile spre dimineaţă. Astfel, actul

de nesupunere civică al pastorului reformat a generat o revoltă a nemulţumiţilor din Timişoara care a fost reprimată, la 17 decembrie 1989, de către forţele de securitate. Nicolae Ceauşescu n-a fost dispus să urmeze modelul est-german de a se abţine de la utilizarea forţei şi va folosi orice mijloc pentru a rămâne la putere.

Protestele au continuat în ziua următoare, 17 decembrie. Protestatarii au intrat în *Comitetul Judeţean* şi au aruncat pe fereastră documentele partidului, broşurile de propagandă, scrierile lui Ceauşescu şi alte simboluri ale puterii comuniste. În aceasta zi, evenimentele au pornit pe o cale fără întoarcere. Ceauşescu a organizat o teleconferinţă, în care a cerut *Ministerului de Interne* şi *Securităţii* să deschidă focul asupra civililor, fără somaţie. În aceasta zi au căzut primele victime ale revoluţiei. Pe treptele Catedralei s-a adunat un grup de copii şi tineri civili care au început să scandeze: *„Jos Ceauşescu! Libertate! Vrem o ţară liberă!”*. Dintr-un transportor blindat s-au tras rafale care secerau mulţimea. Actul crud şi absurd care a avut loc sub privirile timişorenilor a întărâtat şi mai mult mulţimea. În diverse zone încep luptele deschise între civili şi militari. Se arunca cu pietre şi cu sticle incendiare înspre maşinile şi transportoarele din care se trăgea. Armata a eşuat în încercarea sa de a restabili ordinea, reuşind să transforme Timişoara într-un infern: focuri de armă, victime, lupte de stradă, maşini în flăcări, TAB-uri care transportau forţe de securitate înarmate şi tancuri. După ora 20:00, se trăgeau focuri de armă din Piaţa Libertăţii până la Operă, inclusiv în zona podului Decebal, Calea Lipovei şi Calea Girocului. Tancuri, camioane şi TAB-uri blocau accesul în oraş, în timp ce elicopterele patrulau zona. După miezul nopţii protestele s-au domolit. Ion Coman, Ilie Matei şi Ştefan Guşă au inspectat oraşul, care arăta ca după război: clădiri distruse, cenuşă şi sânge.

În incinta Spitalului Judeţean au fost sustrase cadavrele celor ucişi. Au fost transportate în secret la Bucureşti, unde au fost fi arse la crematoriu. Familiile celor dispăruţi urmau sa fie informate ca rudele lor au fugit peste graniţă. Documentele care dovedeau cauza deceselor au fost, de asemenea, distruse. În aceasta zi, liniştea întregii ţări a fost spulberată. Românii au aflat de evenimentele de la Timişoara prin intermediul radioului *Europa Libera*.

În dimineaţa lui 18 decembrie, centrul era păzit de soldaţi şi agenţi de *Securitate* în haine civile. Primarul Moţ a cerut o adunare a partidului la Universitate, cu scopul de a condamna *„vandalismul”* zilelor precedente. De asemenea, a decretat legea marţială, interzicând populaţiei să circule în grupuri mai mari de două persoane. Sfidând interdicţiile, un grup de 30 de tineri au înaintat spre Catedrala Ortodoxă, unde au fluturat drapele tricolore din care tăiaseră stema comunistă. Aşteptându-se să se tragă în ei, au început să cânte *„Deşteaptă-te, române!”*, cântec patriotic care fusese interzis din 1947. Într-adevăr s-a tras asupra lor, unii dintre ei au murit, alţii au fost răniţi grav, în timp ce unii au avut norocul să scape. În aceeaşi seară, cadavrele celor împuşcaţi mortal la demonstraţie, dar şi ale unor răniţi executaţi în Spitalul Judeţean, au fost sustrase de la morga spitalului şi duse la Bucureşti pentru ca urmele represiunii să fie şterse. Cadavrele au fost incinerate la crematoriul *„Cenuşa”* din Bucureşti,

cenuşa a fost colectată în patru pubele de gunoi şi ulterior deversată într-o gură de canal aflată pe raza localităţii Popeşti-Leordeni, familiilor fiindu-le comunicată varianta că decedaţii au trecut fraudulos frontiera ţării.

La 19 decembrie, Radu Bălan şi Ştefan Guşă au vizitat muncitorii din fabricile timişorene, dar au eşuat în a-i determina să-şi continue munca. Un angajat de la Uzinele Mecanice din Timişoara a pornit sirena aeriană. A fost semnalul pentru mii de timişoreni să iasă din nou în stradă, uletrior, 7 persoane au murit şi aproape 100 au fost rănite.

Pe 20 decembrie, coloane masive de muncitori au intrat în oraş. 100.000 de protestatari au ocupat Piaţa Operei (astăzi *„Piaţa Victoriei”*) şi au început să strige sloganuri anti-guvernamentale: *„Noi suntem poporul!”, „Armata e cu noi!”, „Nu vă fie frică, Ceauşescu pică!”*. În foaierul Teatrului Naţional din Timişoara o serie de cetăţeni curajoşi au creat *Frontul Democrat Român*, cu un Program politic în care se regăseau cererile celor aflaţi în Piaţă. Între timp, Emil Bobu şi Constantin Dăscălescu au fost desemnaţi de Elena Ceauşescu (Nicolae Ceauşescu era la acel moment într-o vizită în Iran) să se întâlnească cu o delegaţie a protestatarilor; totuşi, ei au refuzat să îndeplinească revendicările oamenilor şi situaţia a rămas în mare parte neschimbată; în ziua următoare trenuri încărcate cu muncitori de la fabrici din Oltenia au ajuns la Timişoara. Regimul a încercat să-i folosească la înăbuşirea protestului, dar până la urmă aceştia s-au alăturat timişorenilor. Un muncitor explica: *„Ieri, directorul fabricii noastre şi un oficial al Partidului ne-au strâns în curte, ne-au dat bâte din lemn şi ne-au spus că huliganii şi ungurii devastează Timişoara şi că este de datoria noastră se mergem acolo şi să ajutăm la înăbuşirea demonstraţiilor. Dar acum mi-am dat seama că nu este adevărat”*. Armata pactizează cu demonstranţii, Timişoara fiind declarat oraş liber. Exemplul ei va fi urmat de Lugoj, unde cetăţenii vor ieşi în stradă, se vor înregistra morţi şi răniţi, dar până seara armata pactizează şi aici cu demonstranţii. Mişcări de protest se vor înregistra în orele care vor urma şi în Arad, Cluj, Braşov, Sibiu, Târgu-Mureş, care se vor intensifica datorită încercărilor de a fi reprimate.

În dimineaţa zilei de 21 decembrie, Ceauşescu a convocat o adunare de o sută de mii de oameni şi i s-a adresat condamnând răscoala de la Timişoara. Vorbind de la balconul Comitetului Central, Ceauşescu a evocat o serie de realizări ale *„Revoluţiei Socialiste”* şi ale *„Societăţii socialiste multilateral dezvoltate”* din România. Populaţia, totuşi, a rămas indiferentă, doar rândurile din faţă sprijinindu-l pe Ceauşescu cu scandări şi aplauze. Lipsa sa de înţelegere a evenimentelor şi incapacitatea de a trata situaţia au ieşit din nou în evidenţă când a oferit, într-un act de disperare, creşterea salariilor muncitorilor cu o sumă de 100 de lei pe lună, şi a continuat să laude realizările *„Revoluţiei Socialiste”*, neînţelegând că altă revoluţie se desfăşura chiar în faţa sa. Încercările ulterioare ale cuplului Ceauşescu de a recâştiga controlul mulţimii folosind formule ca *„Alo, alo”* sau *„Staţi liniştiţi la locurile voastre”* au rămas fără efect. Mulţimea a plecat pe străzi, aducând capitala, la fel ca Timişoara şi alte oraşe importante, în dezordine. Oamenii strigau sloganuri anticomuniste şi

anticeauşiste: *„Jos dictatorul!”, „Moarte criminalului!”, „Noi suntem poporul, jos cu dictatorul!”*, *„Ceauşescu cine eşti/Criminal din Scorniceşti”*. În cele din urmă, protestatarii au invadat centrul din Piaţa Kogălniceanu până în Piaţa Unirii, Piaţa Rosetti şi Piaţa Romană. Pe statuia lui Mihai Viteazul din apropierea Universităţii Bucureşti, un tânăr flutura un tricolor fără stema comunistă.

Mişcări bruşte venind de la periferia adunării şi sunetul unor petarde au transformat manifestaţia în haos. Speriată la început, mulţimea a încercat să se împrăştie. O parte dintre participanţii la adunare s-au regrupat lângă hotel *Intercontinental* şi au început o manifestaţie de protest care apoi a devenit revoluţie.

Ceauşescu, soţia sa, precum şi alţi oficiali s-au panicat, iar Ceauşescu s-a întors în interiorul clădirii CC. Transmisiunea directă a mitingului a fost întreruptă, dar oamenii care se uitau la televizor văzuseră destul ca să îşi dea seama că se întâmpla ceva neobişnuit.

Încercările lui Ceauşescu de a linişti populaţia luaseră o întorsătură neaşteptată. În cursul după-amiezii, în aceeaşi zi, Nicolae Ceauşescu a ţinut o teleconferinţă susţinând ca evenimentele ultimelor zile sunt organizate şi dirijate cu scopul de a destabiliza ţara şi îndreptate împotriva integrităţii şi independenţei României: *„Trebuie sa demascam şi sa respingem cu hotărâre aceasta acţiune şi să o lichidam. Nu se poate pune decât problema lichidării în cel mai scurt timp a acestor acţiuni conjugate împotriva integrităţii, independentei, a construcţiei socialiste, a bunăstării poporului”*. S-a pronunţat şi pentru mobilizarea generală a forţelor armate.

Mai târziu, începând cu orele 18, a început reprimarea propriu-zisă, care a durat până a doua zi, ora 3 dimineaţa. Protestatarii, neînarmaţi şi neorganizaţi au fost întâmpinaţi de soldaţi, tancuri, TAB-uri, oameni din *Securitate* îmbrăcaţi în haine civile şi ofiţeri ai *Unităţii Speciale de Luptă Antiteroristă*. S-a tras asupra mulţimii de pe clădiri, străzi laterale şi din tancuri. S-au înregistrat multe victime prim împuşcare, înjunghiere, sau strivire de vehiculele armatei. Un TAB a intrat în mulţime în apropierea hotelului *Intercontinental*. Pompierii blocau mulţimea cu jeturi de apa puternice, iar miliţienii băteau şi arestau oamenii. Protestatarii au reuşit să construiască o baricadă de apărare în faţa restaurantului *Dunărea*, care a rezistat până la miezul nopţii, dar a fost doborât în cele din urmă de forţele de ordine. Se organizaseră puncte de colectare, unde erau adunaţi protestatarii care erau capturaţi. După identificare şi înregistrare erau transportaţi la închisoarea Jilava.

După lansarea zvonului între scutieri că în Piaţa Romană mai mulţi colegi de-ai lor au fost înjunghiaţi cu şurubelniţe, toţi pasagerii care au coborât în staţia de metrou din Piaţa Universităţii au fost bătuţi. Foarte mulţi copii, femei sau bătrâni au fost maltrataţi, târâţi pe jos, obligaţi să se culce pe burtă, unii peste alţii, în grămezi. A fost o noapte incendiară. Focurile de armă nu au încetat să se audă, până la 3 dimineaţa, ora la care cei care au supravieţuit au părăsit străzile. După înăbuşirea revoltei, străzile au fost spălate de sânge de maşinile salubrităţii. Morţii au fost incineraţi şi s-a interzis autopsierea victimelor decedate. Multe fotografii ce au rămas ca dovezi au fost făcute din elicopterele

care au survolat zona şi de turiştii aflaţi în turnul hotelului *Intercontinental*, aflat lângă Teatrul Naţional, peste drum de Universitate.

A doua zi, în 22 decembrie 1989, vestea înăbuşirii în sânge a demonstraţiilor a ajuns în scurt timp la toată populaţia Bucureştiului. Mulţi dintre supravieţuitorii măcelului din zona centrală au fugit spre zonele industriale, unde au relatat muncitorilor cele întâmplate. Regimul a plănuit organizarea de adunări ale muncitorilor la locurile de muncă, la care sa fie condamnate *„actele huliganice”*, însă muncitorii au refuzat, ba din contra, au început organizarea de proteste şi mai ample împotriva regimului. Pe la ora 7 dimineaţa, Elena Ceauşescu a fost informată ca un număr mare de muncitori înaintau spre centrul Bucureştiului. Baricadele miliţiei care trebuiau să blocheze accesul spre Piaţa Universităţii şi Piaţa Palatului au fost inutile. La ora 9:30, Piaţa Universităţii era plină de oameni. La presiunea masei imense de demonstranţi, forţele armate au început să fraternizeze cu demonstranţii.

După ora 10, mai mult de o sută de mii de oameni erau adunaţi pentru prima dată din proprie iniţiativă – nu la cererea lui Ceauşescu – în centrul Bucureştiului. Nicolae Ceauşescu a luat o portavoce şi a încercat să se adreseze mulţimii de la balconul clădirii *Comitetului Central al Partidului Comunist*, dar a fost întâmpinat cu un val de dezaprobare şi furie. Elicopterele împărţeau manifeste pentru a linişti populaţia, dar din pricina vântului nefavorabil nu ajungeau la mulţime. Tot în jurul orei 10, ministrul apărării Vasile Milea a murit în condiţii suspecte. Generalul Iulian Vlad a întreprins măsuri de izolare a lui Ceauşescu. L-a convins pe Ceauşescu să fugă cu elicopterul la unul din cele trei puncte de comandă militară secretă din ţară (probabil la buncărul din zona Piteşti). În aceeaşi zi, un comunicat radio şi televiziune dat din ordinul lui Ceauşescu spunea că Milea a fost găsit vinovat de trădare şi că s-a sinucis după dezvăluirea trădării sale.

După fuga lui Ceauşescu din clădirea *Comitetului Central* se instalează haosul în Bucureşti, precedat de o stare de euforie generală. Mulţimile descătuşate invadează *Comitetul Central*, iar birourile oficialilor comunişti sunt vandalizate. Ţintele preferate fiind portretele dictatorului. Televiziunea Romana îşi reia emisia. Mircea Dinescu şi Ion Caramitru apar în fruntea unui grup de revoluţionari, anunţând exaltaţi fuga dictatorului. Haosul din Bucureşti cuprinde întreaga ţară. Au avut loc manifestaţii spontane de protest faţă de regim. La unele manifestaţii populaţia a atacat sedii de partid şi de stat sau chiar posturi de miliţie. Câţiva miliţieni au fost chiar omorâţi.

Petre Roman, un tânăr profesor de la Politehnică, citeşte de la balconul *Comitetului Central* al PCR Declaraţia în trei puncte a *„Frontului Unităţii Poporului”*, transmisă şi la televiziune. S-au conturat trei centre de putere: la Televiziunea Română, unde se aflau Mircea Dinescu, Ion Caramitru şi Ion Iliescu sosit după ora 14:00. La sediul CC al PCR, unde erau revoluţionari care au încercat să formeze un nou guvern, care după numai 20 de minute a căzut, fiind huiduiţi de mulţime şi cel de-al treilea centru, în *Ministerul Apărării* unde se afla generalul Victor Stănculescu. Grupul lui Iliescu s-a deplasat la sediul CC al PCR unde sunt rostite cuvântări, apoi se întorc la Televiziune unde iau

legătura cu generalul Stănculescu. În jurul orei 23:00 este anunţată constituirea *Consiliului Frontului Salvării Naţionale*, ca nou organ al puterii.

Concomitent, veneau mesaje de sprijin din toate colţurile lumii: SUA (preşedintele George H. W. Bush), URSS (preşedintele Mihail Gorbaciov), Ungaria (*Partidul Socialist Ungar*), nou-constituitul guvern al Germaniei de Est (în acel moment cele două Germanii nu se uniseră încă), Bulgaria (Petar Mladenov, *secretar-general al Partidului Comunist Bulgar*), Cehoslovacia (Ladislav Adamec, lider al *Partidului Comunist Cehoslovac*, şi Václav Havel, scriitorul dizident, conducător al revoluţiei şi viitor preşedinte al Republicii), China (ministrul Afacerilor Externe), Franţa (preşedintele François Mitterrand), Germania de Vest (ministrul de externe Hans Dietrich Genscher), NATO (secretarul general Manfred Wörner), Regatul Unit (primul-ministru Margaret Thatcher), Spania, Austria, Olanda, Italia, Portugalia, Japonia (*Partidul Comunist* al Japoniei) şi RSS Moldovenească.

Procesul de preluare a puterii de către noua structura nu se încheiase. Obiective importante atât în Bucureşti cat şi în provincie sunt atacate cu arme de foc de indivizi necunoscuţi. Ei primesc eticheta de terorişti. Populaţia şi armata au fost chemate să apere cuceririle fragede ale revoluţiei. De la Televiziune sunt transmise informaţii neverificate, contradictorii, care creează o situaţie confuză şi o stare de psihoză generală. S-au înregistrat numeroşi morţi şi răniţi. Pentru următoarele 3 zile, toată ţara era în haos. Au avut loc numeroase lupte înverşunate. În noaptea de 22 spre 23, Jean-Louis Calderon, jurnalist francez de la postul de televiziune Canal 5, a fost călcat de senilele unui tanc în Piaţa Palatului. Tancuri şi câteva unităţi paramilitare au mers sa protejeze Palatul Republicii. S-au distribuit arme la mulţi civili, care acţionau în colaborare cu unităţile armatei.

Riposta exagerată, a celor care făceau parte din dispozitivele militare sau mixte, asupra locurilor din care se trăgeau focuri răzleţe, a avut drept consecinţă pierderea de vieţi omeneşti şi mutilarea gravă a zeci de persoane. La orice mişcare suspectă, de exemplu, deschiderea unei ferestre sau mişcarea unei perdele, se trăgea haotic cu muniţie de război. Argumentându-se că *„teroriştii roiesc”* şi ataca peste tot, informaţii susţinute şi difuzate în special prin intermediul Televiziunii.

Între timp, Ceauşescu împreuna cu soţia sa Elena ce se aflau la Snagov, au plecat cu elicopterul spre Piteşti. În apropiere de Boteni au abandonat elicopterul, căruia i s-a cerut să aterizeze de către armată. Pe jos, soţii Ceauşescu au ajuns la o staţie de cercetare agricolă aflată la 5 km de Târgovişte, unde au fost preluaţi de miliţieni şi transportaţi după câteva peripeţii la garnizoana din Târgovişte.

În ziua de Crăciun, cei doi au fost condamnaţi la moarte de către o curte militară ad-hoc, pentru o serie de acuzaţii, printre care şi genocid. Au fost executaţi în incinta garnizoanei din Târgovişte. Cadavrele lor au fost transportate cu elicopterul la Stadionul Steaua, unde s-au rătăcit. Au fost găsite a doua zi şi aduse cu morga la Spitalul Militar. De acolo au fost transportate la cimitirul Ghencea şi înmormântate în secret. Fragmentele din filmarea cu procesul şi finalul execuţiei au fost difuzate în aceeaşi zi la televiziunea naţională. Intensitatea luptelor armate a scăzut brusc după difuzarea pe 25

decembrie pe postul naţional de televiziune a execuţiei soţilor Ceauşescu, însă s-au mai înregistrat atacuri până pe data de 27 decembrie.

Pe durata revoluţiei, au murit 1104 persoane, şi s-au înregistrat 3321 răniţi (221 civili şi 663 militari). Pe 22 decembrie, la ora când Ceauşescu a fugit, erau înregistraţi 126 de morţi şi 1107 răniţi, aceasta a reprezentat preţul pe care poporul român l-a plătit pentru răsturnarea regimului comunist. România a încetat să mai fie o democraţie populară după dispariţia partidului comunist, iar partidele istorice au fost reînfiinţate. A început drumul de tranziţie spre o societate democratică.

Abandonul comunismului în Bulgaria. În Bulgaria din 1954 pana în 1989 la conducerea ţării s-a aflat Todor Jivkov, primul secretar al C.C. al PCB. Criza economica şi tensiunile etnice au intensificat nemulţumirea faţă de regimul Jivkov, nu doar în cadrul societăţii, ci şi în cel al conducerii partidului comunist. În Bulgaria, la fel că şi în celelalte ţări ale blocului socialist, după 1987 s-a înfiripat o mişcare dizidenta. Moscova i-a sprijinit pe reformatorii din cadrul *Partidului Comunist Bulgar*, care au decis că era necesara o schimbare şi că Todor Jivkov, care de 35 de ani se afla în fruntea partidului, trebuia să renunţe la prerogativele sale. La 10 noiembrie 1989, acesta a fost nevoit să-şi prezinte demisia din funcţia de secretar general al PCB. Iniţial, noul lider comunist bulgar, Petar Mladenov, s-a orientat spre o politica de restructurare de tip gorbaciovist, fără a repune în discuţie soarta socialismului. Sub presiunea maselor, comuniştii au fost obligaţi să-şi reformuleze poziţiile. La sfârşitul lui ianuarie 1990 Congresul extraordinar al PCB a decis schimbarea denumirii partidului, care devine Socialist, precum şi separarea funcţiilor de stat şi de partid. Petar Mladenov a devenit sef de stat, iar Andrei Lukanov, premier.

În iunie 1990 au fost organizate alegeri parlamentare care au demonstrat polarizarea electoratului. Opoziţia era raliată în jurul *Uniunii Forţelor Democratice* (UFD), o organizaţie constituită din mişcări şi asociaţii fidele pluralismului şi democraţiei. Alegerile parlamentare au fost câştigate de *Partidul Socialist*, care obţine 52,7% din voturi, faţă de 36,2% ale opoziţiei. Reprezentanţii UFD şi o parte din populaţie au respins rezultatele alegerilor (deşi erau recunoscute de observatorii străini), declanşând o greva generala în Sofia. Preşedintele Petar Mladenov este obligat să-şi prezinte demisia. Noul preşedinte este desemnat în persoana liderului opoziţiei, Jelio Jelev, primul şef de stat necomunist al Bulgariei, după abdicarea regelui în 1946. La sfârşitul lunii decembrie 1990 a fost format primul guvern de coaliţie, în frunte cu independentul Dimitar Popov. În componenţa guvernului au intrat reprezentanţi ai PSB, UFD, *Uniunii Populare Agrariene*, precum şi câţiva independenţi. În vara anului 1991 are loc scindarea UFD. Speculaţiile, greva parlamentară, scandalurile politice au izbutit, în plan secundar, să cureţe şi să consolideze rândurile UFD, care a reuşit să câştige alegerile parlamentare din octombrie 1991. Acest scrutin a schimbat harta politică a Bulgariei postcomuniste. Victoria la limită a opoziţiei la alegerile parlamentare din octombrie 1991 reprezintă un punct de răscruce în istoria contemporană a Bulgariei. Foştii comunişti pierd majoritatea

absolută pe care au avut-o în *Marea Adunare Naţională*. În parlament UFD dispunea de 110 locuri, din 240, de aceia s-a impus găsirea unei forme de colaborare cu reprezentanţii partidului minorităţii turce – *Mişcarea pentru Drepturi şi Libertate*. Noul guvern va fi condus de preşedintele UFD, Filip Dimitrov. Au fost operate schimbări de personal în principalele instituţii ale statului, precum Ministerul de Interne şi cel de Externe. De asemenea, au fost adoptate o serie de legi prin care foştilor nomenclaturişti li se interzicea, pe o anumită perioadă, anumite drepturi civile. La trei luni după alegerile parlamentare au urmat cele prezidenţiale, unde reprezentantul UFD, Jelio Jelev, a reuşit să câştige prin balotaj, scrutinul prezidenţial şi să devina primul preşedinte ales din istoria ţării.

Prăbuşirea comunismului în Iugoslavia. Destrămarea statului iugoslav are loc în perioada 1989-l992. În Iugoslavia schimbarea regimului politic s-a produs într-un mod deosebit: după moartea lui Tito (1980), edificiul construit de acesta s-a prăbuşit încetul cu încetul. S-au intensificat tensiunile între naţionalităţi, iar conducerea centrală de la Belgrad nu a reuşit să găsească soluţii viabile pentru lichidarea crizei în care se afla societatea iugoslava. Deosebirile dintre republici s-au menţinut în continuare, fapt ce a contribuit la amplificarea nemulţumirilor. *Constituţia* din 1974, pe care se întemeia sistemul politic iugoslav, ce presupunea soluţionarea tuturor problemelor pe calea înţelegerilor reciproce, nu reuşea să rezolve probleme cu care se confrunta federaţia. Armistiţiul a început să se destrame în Kosovo, unde albanezii au reuşit să transforme regiunea într-o republică autonomă în cadrul federaţiei în 1980. Nemulţumiri sunt înregistrate şi în alte republici, populaţia exprimându-si dezacordul în privinţa dominaţiei sârbe în structurile puterii centrale şi în armată.

În februarie 1989, în regiunea Kosovo sunt aduse trupe pentru a suprima mişcarea albanezilor, care pledau pentru respectarea drepturilor consfinţite în *Constituţie*. Conducerea de la Belgrad a anunţat preluarea responsabilităţilor referitoare la securitatea provinciei, iar la 26 iunie este suspendată adunarea din Kosovo, puterea fiind preluata de către cea din Serbia. La 5 iulie 1989 este votată dizolvarea adunării, noua constituţie sârba din septembrie 1989 confirmând încorporarea celor două regiuni autonome – Kosovo şi Vojvodina – în cadrul Serbiei. Albanezii au refuzat să accepte legitimitatea acestei *Constituţii*. Amestecul Serbiei a declanşat, pe de o parte, un val de nemulţumiri faţă de hegemonia sârbă, pe de alta parte, a creat premizele unei confruntări dintre subiectele federaţiei.

În septembrie 1989, la Ljubljana, *Adunarea Slovenă* a declarat suveranitatea republicii, proclamându-si dreptul de a se separa de federaţie, fapt ce implica un război economic între Serbia şi Slovenia.

Anul 1990 este anul decisiv pentru destrămarea unităţii statale a Iugoslaviei. Delegaţia slovenă se retrage de la *Congresul Ligii Comuniştilor* iugoslavi, nefiind acceptată propunerea lor privind independenţa partidelor membre ale Ligii. Alegerile din decembrie 1990 din republicile componente ale Iugoslaviei reflecta intr-un fel situaţia din ţară. La Belgrad, alegerile au fost câştigate de Slobodan

Miloševič, un adept declarat al Serbiei Mari, lider al *Partidului Socialist*. El se opune accesului croatului Stipe Mesic la preşedinţia colectivă a Iugoslaviei în iunie 1991, fapt ce a contribuit la retragerea Sloveniei şi Croaţiei din componenţa federaţiei.

La 25 iunie 1991, adunările Croaţiei şi Sloveniei şi-au declarat independenţa deplină. Armata federală, singura forţă care mai era capabilă să menţină unitatea federaţiei, a intrat în acţiune. Este atacată, iniţial, Slovenia, apoi Croaţia, unde au loc lupte crâncene, în jurul oraşului Vukovar. Operaţiunea se încheie prin semnarea unui armistiţiu, care prevedea retragerea tuturor unităţilor armatei federale iugoslave din Slovenia până la 26 octombrie 1991. La 15 ianuarie 1992, independenţa Sloveniei şi Croaţiei este recunoscuta de statele Uniunii Europene, la 22 mai cele două ţări sunt admise în ONU. Slovenia la 14 mai 1993 a fost admisă în Consiliul Europei. Croaţia se confrunta, la rândul ei, cu populaţia sârbă care pleda pentru independenţă, fapt ce a dus la trimiterea de către ONU a forţelor de menţinere a păcii. Problema refugiaţilor din Bosnia şi Herţegovina (croaţi şi musulmani) şi situaţia creată de sârbi prin ocuparea unei treimi din teritoriul croat rămân în continuare în centrul vieţii politice. La referendumul din 19-20 iunie 1993, din autoproclamata *„Republica Sârbă a Crainei”*, populaţia se pronunţa pentru unirea acestei regiuni cu alte regiuni populate de sârbi din Bosnia şi Herţegovina şi din celelalte state sârbeşti. Teritoriile administrate de sârbi sunt separate de 14.000 de militari ONU de restul Croaţiei. Integrarea acestor teritorii se va realiza abia în 1998, în urma medierii negociate de ONU.

În Bosnia şi Herţegovina comunitatea musulmană se pronunţa pentru o republică independentă, cea sârba pentru unirea teritoriilor cu Serbia, iar cea croată pentru alipirea la Croaţia a regiunii cu populaţie majoritară croată. Participanţii la referendumul din 29 februarie şi 1 martie 1992, boicotat de sârbi, se pronunţa în favoarea unei Bosnii şi Herţegovina independente (99,4%). Parlamentul de la Sarajevo proclama la 3 martie 1992, în absenţa reprezentanţilor sârbi, independenţa Republicii Bosnia şi Herţegovina, recunoscută la 6 aprilie 1992 de către Uniunea Europeană şi admisă la 22 mai 1992 în ONU. La rândul lor, sârbii din Bosnia şi Herţegovina proclamau la 7 aprilie o republică independentă, iar populaţia croată anunţa, la 3 iulie 1992, crearea unui stat croat independent în Sud-Vest. În aprilie 1992, izbucneşte un război civil ce va face în decurs de un an peste 50.000 morţi, iar peste două milioane de bosniaci sunt nevoiţi să părăsească vechile locuinţe. Dintre fostele republici iugoslave, Bosnia şi Herţegovina cunoaşte după proclamarea independentei în 1992, cel mai dureros şi mai tragic destin. Războiul civil, care opune cele trei etnii, pustieşte ţara, determină masive deplasări de populaţie şi sute de mii de victime.

Încercările ONU şi ale Uniunii Europene de a prezenta un plan de pace general acceptat, crearea unui stat federal compus din trei republici autonome: sârbă, musulmană, croată, eşuează. Acordul de pace negociat la Dayton, SUA, şi parafat la 14 decembrie 1995 la Paris, încheie patru ani de sângeros război civil şi pune bazele Republicii Bosnia şi Herţegovina ca stat federal format din

Federaţia Bosniaco (Musulmană)-Croată (51% din teritoriu) şi Republica Sârba (49%). Macedonia, o altă republică din componenţa statului federal, şi-a proclamat suveranitatea la 25 ianuarie 1991. La 8 septembrie 1991 a fost organizat un referendum, boicotat de comunitatea sârba şi albaneză, prin care populaţia se pronunţa pentru o Macedonie independentă. Republica Independentă Macedonia a fost proclamată oficial la 15 septembrie 1991, dar a întâmpinat greutăţi în calea recunoaşterii noului statut, datorita opoziţiei Greciei, care considera inadmisibil *„uzurparea"* numelui de Macedonia, ce ar aparţine istoriei sale. La 8 aprilie 1993, Macedonia a fost admisa în ONU, sub numele de *„Fosta Republica Iugoslavă a Macedoniei"*, iar la 17 octombrie 1995 devine membru al Consiliului Europei.

Republica Muntenegru în 1990 a fost alături de Serbia, pronunţându-se pentru menţinerea structurii federale. La 12 februarie 1992 a fost semnat un acord între Serbia şi Muntenegru, aprobat de parlamentele lor, prin care se proclama o noua entitate statală Republica Federală Iugoslavă la 27 aprilie 1992. Aceasta cuprindea Serbia, cu regiunea Kosovo, Vojvodina şi Republica Muntenegru.

Sfârşitul regimului comunist în Albania. La începutul anilor '90 Albania rămăsese singura *„pepinieră"* a stalinismului în Europa. Deşi Ramiz Alia i-a succedat în fruntea statului şi a partidului comunist lui E. Hodja în acelaşi an în care Gorbaciov venea la putere la Moscova, acesta a respins ideea de reformă a regimului, considerând-o nerelevantă pentru Albania.

Manifestările opoziţiei împotriva asasinării, pe 12 septembrie 1989, unui parlamentar democrat, Azem Hajdari, şi a gărzii sale de corp au degenerat în conflicte sângeroase. Manifestanţii au capturat un tanc şi au ocupat sediile Parlamentului şi televiziunii naţionale. Ciocnirile cu poliţia s-au soldat cu cel puţin trei morţi şi zeci de răniţi. Opoziţia, condusă de fostul preşedinte Sali Berisha, a cerut demisia premierului Fatos Nano, constituirea unui Guvern de tranziţie format din tehnocraţi, şi organizarea cât mai rapidă a alegerilor legislative anticipate.

Premierul socialist era considerat, de opoziţie, responsabil pentru dublul asasinat. După un serviciu funerar oficiat în centrul capitalei albaneze, manifestanţii au purtat corpurile neînsufleţite până la intrarea în clădirea Guvernului. Forţele de securitate au deschis focul asupra manifestanţilor, care au ripostat din plin, cu gloanţe, grenade sau pietre. Străzile Tiranei au fost invadate de tancuri. Civilii au capturat un tanc. Manifestanţii au ocupat sediul televiziunii de stat şi cel al Parlamentului.

Un anunţ stupefiant a fost formulat luni seara, de către purtătorul de cuvânt al Ministerului de Interne de la Tirana, Artan Bizhga: Guvernul albanez i-ar fi dat un ultimatum fostului preşedinte democrat, Sali Berisha, să părăsească ţara, până ieri dimineaţa la ora 5, sub pedeapsa cu arestarea. Atât Berisha, cât şi formaţiunea sa, *Partidul Democratic* (PD), au dezminţit categoric existenta unui astfel de ultimatum *„Este fals... Berisha s-a întâlnit cu ministrul de Interne, Perikli Teta, care i-a declarat ca Guvernul nu a lansat un astfel de ultimatum"*, precizează un comunicat al PD albanez. *„Nu mi s-a adresat nici un ultimatum să părăsesc ţara şi chiar dacă s-ar fi întâmplat astfel, n-aş părăsi niciodată Albania. Dacă mi s-ar fi adresat un astfel de ultimatum, ar fi fost vorba de elemente care au interesul*

să vadă că în Albania se declanşează un război civil”, a declarat Berisha. Numărul doi al Executivului de la Tirana, vicepremierul Kastriot Islami, a întărit dezminţirea democraţilor. *„Guvernul albanez nu funcţionează pe bază de ultimatumuri, ci plecând de la respectarea instituţiilor legale”*, a afirmat Islami.

Coaliţia aflată la putere în Albania, dominată de foştii comunişti, regrupaţi în *Partidul Socialist*, a fost de acord că în cadrul Guvernului sunt necesare unele schimbări. Socialiştii tergiversează, însă, adoptarea unei decizii pentru a stabili o nouă formulă de funcţionare a coaliţiei alcătuite din cinci partide, invocând *„atmosfera de presiuni şi ultimatumuri”*. Liderul *Alianţei Democratice*, Neritan Ceka, a anunţat, în cadrul unei reuniuni la care a participat şi preşedintele Rexhep Meidani că această nouă formulă va fi decisă *„când toate instituţiile statului vor putea funcţiona normal”*. Ceka a precizat că propunerile cele mai importante trebuie prezentate de majoritatea socialistă. Partidul socialist este susţinut, în coaliţia de guvernământ, de *Alianţa Democratică*, *Partidul Social-Democrat*, *Partidul pentru Drepturile Omului* şi *Partidul Agrar*.

Forţată de împrejurări, conducerea comunistă a procedat la o serie de deschideri, în ianuarie 1990 s-a hotărât o relaxare în domeniul conducerii economice, mai ales în agricultură, şi în ceea ce priveşte drepturile omului. A permis cetăţenilor să călătorească în afară şi s-a abrogat interzicerea religiei. Albania a restabilit relaţiile diplomatice cu Moscova, Bonul şi capitalele est-europene, ieşind, astfel, din autoizolare.

Conducerea albaneză a renunţat la stalinism, însă nu şi la marxism-leninism şi a acceptat sistemul multipartidic. Partidele politice şi ziarele de opoziţie, s-au impus în societate rapid. Lider al opoziţiei a devenit Sali Berisha. Într-o perioadă de mai bine de un an, Albania a făcut experienţa unui regim de compromis în care *Partidul Comunist* a exercitat o autoritate preponderentă, dar nu exclusivă. La alegerile din martie 1991, primele alegeri libere de după 1946 – 11 partide şi-au prezentat candidaţii, marele învingător a fost tot *Partidul Comunist* cu 65%, iar *Partidul Democrat* 27% din sufragii. Comuniştii au acceptat să împartă puterea, formând în iunie un cabinet de coaliţie cu patru formaţiuni din opoziţie.

În decembrie 1991 o criză guvernamentală stârneşte nemulţumirea populară, depozitele de alimente sunt jefuite şi incendiate, la 9 decembrie la Tirana aproape 20.000 de persoane solicită înlăturarea ultimilor comunişti, ceea ce se întâmplă în martie 1992 în alegerile legislative prin înlăturarea *Partidului Comunist* şi alegerea lui Sali Berisha ca preşedinte al republicii. De la această dată, în Occident nu mai există nici un stat care să se prevaleze de comunism.

IX. CRIZA ALBANEZĂ

În secolul al VII-lea e.n., pe teritoriul de astăzi a provinciei Kosovo, a început procesul de formare al statului sârb. Oraşul Peci a fost, la mijlocul secolului VII, cel mai important centru ortodox din regiune. După înfrângerea sârbilor în bătălia cu turcii de la Kosovo Polje din anul 1389, regiunea a început să fie populată cu albanezi musulmani. Sub presiunea turcilor, populaţia s-a refugiat spre nord dinspre Peci spre Belgrad. Această dislocare este cunoscută în istorie că *„marea migraţie a sârbilor”* sub conducerea patriarhului Arsenie III. De-a lungul timpului, preponderenţa etnicilor albanezi a crescut până la aproape 30% cât reprezintă în prezent. Albanezii din Kosovo au făcut parte, alături de conaţionalii lor şi de alte popoare balcanice, din Imperiul Otoman. După destrămarea acestuia, regiunea a rămas în cadrul Serbiei, cu excepţia unei scurte perioade – între 1942 şi 1945 – când a fost alipită Albaniei.

Tratatele încheiate la sfârşitul celor două conflagraţii mondiale au menţinut statu-quo-ul teritoriului, populat în majoritate de etnici albanezi. Situaţia apărută după moartea lui Tito şi îndeosebi după căderea sistemului comunist a alimentat atât creşterea agresivităţii naţionalismului sârb, cât şi a iredentismului kosovar. Astăzi, albanezii din provincia sârbă revendică independenţa, iar cei mai radicali visează şi mai departe, la unirea cu patria-mamă. Încercând să pună capăt unui conflict sângeros care poate reaprinde *„butoiul de pulbere”* balcanic, comunitatea internaţională a oferit, la Rambouillet, o soluţie menită să satisfacă ambele părţi o autonomie lărgită, în interiorul actualelor frontiere ale Iugoslaviei.

Primele semne ale conflictului dintre albanezii kosovari şi sârbi au apărut imediat după dispariţia lui Tito. Regiunea cu o foarte puternică omogenitate a populaţiei – etnicii albanezi reprezintă 90 la sută din cele două milioane de locuitori, ocupând o suprafaţă de 10.900 km. p., Kosovo este un pământ sărac, iar populaţia deţine recordul şomajului şi al analfabetismului în federaţie. Are însă o vitalitate demografică deosebită, mai mult de jumătate din populaţie având sub 20 de ani. În edificiul federaţiei lui Tito, Kosovo a primit, prin *Constituţia* din 1974 un statut de provincie autonomă în cadrul Republicii Serbia. Prea puţin şi prea târziu pentru o regiune distinctă şi cu o populaţie la fel de mare că în Republicile Slovenia sau Macedonia. Dar albanezii din Kosovo au fost priviţi de Belgrad, întotdeauna, că *„duşmanul din interior”*.

Regimul Miloševič. Fosta federaţie iugoslavă încetase să mai existe, în termeni reali, încă de la sfârşitul anului 1991; decesul său definitiv a fost înregistrat în aprilie 1992, când delegaţii sârbi şi muntenegreni au fost singurii care şi-au făcut apariţia la o convenţie, organizată de Serbia, cu privire la Iugoslavia. De aici înainte, federaţia iugoslavă, în realitate şi cu numele, avea să constea exclusiv din Serbia şi Muntenegru.

Cele două republici aveau în comun un factor important: erau singurele, dintre toate părţile constitutive ale vechii federaţii iugoslave, unde fuseseră alesese parlamente dominate de comunişti şi preşedinţi foşti comunişti, Slobodan Miloševič în Serbia şi Momir Bulatovici în Muntenegru. Dar relaţia dintre cele două nu a fost niciodată prea bună. La referendumul organizat în Muntenegru pe 1 martie 1992, 92% din voturi au fost în favoarea federaţiei, cu precizarea că minorităţile etnice boicotaseră scrutinul; şi, chiar dacă rămânea de orientare pro-sârbească, *Partidul Socialiştilor Democraţi din Muntenegru* (SDPCG) era în favoarea unei revizuiri a federaţiei, criticat de forţe tot mai puternice, care preferau ca accentul să se pună mai mult pe individualitatea culturală şi economică a ţării. Mulţi muntenegreni se temeau că dorinţa Serbiei de a obţine o bază navală la Marea Adriatică va convinge Belgradul să facă Zagrebului concesii cu privire la peninsula Prevlaka, o fâşie îngustă de pământ care mărgineşte Golful Kotor. În martie 1993, atitudinea pro-sârbească a partidului de guvernământ devenise atât de nepopulară, încât cabinetul pur SDPCG a lăsat locul unei coaliţii, chiar dacă primul-ministru Milo Djukanovici şi-a păstrat postul. În noiembrie, cei care susţineau slăbirea relaţiilor cu Serbia au avut satisfacţia de a vedea Biserica Ortodoxă muntenegreană separându-se de cea sârbă.

În Serbia, Kosovo rămânea centrul atenţiei. În ianuarie 1990, douăzeci şi una de persoane fuseseră ucise în demonstraţiile care cereau reforma politică; în februarie, Armata Naţională Iugoslavă a intrat în Kosovo. Reacţia lui Miloševič a fost una de centralizare, liberalizare şi serbianizare, în conformitate cu politica populistă şi populară care îi adusese victoria în alegerile prezidenţiale din Serbia, în decembrie 1990. A continuat să facă presiuni asupra albanezilor din Kosovo, suspendând constituţia provinciei în martie 1992, înlocuindu-i pe albanezi cu sârbi în forţele de poliţie şi în alte funcţii publice, declarând sârba unica limbă oficială şi încercând, cu un succes limitat, să colonizeze provincia cu locuitori sârbi, în parte refugiaţi din Bosnia şi Croaţia. Când *Liga Democratică*, ilegală, din Kosovo a organizat alegeri clandestine punând bazele unui strat *„din umbră”*, represaliile s-au intensificat, în special prin închiderea şcolilor albaneze şi a altor instituţii de învăţământ în decembrie 1992, Miloševič a obţinut o victorie relativ uşoară în alegerile prezidenţiale.

Conflictul din Kosovo a distras multor sârbi atenţia de la problemele economice cu care se confrunta ţara. Înainte de apariţia colapsului, fosta federaţie iugoslavă avusese de răspuns pretenţiilor riguroase formulate de instituţiile financiare internaţionale; în 1990, primul-ministru Ante Markovici răspunsese printr-o serie de măsuri dure, care includeau introducerea unui nou dinar, copiat după marca germană, şi care reuşiseră să contribuie la oprirea inflaţiei. Eforturile lui au fost total compromise de Miloševič, care a tipărit ilegal bani pentru a ajuta întreprinderile neprofitabile, dar toate acestea erau chestiuni minore, prin comparaţie cu cele ridicate de sancţiunile internaţionale aplicate Iugoslaviei. În decembrie 1991, Comunitatea Europeană a restrâns sancţiunile, impuse iniţial tuturor republicilor, la Serbia şi Muntenegru, ca pedeapsă pentru atitudinea obstrucţionistă adoptată în

negocierile de la Haga. În mai 1992, comportamentul sârbilor în Bosnia a constituit motivul pentru impunerea de către ONU a sancţiunilor depline Serbiei şi Muntenegrului, dintre care cea mai importantă era cea privind petrolul. Efectul lor s-a făcut simţit şi, la sfârşitul lui 1993, economia înregistra o cădere liberă, cu o rată a inflaţiei estimată la două procente pe oră. Numai introducerea noului dinar din ianuarie 1994 a oprit declinul.

Lipsurile economice, cu efecte în numeroase domenii, au reprezentat unul dintre motivele pentru care *Partidul Socialist Sârb* al lui Miloševič nu a obţinut majoritatea absolută în alegerile parlamentare din decembrie. Dar mai erau şi altele. Miloševič promisese o democraţie pluripartită, dar făcuse presiuni imense asupra grupărilor din opoziţie. În martie 1991, protestele împotriva controlului exercitat de el asupra presei au dus la confruntări atât de grave, încât părea că ar putea fi eliminat de la putere. Un an mai târziu, s-au organizat alte demonstraţii pe aceeaşi temă. Dar nimic nu reuşea să îl îmblânzească pe Miloševič. În iulie 1993, la Belgrad s-au înregistrat noi tulburări, de data aceasta provocate de demiterea lui Dobrica Qosici, preşedintele federaţiei; liderul *Mişcării Sârbe de Reînnoire*, poetul Vuk Drajkovid, şi soţia sa Danica, care era actriţă, au fost închişi şi bătuţi cu brutalitate în urma evenimentelor; iar în septembrie 1993, când s-a programat un vot de neîncredere faţă de preşedintele Miloševič în adunarea federală, acesta a desfiinţat adunarea.

Lipsa unei majorităţi parlamentare absolute îl obligase pe Miloševič să alcătuiască o coaliţie cu *Partidul Radical Sârb*, al lui Vojislav Seselj. Când sancţiunile au început să îşi facă simţite efectele, el şi-a dat seama că nu putea obţine un răgaz decât încheind un compromis asemănător în Bosnia, lucru care nu a fost pe placul lui Seselj. Dezacordurile pe tema planului Vance-Owen l-au convins să abandoneze coaliţia în mai 1993, pentru ca, un an mai târziu, tendinţa lui Miloševič de a impune sancţiuni sârbilor bosniaci să provoace revolta în cercurile extrem de naţionaliste din Serbia. Miloševič, însă, şi-a văzut de drum. În 1995, s-a arătat ceva mai flexibil faţă de ONU, mai ales după ce fusese acuzat că Serbia aproviziona din nou forţele sârbilor bosniaci din Srebrenica, iar reacţia oficială a Belgradului faţă de succesele krajnelor din Slavonia şi Knin a fost mai potolită decât ar fi dorit mulţi dintre naţionaliştii sârbi.

Pentru Miloševič, răsplata avea să vină sub forma prezenţei, că reprezentant unic al sârbilor, la discuţiile de la Dayton, unde a obţinut ridicarea parţială a sancţiunilor. Faptul că ele nu au fost complet anulate s-a datorat opoziţiei Statelor Unite, care au insistat că aceasta se putea face numai după verificarea alegerilor din Bosnia, din septembrie 1996.

În pofida tuturor acestor evenimente, Miloševič a obţinut o victorie uşoară în alegerile din noiembrie 1996, chiar dacă participarea partidului la guvernarea locală s-a subţiat considerabil, în special în marile centre industriale care avuseseră cel mai mult de suferit de pe urma sancţiunilor. Declaraţia guvernului de invalidare a scrutinului a provocat demonstraţii masive la Belgrad şi în alte oraşe.

Criza albaneză şi mafia kosovară. În martie-aprilie 1997 începe criza albaneză. Răsculaţii jefuiesc din depozitele armate şi poliţiei mai mult de un milion de arme, care sunt vândute la preţuri derizorii şi intră în Kosovo. Fiind de calitate proastă, ele nu au rezistat decât pe timpul confruntărilor din primăvara anului 1998. Pentru a procura altele, organizaţia avea nevoie de bani. Armata clandestină strânge relaţiile cu mafia kosovară din Elveţia şi Germania, care le oferă bani proveniţi din traficul de droguri şi din escrocherii, fapt demonstrat în decembrie 1997, de poliţia pariziană, care distruge o celulă a LPK (cu ramificaţii în Germani şi Italia) specializată în falsificarea facturilor şi banilor. Începând cu 1997, colectarea fondurilor este conferită asociaţiei *Vendlidja Thevet* (VT – *Patria te cheamă*) care centraliza donaţiile din întreaga lume într-un cont la L'Altemativ Bank a Olten (Elveţia). La 26 iulie 1998 datorită îngheţării contului prin hotărâre judecătorească, s-a trecut la tranzitarea banilor lichizi cu ajutorul valizelor. La 07 ianuarie 1998 UCK anunţă că poartă un război în *„zona 2"* (Macedonia), ceea ce înseamnă că nu luptă numai pentru eliberarea regiunii Kosovo, dar şi pentru crearea Albaniei Mari, care ar trebui să reunească actuala Albanie, regiunea Kosovo, treimea sudică a Muntenegrului şi jumătatea vestică a Macedoniei.

Declanşarea unui nou conflict. La mijlocul luni februarie 1998 începe rebeliunea din Drenica. Armata din umbră lansează prima sa ofensivă, reuşind că în cinci luni să elibereze 30% din teritoriu. În satele eliberate, armata clandestină interzice adunările partidelor politice şi dispune de măsuri împotriva minoritarilor sârbi, ţigani şi gorani (macedoneni islamici). Dorind să apară că primă forţă politică, denunţă LDK în frunte cu I. Rugova şi Parlamentul kosovar. Organizaţia primeşte sprijinul a doi susţinători ai Albaniei Mari, Adem Demaci şi Rexhep Qosja. La 13 iunie 1998, Jakup Krasniqi este numit purtător de cuvânt al UCK, iar la 13 august organizaţia îşi stabileşte *„Comitetul politic"* după cum urmează: Bardyhl Mahmuti (albano-macedoneană) membru al LPK din Elveţia, Xhavit Haliti (albanez) fost ofiţer stabilit în Elveţia, Hashim Thaci, Faton Mehmetaj, Sokol Bashota, Jakup Krasniqi (kosovari). După aceste prime victorii, apar şi înfrângerile. Contraofensiva sârbă, eliberează satele unul după altul. La sfârşitul verii anului 1998, pentru că SUA îşi doreau o formaţiune mai docilă cu bani saudiţi şi o susţinere logistică turcească iau naştere *Forţele Armate ale Republicii Kosovo* (FARK) sub conducerea preşedintelui Rugova.

UCK reacţionează violent şi la 18 septembrie 1998, în mijlocul Tiranei este ucis Ahmet Krasniqi, însărcinat cu înfiinţarea noii armate. 800 de morţi şi 150.000 de refugiaţi este bilanţul confruntărilor dintre UCK şi forţele sârbe. La 13 octombrie Richard Holbrooke smulge o încetare a focului lui S. Miloševič. În timp ce forţele Belgradului părăsesc Kosovo, UCK îşi multiplică provocările reocupă poziţiile abandonate de sârbi şi în decembrie 1998 reîncepe lupta. Armamentul necesar organizaţiei soseşte în portul albanez Durres, controlat de mafiile locale şi UCK şi Macedonia, sub forma ajutorului umanitar.

Începând cu 6 noiembrie 1998 diplomaţii americani intră în contact cu conducătorii armatei clandestine. Discuţiile au loc în Kosovo şi sunt urmate de alte întâlniri: la 08 noiembrie în Elveţia, la 17 noiembrie în Kosovo, la începutul lunii decembrie în SUA, la 22 decembrie în Kosovo şi pe 27 ianuarie 1999 din nou în Kosovo.

La 6 februarie 1999 divizata delegaţie a albanezilor din Kosovo, soseşte la Rambouillet şi trece rapid sub conducerea UCK, în particular a lui Hashim Thaci, însărcinatul organizaţiei în culegerea informaţiilor. Acesta va anunţa la sfârşitul convorbirilor formarea unui guvern în Kosovo, destinat a lua locul celui creta de I. Rugova în 1992 şi se autoproclamă prim-ministru.

Brigăzile UCK din nord-est şi sud sunt nimicite. La frontiera macedoneană, mai multe sute de combatanţi îmbrăcaţi în civil mai mult sau mai puţin dezarmaţi, trec graniţa în primul val de 20.000 de refugiaţi. Acesta este motivul pentru care poliţia macedoneană împiedică intrarea kosovarilor. În noaptea de 6 spre 7 aprilie, elicoptere NATO aterizează la Blace, extrag 90 de militanţi care sunt duşi pe aeroportul Petrobec din Scopje. Aici sunt îmbarcaţi în alte elicoptere şi sunt duşi spre o destinaţie necunoscută. Vânată în cea mai mare parte a regiunii Kosovo, UCK se repliază în nord-vestul provinciei, la frontierele cu Muntenegru şi Albania şi încearcă cu orice preţ să-şi menţină poziţiile în aşteptarea sosirii soldaţilor NATO.

Începând cu sfârşitul lunii martie, organizaţia recrutează combatanţi din rândul refugiaţilor. Comunicatele 95 şi 96 ale organizaţiei sunt explicite: toţi bărbaţii kosovari între 18 şi 50 de ani exilaţi sau stabiliţi în străinătate sunt mobilizaţi. Aceştia pot opta între un sprijin financiar al frontului sau înrolarea în cadrul grupurilor de partizani. Într-o lună şi jumătate 20.000 de voluntari au sosit din Occident. La ordinul de mobilizare militară se adaugă unul financiar. Astfel fiecare dintre cei 220.000 de albanezi din Elveţia trebuie să contribuie cu 2.000 de mărci germane pe lună. Diaspora din Franţa a contribuit la rândul ei cu aproximativ 200 voluntari, iar cei ce au rămas să lucreze în continuare, contribuiau cu 50% din salariu.

Marcată la debut de amprenta *„enveristă”*, *Armata de Eliberare din Kosovo*, a evoluat în timp. Deportările, masacrele şi epurarea etnică a populaţiei albanofone din Kosovo au lărgit baza UCK. Experienţa de război, înfrângerile suferite şi victoriile obţinute au determinat o perfecţionare a pregătirii militare a membrilor organizaţiei. Decizia luată de SUA, de a miza pe UCK, ba chiar de a o conduce, trece într-un cadru politic foarte precis, o nouă Organizaţie UCK este de aşteptat de a se naşte.

BIBLIOGRAFIE

1. ADIBEKOV Grant M., *Kominform i poslevoennaia Evropa*, 1947-1956 gg. Moscova: „Rossia Molodaia", 1994.
2. ASH, Timothy Garton, *Istoria prezentului: Eseuri, schiţe şi relatări din Europa anilor 90*, Iaşi: Polirom, 2002.
3. BACIU Nicolae, *Agonia României 1944-1948: Dosarele secrete acuză*, Cluj Napoca: Dacia, 1990.
4. BARKER E., *British Policy in South-East Europe in the Second World War*, Bristol, 1976.
5. BOTEZ M., *Intelectualii din Europa de Est (Intelectualii est-europeni şi statul naţional comunist) – un punct de vedere românesc*, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 1993.
6. CALVOCORESSI Peter, *Europa de la Bismarck la Gorbaciov*, Iaşi: Polirom, 2003.
7. CARPENTIER J., *Istoria Europei*, Bucureşti: Editura ALL, 1998.
8. CHIPER Ioan, CONSTANTINIU Florin, POP Adrian, *Sovietizarea României. Percepţii anglo-americane*, Bucureşti: Editura Iconica, 1993.
9. CIACHIR N., *Istoria relaţiilor internaţionale*, Bucureşti: Editura Oscar Print, 1998.
10. COSMA Neagu, *Dominaţia comunistă 1944-1989: Contribuţia unor minorităţi naţionale la bolşevizarea României*, Bucureşti: Bravo-Press, 1996.
11. CRAMPTON R. J., *Europa Răsăriteană în secolul al XX-lea... şi după*, Bucureşti: Curtea Veche Publishing, 2002.
12. DELETANT Dennis, *România sub regimul comunist*, Bucureşti: Fundaţia Academia Civică, 1995.
13. DOBRINESCU, Valeriu Florin, *România şi organizarea postbelică a lumii (1945-1947)*, Bucureşti: 1988.
14. FONTAINE André, *Istoria războiului rece*, vol. I, Bucureşti: Editura Militară, 1992.
15. FUNK Arthur, *De Yalta la Potsdam. Des illusions a la guerre froide*, Bruxelles: Ed. Complexe, 1987.
16. GAILLARD J. M., ROWLEY A., *Istoria continentului european. De la 1850 până la sfârşitul secolului al XX-lea*, Bucureşti: Editura Cartier, 2001.
17. GEORGESCU Titu, *România între Yalta şi Malta*, Bucureşti, 1993.
18. GIURESCU Dinu C., *Guvernarea Nicolae Rădescu*, Bucureşti: Editura ALL, 1996.
19. GORBACIOV Mihail, *Memorii*, Bucureşti: Nemira, 1994.
20. HITCHINS, Keith, *România: 1866-1947*, Bucureşti: Humanitas, 1998.
21. HOSBAWM Eric, *O istorie a secolului XX. Era extremelor, 1914-1991*, Chişinău: Cartier, 1999.
22. JELAVICH., *Istoria Balcanilor. Secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea*, Iaşi: Institutul European, 2000.
23. JELAVICH C., JELAVICH B., *The Balkans in transition*, Los Angeles, 1963.

24. JOHNSON Paul, *O istorie a lumii moderne, 1920-2000. O lume relativistă*, Bucureşti: Humanitas, 2003.
25. KISSINGER H., *Diplomaţia*, Bucureşti: Editura ALL, 1998.
26. LEBEDEV N. I., *SSSR v mirovoj politike, 1917-1988*, Moskva: Izdatelstvo Meždunarodnyh Otnošenij, 1982.
27. MILZA Pierre, BERSTEIN Serge, *Istoria secolului XX. În căutarea unei noi lumi. (1973 până în zilele noastre)*. vol. 3, Bucureşti, 1998.
28. PAWLOWITCH, Stevan K., *Istoria Balcanilor, 1804-1945*, Iaşi: Polirom, 2002.
29. PEARTON Maurice, *Puzzles about Percentages*, în vol. Dennis DELETANT, Maurice PEARTON, *Romania Observed. Studies în Contemporary Romanian History*, Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1998.
30. PREDA Dumitru, RETEGAN, Mihai, *1989: Principiul dominoului: Prăbuşirea regimurilor comuniste Europene*, Bucureşti: Editura Fundaţiei Culturale Române, 2000.
31. QUINLAN P. D., *Ciocnire deasupra României. Politica anglo-americană faţă de România, 1938-1947*, Iaşi: Fundaţia Culturală Română, 1995.
32. RISTELHNEBER R., *A history of the Balkans Peoples*, New York, 1971.
33. ROTHSCHILD Joseph, *Istoria politică a Europei Centrale şi de Est după al Doilea Război Mondial, Bucureşti*, ediţia a II-a, 1997.
34. SAVA Ionel Nicu, *Zece ani de tranziţie în Europa de Est (1990-2000)*, Bucureşti: Editura Fundaţiei culturale Române, 2000.
35. SETON-WATSON Hugh, *The East-Europe Revolution*, New York: Praeger, 1961.
36. SCURTU Ioan, *Sfîrşitul dictaturii: Bucureşti 21-25 decembrie 1989*, Bucureşti: 1990.
37. SOARE Aurel Constantin, *România şi Europa în secolul al XX-lea*, Bucureşti: Semne, 2000.
38. SOULET Jean-Francois, *Istoria comparată a statelor comuniste din 1945 până zilele noastre*, Iaşi: Polirom, 1998.
39. STUART H. H., WILKINSON J., *Contemporary Europe: A history*, New Jersey, 1987.
40. TISMĂNEANU Vladimir, *Reinventarea politicului. Europa Răsăriteană de la Stalin la Havel*, Iaşi: Polirom, 1997.
41. *Vostocinaia Evropa v dokumentah rossiiskih arhivov*, 1944-1953/Europa Răsăriteană în documentele din arhivele ruseşti, 1944-1953, t. I, 1944-1948, sub redacţia lui G. P. MURASKO, Moscova-Novosibirsk, 1997.